

جمیل احمد پل

پنجابی کوئس لکھیے

(معیاری اطاء بارے کجھ بچھا)

پنجابی مرکز، لاہور

پنجابی مرکز ایڈیشن

ISBN 978-969-7607-01-3

حق سکھے پنجابیاں دے

ایس کتاب دیاں لکھتاں حوالا دے کے کدھرے وی چھاپیاں جاسکدیاں نیں

پہلی وار: دسمبر 1997 (پنجابی سائنس بورڈ ولوں)

دو جی وار: جون 2015

مل: پیپر بیک: 150، جلد والی: 300 روپے

پنجابی مرکز

2، سٹریٹ 7، بالحقابل دربار بابا رزاق شاہ

کوچا محمدی، سلطانپور، لاہور 54900

فون: 0300 4905846, 042 3688 3805

اکرم پریس لاہور ویج چھپی

Punjabi Kiven Likhie

(suggestions for standard spellings in shahmukhi script)

by **Jameel Ahmad Paul**

Edition : June 2015

Price: HB Rs. 300, PB: Rs.150, Abroad \$ 30

Punjabi Markaz

2, Street No. 7, Opp. Baba Razzaaq Shah, Koocha Muhammadi,
Sultanpura, Lahore 54900, Punjab (Pakistan)

email: punjabimarkaz@yahoo.com

Punjabi Markaz is thankful to Ministry of Information and
Culture, Govt. of the Punjab for sharing the expenditure.

Rokseth
Priemery
Skool

جارج برنارڈ شاء نے انگریزی زبان دی المائی اصلاح واسطے لہئی ساری جائیداد خرچہ
دی وصیت کیتی سی۔ اوہدی تجویز مطابق اک سکول دے بورڈ دی تصور اتی مورت

پنجابی زبان دے روشن مستقبل دے ناں

پنجابی کو یں لکھیے — 5

7	ددا کھراپے
15	شاہ منکھی..... مسئلے ای مسئلے
25	”ہ“ تے ”الف“ دی ورتوں
39	ن ان تے س
52	ا تے ء
71	”و“ دے معالے
73	رہنڈ کھوہنڈ
83	رومن پتی
93	پنجابی زبان داسائینسی کرن
	ضمیے
107	فارسی پتی..... لوڑاں تھوڑاں
125	پہلے ایڈیشن مگردوں.....

تیہن جمیون ماؤولاری کورسہ تتر

◀ ئقتسادى مؤهتنى تۆزهش سىرتقا قارىتا ئېچىۋېتىش

كېلەر يىلى تاشقى سودا ئېكىسپورتىدا مۇقىم ئېشىش

كىمىنغۇ ئاخبارات ئاگېنتلىقى، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشكە بىر ياخ -
 بېيجىڭ، 10- ئاينىڭ 8- كۈنى خە - شى مۇھىت يارىتىش ئۈچۈن، خەلق
 ۋىرى، گوۋۇيۈەننىڭ مۇئاۋىن ئىگىلىكىنى داۋاملىق، مۇقىم،
 ئىقتىسادىي تىيەن جىيۈن 10- ئاينىڭ ساغلام راۋاجلاندۇرۇپ؛ ئىقتىساد -

1988 - يىلى 10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى

◀ پارتىيىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئور

بىرىنچى باب ئومۇمىي پرىنسىپ
 1- ماددا بۇ ئىنتىزام پارتىيە ئىزامنامىسى ۋە
 «پارتىيىنىڭ سىياسىي تۈرمۇشقا دائىر بىر قانچە
 مىزان» غا ئاساسلىنىپ، ئەنئەنىۋى قاراپ چىقىش خىزمەت -
 مەھەممەتنىڭ ئەمەلىي تەجرىبىلەرگە بىرلەشتۈرۈپ
 تۈزۈلدى.
 پاكىت ماتېرىيەل
 ئىزدىگەن ھال
 دەلىل - ئىس
 ئىلىملىك راستلا
 ئىلىملىك سىياسەتنى
 ئاساسلىنىپ،

اوپىغور زىبان دا اخبار «كاشغر گزىت» جىمىدە وچ لفظ «انتظام» ئول ئىنتىزام لىكھيا گيا
 اے تے «اقتصادى» ئول ئىقتىسادى

دوا کھراپے

پنجابی زبان دی ترقی تے وادھا اوہ سفنا اے چھنوں پورا کر دیاں میری عمر گزر رہی اے۔
 اپنی زبان توں ہر لحاظ نال دنیا دی ترقی یا فقا زبان بناتا تے آون والے ویلے دیاں لوڑاں واسطے
 پوری طرحاں تیار کرنا میرا آدرش اے۔ ایہدے واسطے توفیق مطابق کجھ نہ کجھ کردار ہنا آں۔

املاء دا مسئلا اوہ اے جہڑا وڈیاں وڈیاں زبانوں لئی سرچیز بنیا ہو یا اے۔ ایس سلسلے دی سبھ
 توں وڈی مثال جارج برنارڈشاہ دی اے جہنے اپنی ساری جائیداد انگریزی جے ٹھیک کرن واسطے
 لان دی وصیت کیتی سی۔ اصولی طور اُتے زبان دی املاء اجہی ہونی چاہیدی اے کہ سارے
 لفظاں تے اچارناں توں ٹھیک ڈھنگ نال لکھیا جاسکے تے بغیر کسے مشکل دے پڑھیا وی جاسکے۔
 ساڈی زبان واسطے شاہ مکھی لپی اپن دے کارن جووی ہون زبان توں کچھ ریاری کھن دا اک وڈا
 کارن وی شاہ مکھی ای اے۔ اج میرے پنجاب وچ دیہ تے پنچھی فیصد دے وچکار لوک لکھے
 پڑھے نیں۔ دنیا دیاں کئی قوماں نے پڑھتا دی سو فیصد شرح حاصل کر لئی اے پراسیں اے اوہدا
 خاب وی دیکھن جو گے نہیں۔

پنجابی لکھدیاں پڑھدیاں مینوں ویہ ورھے ہو گئے نیں۔ ایسے چروچ کئی وار خیال آیا کہ
 ایہدی لپی وچ انج دے سدھار ضروری نیں جو پڑھن لکھن والیاں لئی فایدے تے سوکھ دا کارن
 بن سکے۔

مہینا وار ”لہراں“ وچ اسٹنٹ ایڈیٹرز وچوں میں کسے حد تک املاء توں اکساہرا کرن دا جتن
 کیتا سی۔ پنجابی سائنس بورڈ دے منڈھلے دن سن۔ ایلاس کھمن ہوری اپنی کتاب ”ریڈار“ لکھ
 رہے سن۔ 22 جنوری 1990 دی گل اے شام ویلے میرے دل آئے۔ اوہناں کول لفظاں دی
 لمی ساری فہرست سی جہناں بارے اوہ دُچھی وچ سن کہ اوہناں توں کوں لکھیا جائے۔ اسان
 دوہاں نے ایہ تھیا کہ صدیق باہر ہوراں دل جاپیے تے املاء بارے بنیادی گلاں رل کے طے کر
 لیئے تاں جے پنجابی سائنس بورڈ دیاں کتاباں وچ اک معیاری املاء ورتی جاسکے۔ ایس سلسلے وچ
 اسان فارسی اصولاں توں وکھ گر مکھی دیوناگری تے سندھی لپیاں توں وی سانبھے رکھیا۔ رات

پنجابی کوئیں لکھیے — 8

بارھاں و بے اسیں ایس کم توں ویلھے ہوئے تاں بنیادی گلاں طے پاچکیاں سن۔ ایس ویلے ویں میرے سامنے دو صفحیاں اُتے آدھارت او دا اصول پتر اے جہدے اُتے ساڈے جتان دے دستخط موجود نیں۔ ایہ اصول جو بے ترتیب تے چویں ذہن وچ آیا، لکھنے لے گئے سن ایتھے پیش نیں۔

○ اینا، اونا، جنا، کننا، پنا (اخیر اُتے غنائیں آوے گا)

○ بھادیں، ایویں، چویں، کوئیں (وادھو غنے تے ی نہیں لکھی جاوے گی)

○ ہوتوں، ہوندا، ہوندے، ہوندی، ہوندیاں (ہنڈ اور گے لفظ نہیں لکھے جاوے گے)

○ چہرے لفظاں دے اخیر اُتے ”و“ ہووے گا، اوہناں دی جمع بھانڈیاں اک وادھو ”و“ نال

لایا جاوے گا۔ خشبوتوں، خشبوواں، گھردتوں، گھردواں

○ لفظ ”طرحاں“ لکھی جاوے گا (طراں تے طرح نہیں)

○ وادھو تے ساکن الف تے ”و“ نہیں ورتے جاوے گے بلکل، مثلن، یقینن، وغیرا۔

○ خواب دی بجائے خاب لکھی جاوے گا، دار الحکومت دی بجائے دار الحکومت، انجے امی، خش، خش،

خش خبری تے ہوز.....

○ تیں تے اسیں لکھی جاوے گا کیوں جے ایہ جمع اے (تسی اسی نہیں)

○ ہندے انگریزی ورتے جاوے گے۔

1, 2, 3, 4..... دی بجائے ۳، ۳، ۳، ۳

○ ”ع“ دی ورتوں کیتی جاوے گی معلوم، موقع، وغیرا (معلوم، موقیا نہیں)

○ ہندے ہندے نون لفظاں وچ لکھن ویلے ”چھ“ لکھی جاوے گا (چویں کہہ دال نون

”د“ نہیں لکھدے)

○ جتھے اردو وچ ”و“ اوند اے پنجابی وچ الف، مز اے۔ پلاء، دباء، گھبراء، بچاء.....

○ منفی واسطے ”نہ“ اے جوڑن ویلے نا (نا چھپن، جوگ، ناسہن، جوگ، نا بیان، جوگ)

پچھیر دے طور اُتے)

○ ”آ“ نال شروع ہون والے لفظاں نون پنجابی وچ ”الف“ نال لکھی جاوے گا چویں کہہ

اداز، آسمان، ازادی، آپریشن

○ لھ نون پورا اکھرنیا جاوے گا۔ چالھی، کالھ، کھلھ، کھولھ.....

○ مرکب لفظاں وچ دودی بجائے ”ڈ“ ورتیا جاوے گا۔ ڈپہر، ڈکان.....

پنجابی کوں لکھے — 9

○ "توتا" "توں" "ت" "نال لکھیا جاوے گا" "ط" "نال نہیں۔ کیوں جے ایہ ہندی لفظ اے تے ہندی وچ "ط" نہیں ہوندا۔

○ کالھی = چھیتی، جلدی تے کابلی = سُستی

○ کھائیے ویکھیے وغیرہ لفظاں وچ ہمزائیں ورتیا جاوے گا

○ اخیراً تے آدن والے ہدی تھاں الف ورتیا جاوے گا۔ مسئلاً "فیصلہ" رو یا وغیرہ۔ (ہ صرف

مقدس ناواں دے اخیراً تے ورتیا جاوے گا)

○ فالتو غنے توں نجات پائی جاوے گی۔ لفظ دے اخیراً تے غنا آوے تاں جمع بنا دیاں غنا ہٹا

دیتا جاوے گا۔ ماں 'گان' کال 'توں' ماواں 'گاواں' کاداں (مانواں وغیرہ نہیں لکھیا جاوے گا)

○ مصدر دے اخیراً تے "ون" آوے گا۔ آون 'جاون' کھاون (بجائے آن 'جان' کھان دے)

○ "کھا" توں کھادا، کھادی، کھادے، کھادیاں (ہ نہیں ورتی)

○ دو توں = دوویں، دوواں، دوہاں، دوہیں (دونویں، دونہاں، دونہیں غلط نہیں)

○ جس تے کس توں بین والے لفظاں وچ بے نہیں ورتی جاوے گی۔ جہی، جہوا، جہیا، جہدا

جہدی، جہدے، اجہیا، اجہیا، اجہے وغیرہ ای "ک" توں کھی، کہڑا وغیرہ

○ +ہ = نہ ہووے گا یعنی اگانہ پچھانہ، موشہ

○ لفظ دے اخیراً تے اکوہ ورتی جاوے گی۔ ایہ، کیہ وغیرہ

○ اڑنوں واسے نون وچ گول جزم پائی جاوے گی یعنی "ن"

ایہدے باوجود مینوں کئی واری ایہ احساس ہو یا اے کہ شاہ منگھی لپی ساڈی ترقی دی راہ وچ

وڈی روک اے۔ بیٹے دو سال وچ پنجابی واسطے لکچر (☆) بنائے نیں تے کمپیوٹر اُتے پنجابی

نتیجہ لکھائی توں بہتر بناون دا جتن کیتا اے۔ ایہد اثبوت ایہ کتاب اے جہدے وچ ڈنگے

جے لفظ تہاں توں نظر نہیں آون گے (☆☆)۔ ایس لکچر سازی دے دوران ایہ احساس ہو رہا ہے

گیا کہ ہزاراں لکچر بنا کے وی کم نہیں چلن۔ لوز انقلابی تبدیلی دی اے۔ دوجے پاسے کیڑی دی

ٹورٹرن والے ایس سماج وچ کسے وی انقلاب دے آون دا کوئی امکان دور دور تک نظر نہیں

☆ اک یاں زیادہ اکھراں دی بجز جو پورا لفظ یاں اوہدا جسا ہندی اے جو یں "پنجا"۔ ایہ آپ دی پورا لفظ اے

پنجاب، پنجابی، پنجابیت، پنجانگلا درگے لفظاں دے لفظاں دی۔ "بی" ایہ آبی، پنجابی، شتابی ربن ورگے لفظاں دے لفظاں

☆☆ ایہ پہلے ایڈیشن دی گل اے۔ "ہمالا" سافٹ ورو وچ ایہ کم کیتا سی جو زمانے دے ساتھ نہیں دے سکیا۔

آوند۔ ساڈا سوجھوان طبقا ہے وی اوہناں بخشاں وچ پھسیا ہویا اے جو ڈو جے دیساں تے
زبانناں وچ صدیاں پہلاں متھ دتیاں گئیاں سن۔ ساڈے کجھ شاعر اے جے وی لفظاں دئی بازی گری
نوں شاعری دی معراج سمجھدے نیں۔

اچھے ماحول وچ جو میرا فرض بعد اسی میں ادا کرن دا جتن کیتا اے۔ آئیڈیل صورت تاں ایہ
ہوندی کہ پنجابی سوجھوان وڈی گنتی وچ کٹھے ہوندے، صلاحواں دیندے تے فیر شاہ مکھی واسطے
اک معیاری املاء متھ لیندے پر اپنی ایس قوم دا مینوں تے تہاؤں پتا اے کسے چنگی گل اُتے
پنجابیاں دا ایکا ہونا ناممکن جہی گل ہوندی اے۔ کجھ ورھے پہلاں پنجاب یونیورسٹی ولوں پنجابی
املاء بارے اک کمیٹی جی سی جہدے وچ اک سیانے نے کسے لفظ بارے اپنی املاء اُتے اصرار کیتا
تاں ڈو جے نے مہما ماریا "تسیں سلطان پورے دی املاء جانا چاہندے او" سلطان پورے نال تعلق
رکھن والے اوہ پروفیسر صاحب سرنجھ کے واپس آگئے تے فیر کدی نہ گئے۔ ایج معیاری املاء دا
اک سفنا پورا ہوند اہوند ارہ گیا۔

اچھی صورت حال وچ ایہی راہ سی کہ کتاب راہیں کجھ معیاری اصول متھ دتے جاون تے
چٹنوں چٹاوارا کھاوے اوہ او نے اصول اپنا لوے۔ ایہ کتاب ترتیب دیندیاں 1960 والی "املاء
کمیٹی" دے اصولاں نوں وی سامھے رکھیا گیا اے تے 1974 وچ مہیناوار "لہراں" دے املاء
نمبر والے مضمون وی ویکھے گئے نیں۔ میں ایہ نہیں آکھدا کہ ایس کتاب دیاں ساریاں تجویزاں
آخری حرف نیں پر ایہ ضرور اے کہ ایہناں نوں اپنا ون نال اک پاسے تاں پنجابی املاء بہتر تے
سوکھی ہو جاوے گی، ڈو جاوہدے وچ اکساہرتا وی پیدا ہووے گی۔ مینوں اپنی پنجابی قوم دا وی
چنگی طرحاں پتا اے جو چنگی صلاح نوں اپنا ون دی بجائے کیڑے کڈھن وچ بہتی دلچسپی رکھدی
اے۔ سو میری درخواست بس ایہی اے کہ تسیں بے شک ساریاں صلاحواں نال اتفاق نہ کرو پر
اگلے صفحیاں وچ دتیاں گئیاں جنیاں وی تجویزاں تہاڈے دل نوں چنگیاں لگدیاں نیں اوہناں
نوں ضرور اپنا لوو۔

ہو تو فیتق نہیں کجھ میرے.....

جمیل احمد پال

لاہور، 31 دسمبر 1997

ایس کتاب وچ کوشش کیتی گئی اے کہ اوکھے لفظ ورتن دی تھاں سدھے سادے انداز نال گل کیتی جاوے۔ حرف علت تے حرف صحیح، مصوتے تے مصمتے دی بجائے واول تے کنسوننٹ ورگے لفظ ساڈے لوکاں واسطے زیادا سوکھے نیں؛ ایس لئی ایہ ورتے گئے نیں۔

ورتیاں کتاباں

(1) Story of Language, by Franklin Folsom, 1963,

Etablissements Casterman S,A, Tournai, Belguim

(2) اردو املا، رشید حسن خان، 1994، فلکشن ہاؤس، 18 مزنگ روڈ لاہور

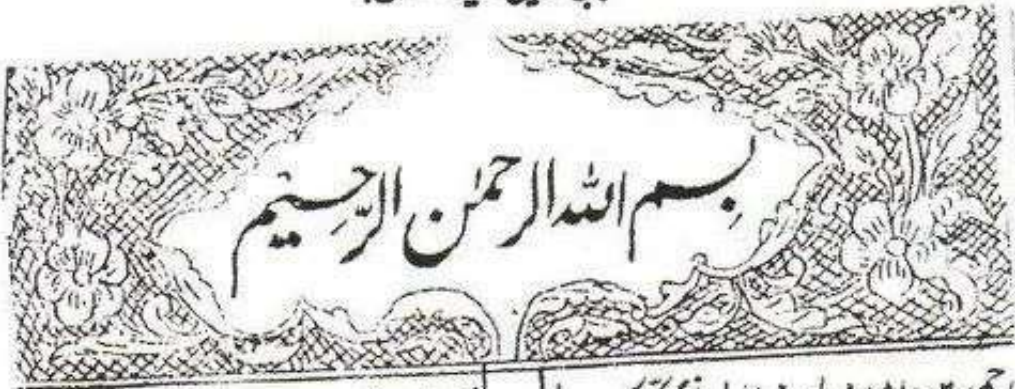
(3) اردو کیسے لکھیں (صحیح املا)، رشید حسن خان، رابعہ ہاؤس، بخشی مارکیٹ، انارکلی، لاہور (سن)

(4) اردو رسم الخط، پروفیسر سید محمد سلیم، 1981، مقتدر اقامی زبان، 34 ڈی بلاک نمبر 7، گلشن

اقبال، کراچی

بھارت وچ شو سینا دی غنڈا گروہی عروج اُتے سی۔ اخباراں وچ روز نبر چھپدی۔
”سر جی! ایہ shoo seena والے مسلماناں دے خلاف کیوں نہیں؟“ کالج لایہیری
دے سارے اُردو اخبار روز پڑھن، والے لائق پڑھیار نے کلاس وچ پچھیا۔
”ایس لئی کہ تمہیں اوہناں داناں غلط لیندے او“ میں آکھیا۔ ”ایہ شو سی نا، نہیں شو سے نا“
نے۔

<p>بوٹا آس امید میری دا کر دیہ میوی بھریا جو کھاوی ردگ اسدا جادی دودر ہو دی دلگیری ہوں فیض ہزاران تائیں پو پو پہا پہا کھلے دل دی دیوی دی روشنائی جادی دچیز زمینان بہت دی دے لے لوں تیرا شکر بجالیا لوان بخش ولایت شکر بخندی مین ہے دچیز لدا لعل جو اہر کدہ کدہ دیوی قوت بخش زبانی سن مخر معطر ہوں بورد عشقی پائین شعر میری دے عطا دون کاندلا دی خال رقم دے پاک نظری دے دیکھن دالے ندی عشقی تارین ادہ بھی عدل تیری دی گہر تہین کجہ ہزارین پاو دنیا اتے تہوڑی ہندی قدر شناس سن جی جو سن سی تان قصہ آتلا کوئی نہ ریزان پن سخن صراف محمد بخش العلامندی پنجابے</p>	<p>رحمت دامینہ پاء ضد ایاباغ سکا کر ہریا مٹھا میدہ بخش اچھا قدرندی گہت شیری سدا بہار زمین اس باغی کدی خزان آسے بال چراغ عشق دامیر روشن کر دیہ سینان نعمت اپنی دی کجہ مینون بخش شناسا پالوان لاه ہنیرا جہل بری دا چانن لاء عقل دا اول دیہ ول جہوجہ ہوں سخی سخن خزانے طبع میری دا اناڈہ کہولین بلکین مشک ہائین سخن میری دی شکر دون ہوں مٹھی منہ قلم دی بوہٹی زین کتاب میری جوبن بخش سنگارین جی کوئی میلی اکھے دیکھے عیب دہنگلے لاون مرمراک بنان شیشہ مارو تا اک بہن دے اول تے کجہ شوق نہ کسو کون سخن آج سندا لڈگئے ادہ یار پیارے قدر شناس ہچارے</p>
--	--

”سیف الملوک“ میاں محمد بخش ہورال دے لہے زمانے تے اپنے ہتھیں سو دھے نئے دی نقل

شکر یے نال پرو فیسر محمد عارف خان میاں محمد بخش پبلک لائبریری میرپور آزاد کشمیر

”دارت شاہ دی الاء ساڈے لئی کافی اے سائون ہور کے الاء دی ضرورت نہیں“ وری نعرے بازی کر کے لوکاں نوں
 کراہے پان والے حضرات وارت شاہ دے ڈھیر بعد صرف اک صدی پہلاں دی میاں محمد بخش ہورال دی ورتی الاء
 راج کر کے دکھان آسیں اوہناں دے نال ہورال کے۔ جذباتی گان نال وک لوں بدستور نا مناسب نہیں ہوندے۔

”سیف الملوک“ وچ میاں محمد بخش دے اپنے ہتھ دی ورتی املاء

(وارث شاہ دے سے ایہناں وچوں وی کجھ حرفاں داروانج نہیں سی)

روایتی املاء	اجوکی املاء	روایتی املاء	اجوکی املاء
تخندی	خن دے	کردیہ	کردے
وچہ	وچ	میوی	میوے
جسوچہ	جس وچ	مشپا	مشھا
چھی	چھ	اجیہا	اجیہا اجیہا
کڈہ	کڈھ	قدرتی	قدرت دے
دھائین	دھائیں	گہت	گہت
پائین	مائیں	کھاوی	کھاوے
میریدی	میرے دی	پاوی	جاوے
دیکھن	دیکھن	ہووی	ہو دے
دہگانے	دہگانے	دینین	دینیں
تہیں	تھیں	بانھی	بانھے
بہن دے	بھندے	بہنیا	بھنھا
تہوڑی	تھوڑے	پہل	پھل
گہر	گھر	سینان	سینہ سینا
جی سن سی	جے سنسی	دل دی	دل دے
کھلیاندی	کھلیاں دے	دیوی	دیوے
بہری	بھرے	کجہ	کجھ
گہٹ	گھٹ	پانوان	پاواں
بی	بے	کہولین	کھولیں
کدہرے	کدھرے	لیانوان	ایاواں

نوٹ: اُپادیں نظر نال صرف اک صفحہ وچ لفظ چنے گئے نیں

شاہ مکھی..... مسئلے ای مسئلے

شاہ مکھی یاں فارسی لپی جو ہندے پنجاب وچ پنجابی واسطے اپنائی گئی اے، حقیقت وچ چوں چوں دا اہیامر با اے جہدے لکھن، پڑھن تے ہور کماں وچ مسئلے ای مسئلے نیں۔ ایس یکھدا مقصد ایس لپی دیاں خامیاں اچھالنا اکا نہیں اے پر سرسری نظر پایاں جہدے مسئلے سامنے آوندے نیں، اوہناں دا ویر واد تے بناوی چار نہیں۔ کجھ جن ایس پاسے ضرور دھیان دو ان گے کہ ایہی لپی عربی، فارسی، پشتو، سندھی، بلوچی، براہوی، کشمیری، اویغور تے خورے ہور کہڑیاں، کہڑیاں زبانان لئی اپنائی گئی اے، کیہ اوہناں زبانان وچ ایہ مسئلے نیں۔ جواب ایہ اے کہ اوہناں زبانان دے مسئلے دا ایس ٹھیک نہیں لیا ہویا۔ اسان چھنی پنجابی تے اوہدی لپی ٹوں دیکھنا اے۔ دو جیاں زبانان والے اپنے مسئلے آپ نیڑن ساڈا اوہناں نال کوئی تعلق نہیں۔

اک ہور بودی دلیل ایہ وی ہووے گی کہ ”دو جیاں لپیاں وچ دی بڑے مسئلے نیں۔“ پر ایہ دلیل کدی وی مناسب نہیں ہوندی کہ ”جے میں چور آں تاں فلاں نے وی اک واری چوری کیتی سی“ فلاں چور ہوندا ہووے آسین اپنا آپ درست کرنا اے۔

میرا دو جیاں زبانان نال کوئی تعلق نہیں۔ میں تاں ایہ دیکھنا اے کہ جہدی لپی میری زبان واسطے پرچلت اے اوہ میری زبان نال کئی کوزل کے ٹردی اے۔ اتجھے عربی فارسی بارے گل کرن دی گنجائش نہیں، میں صرف پنجابی دے حوالے نال گل کراں گا۔ شاہ مکھی راہیں پنجابی لکھدیاں عام مسئلے ایہ نظر آوندے نیں۔

گنجھل داراے: ایس لپی وچ گجھلاں دو جی کے وی لپی نالوں بہتیاں نیں۔ اکھر رل مل کے اپنی شکل گواہ بندے نیں جو یں کہ ”ر“، ”ذ“، ”ظ“، ”ح“، ”ج“ ایہدی شکل ہووے جاندی اے۔ ”احمد“ وچ جہدی شکل ”ذ“ دی اے اوہ عام حال وچ ”ر“ دی ہوندی اے۔

عام لپی وچ اکھریاں اک دوای شکلاں ہوندیاں نیں، انگریزی دا کوئی وی چھپیا صفحہ چک لوؤ وڈے تے نکلے دو قسم دے اکھر ہون گے۔ عربی فارسی تے سندھی والیاں نے وی نسخ اپنا دے کے اکھراں دیاں دو شکلاں اُتے قناعت کر لئی اے۔ گر مکھی تے دیوناگری وغیرا وچ تاں حرف دی شکل اکواک ہوندی اے پر شاہ مکھی نستعلیق وچ اکھراں دیاں شکلاں گنتی دیاں حدیں ٹپ جان دیاں نیں۔ اک ریسرچ مطابق ب پ ت درگے اکھراں دیاں 20 دے لگ بھگ شکلاں درتین دیاں نیں۔ بعض کمپیوٹر سافٹ ویئر وچ ایہناں نوں 14 تک گھٹا دتا گیا اے پر ایہ گنتی وی بہت ودھ اے۔ ایس لپی وچ ب دیاں کجھ شکلاں دیکھو۔ با، بی، بے، بو، بچ، بد، بر، بم، بصد، بس، بک، بکر، بن، بجد وغیرا.....

ایہناں وچ ہر تھاں ”ب“ دی شکل وی وکھری اے تے بیٹھک وی۔ شاہ مکھی وچ ککے ککے اکھر دا کوئی تصور نہیں، ودھیرے اکھراں کے اپنی شکل گوا جان دے نیں تے لفظ اک نوں اکائی بن جاندا اے۔ پڑھہا دی ککے ککے اکھر دی بجائے پورے لفظ نوں پچھان کے پڑھدا اے۔ کئی واری انج دی ہوندا اے کہ لفظ وچ کوئی نقطہ گھٹیاں ودھ جاندا اے پر پڑھن والا اپنی پچھان مطابق پڑھ جاندا اے۔ کمپیوٹر آون توں پہلاں میرا کئی واردات تجربا اے کہ لفظ ”پنجابی“ لکھدیاں کاتب نے ج یاں ب دانقظ نہیں پایا پر پڑھن والے نے ایہنوں ٹھیک پڑھیا۔ انجے جدوں ”پنجابی“ لکھیا گیا تاں پڑھن والے نے ایہنوں وی ”پنجابی“ ای پڑھیا۔ یارھویں جماعت دی درسی کتاب وچ لکھے لفظ ”ہل پنجابی“ نوں پہلی وار ساڈے نوے فیصد پڑھیا ”ہل پنجابی“ پڑھ جان دے نیں۔ پنجاب یونیورسٹی دلوں منظور کیتی پنجابی دی چودھویں دی کتاب چھوٹی کوئی 36 سال توں پڑھائی جا رہی اے اوہدے وچ اک مضمون اے ”پنجابی ناول تے اوہدا مستقبل“ 36 سال توں ای پنجابی نوں ”پنجابی“ لکھیا ہویا اے، یعنی اکھریج دانقظ کوئی نہیں پایا گیا۔ کلاس وچ پڑھان دیاں جدوں میں کسے منڈے کولوں ایہ لفظ پڑھوانا آں تاں اوہ ہمیشا ایہنوں ”پنجابی“ ای پڑھدا اے۔ اک دو نہیں، دس دس تیکر منڈے واری واری ایہنوں ”ٹھیک“ پڑھدے نیں۔ جدوں اکھاں کھولھ کے پڑھن لئی کہندا آں تاں فیر کسے اک اوہے نوں پتا لگدا اے کہ ایہ پنجابی ناول نہیں سگوں ”پنجابی ناول“ اے۔

ساڈے رسالے ”سویرا انٹرنیشنل“ نوں بہت سارے پڑھن والے ”سویرا انٹرنیشنل“ پڑھ جان دے نیں۔ ایہدے ڈھاں لفظاں نوں مختلف انداز نال لکھے ہون دے باوجود اکوالف نوں لفظ

لوٹا	لوٹا	طہارت کرن والا لوٹا، پرتیا لڈیا
میں	میں	وچ، میں (اپنے دل اشارا)
گدھوں	گدھوں	کھوتیاں، گرجھاں
کہیں	کہیں	آکھیے، گدھرے

کوئی پتا نہیں لگدا کہ کیہ لکھیا ہو یا اے، سوائے لفظ دے آل دوال توں ٹیوے لان دے، ہور کوئی راہ نہیں ہوندا۔

ایہ کوئی دلیل نہیں کہ فقرے دی بنتر دے لحاظ نال پتا لگ جاندا اے کہ اتھے کہہ لفظ اے۔ لفظ توں ذاتی طور اُتے معنی رکھنے چاہیدے نیں۔ بعض واری پورا فقر پڑھ کے وی درست لفظ دا پتا نہیں لگدا۔ ذرا ایہ فقر اوکھو۔

”میں نے کیا کیا ہے“

ایہدے دو پنجابی ترجمے ہو سکدے نیں۔

(1) میں کیہ کیتا اے؟ (میں نے کی آ کے آ ہے)

(2) میں کیتا کیہ اے؟ (میں نے کے آ کی آ ہے)

دوہاں وچ لہجے پاروں زمین اسمان دا فرق اے۔

پنجابی وچ وی اک فقر اوکھو:

ساڈیاں تیز دوڑن والیاں گھوڑیاں دی تعریف دشمنان نے وی کیتی

پورا فقر پڑھ کے ذرا دسو ایہدے وچ گھوڑی آں دی گل ہو رہی اے کہ گھوڑے آں

دی؟

بعض وارا اعراب پا کے وئی پتا نہیں لگدا۔ تے کدی اعراب غلط تھاں اُتے پاد تے جاندا

نیں، بعض واری پڑھن والا ایہناں نوں غلط تھاں اُتے پڑھ جاندا اے۔

اکھ وادھے گھاٹے نیں: شاہ مکھی وچ اکھ وادھے گھاٹے یعنی افراط تفریط دا شکار نیں۔

جو یں کہ:

Z دی اکواوا ازلی چار اکھر نیں: زڈضتے ظ

S دی اکواوا ازلی تڑے اکھر نیں: سٹس تے ص

T دی اکو اواز لئی دو اکھر : ت ط

A دی اکو اواز لئی تڑے اکھر : الف ع ء

N واسطے ن دے نال نال ”تنوین“ دی موجود نہیں یعنی دو زبراں زیریاں تے پیش۔

o غنے واسطے ڈھکواں اکھر موجود نہیں۔ لفظ دے وچکار آوے تے عام نون ورتیا جاندا اے

کئی واری نکھیر نہیں ہوسکدا کہ اتھے کہہ انون اے۔

o ی دا اکھر کھڑا زبرا کے الف واسطے ورتیا جاندا اے۔ بشری، علی، حالاں ”آ“ دی اواز

واسطے الف چنگا بھلا پہلاں ای موجود اے۔

o الف دے ہوندے ہو یاں وی لفظ وچ کھڑا زبرا کے الف داکم لیا جاندا اے:

رحمن، اسمعیل

شاہیہ کہ ایس لپی راہیں بڑے بڑے پڑھے لکھے لوک چکر وچ پے جاندا نئیں ساڈے

عام ایم اے پاس نوں وی پتا نہیں کہ گذارش تے گزارش وچ کہہ لفظ ٹھیک اے۔

بعض اوازاں لئی اکھر مڈھوں ای موجود نہیں سن۔ ”ھ“ رلا کے لفظ بنائے پئے جس پاروں

گنجلال ہو رو دھیاں۔ ایہناں اکھراں نوں کدی مخلوط آکھیا گیا کدی مرکب۔ ایسے پاروں اج

تک اردو دی اکھر پٹی دی گنتی متھی نہیں جاسکی۔ کوئی 36 اکھر رسدا اے کوئی 39 تے کوئی 52

اک ہو راجھتا ناگل جہڑی پورے پنجاب وچ کھل گئی اے کہ تڑدے اکھروں پورے پنجاب

دیاں ان پڑھ استانیاں ”سے“ پڑھار ہیاں نئیں یعنی Ye دی اوازاں نوں Se پڑھایا جا رہیا اے۔

خالاں ایہدی اواز لئی وژن، ژالا باری ورگے لفظاں وچ بولن والی اوازاں اے۔

اکھراں دیاں قیماں اک توں ودھ نہیں: چنٹی لپی وچ اک اکھرا کو کم یاں اوازاں ورتیندا

اے۔ شاہ نکھی وچ اک اکھردی ورتوں اک توں زیادا کماں واسطے ہوندی اے۔ صرف اک ہ دا

اکھراں ویکھو:

o اپنی اصل اواز واسطے: ہرالا ہوڑ ہانڈی، نہر وغیر لفظ

o زبیریاں الف دی اواز واسطے: نلکہ، ملکہ، پیسہ..... (نلکا، ملکا، پیسا)

o زبیریاں ”ے“ دی اواز واسطے: بلکہ (بل کے)، نقصان دہ

o رو کوئیں اواز واسطے: بہ، سہ، رہ، کوہ، گاہ، کیہ

ڈرا ویکھو: رہ..... دہ..... دوہاں دیاں شکلاں انوکھیاں نئیں پر دوہاں وچ اچارن دا کنا فرق

اے۔ ایہو نرق نلکہ تے بلکہ وچ وی اے۔

غیر سائنسی / ناہموار اے: ہر زبان وچ اک بنیادی لکیر (Base Line) ہندی اے جہڑی اکھراں دے وچکار تھلے یاں اُپر ہندی اے۔ سارے اکھراں دے دوالے ای لکھے جاندے نیں تے اینج لکھائی سدھی لکیر وچ رہندی اے۔ انگریزی کتاب دا کوئی صفحہ ویکھو؛ ساریاں لائیناں اک تو ازن وچ ہوندیاں نیں، گر کھئی ہندی تے ہو رہارتی زباناں وچ لکھائی بنیادی لکیر دے تھلے ہندی اے ایس لائن اتے ای سارے لفظ آپو وچ جُودے جاندے نیں تے انگریزی وانگ ہموار لائیناں نظر آوندیاں نیں۔

شاہ مکھی وچ اک پاسے ”ک“ ورگے اکھریں جہناں دی پوچھل اُپرلی لائن وچ جارلدی اے۔ دو پاسے ”ی“ تے ”ر“ ورگے اکھریں جو پٹھلی لائن وچ جا پہنچدے نیں۔ اکھراں دیاں بہت زیادہ اشکلاں پاروں ایہ لپی ایچی اصل شکل وچ ٹایپ رائٹر اتے نیں آسکی۔ کمپیوٹر نے کجھ ساہ سوکھا کیتا اے پر اے وی پوزے اعراب غنے تے جزم دیاں علامتاں سمیت ایہنوں کمپیوٹر اتے نہیں لیاںدا جاسکيا۔

جوڑاں دے غیر متوازن ہون پاروں لفظاں نوں غلط لکھ دتا جاند اے۔ مثلاً بہت ساریاں تھاواں اُتے تسیں لفظ ”کھجور“ نوں ”کھجور“ لکھیا ویکھدے اڈتے کھجور پڑھ جاندے او۔ بعض اکھراں کو ویلے واول تے کنسوٹنٹ نیں: الف، و تے ی دے اکھراں کو ویلے دُپاسی ورتیندے نیں۔ کس تین واول لوڑ پوری نہیں کردے باقی زیر برنال کم چلایا جاند اے جس پاروں کئی وار ایہناں تاناں لفظاں بارے پتا نہیں لگدا کہ ایہ واول وجوں ورتے گئے نیں یا کنسوٹنٹ وجوں۔ سٹے وچ غلط پڑھیا جاند اے۔ پوری قوم لفظ ”دیو“ (Dev) نوں دیو (Deo) آکھدی اے۔ آواگون (Aavagavan) نوں آواگون (Aavagon) پڑھیا جاند اے۔ لفظ ”تخیل“ نوں Takhyeel پڑھن والے وی موجود نیں تے Takhayyal پڑھن والے وی۔ ”سیانے“ لوک ایس کم توں ایہ اکھ کے پچھا چھڈ لیندے نیں کہ دوویں اچارن ای ٹھیک نیں۔

لکھن وچ دیر لگدی اے: شاہ مکھی نوں ٹھیک ڈھنگ نال لکھن لئی پہلاں لفظ دا بنیادی ڈھانچا (یاں اک توں ودھ ڈھانچے) لکھیا جاند اے، فیر اتے تھلے نقطے پائے جاندے نیں تے

فیر اعراب۔ انج قلم نوں وار وار چکلا رکھنا پیندا اے جہدے نال ویلا ضائع ہوند اے۔

(شاہ منکھی دیاں ہور خامیاں واسطے ایسے کتاب وچ ضمیمے وجوں شامل لکھ ”فارسی لپی لوڑاں تھوڑاں“ وی ویکھو)

حل کیہ اے؟

حقیقت وچ شاہ منکھی دی اصلاح کیتے بغیر پڑھتاتے تعلیم دی شرح وچ وادھے بارے سوچیا وی نہیں جاسکدا۔ انک انک کے اخبار دی سرخی اٹھالینا ہور گل اے پر صحیح معنے وچ علم دا وادھا اکا دکھری گل اے۔ جے اسیں پرانی لکیر اُتے اڑے رہے تاں علم وچ وادھے دا خاب سدا اک خاب ہی رہوے گا۔ ساٹوں اپنی لپی وچ مناسب تے ضروری اصلاح کرنی چاہیدی اے۔ تے چھیتی توں چھیتی۔

کجھ سیافیاں دا ایہ خیال اے کہ عربی فارسی توں آئے لفظاں دی املاء اوہی رہنی چاہیدی اے۔ ایہ سخن ایہد اکوئی پکا پیڑھا جواز نہیں دس سکدے۔ جے اوہناں دی ایسے دلیل نوں اگے چلایا جائے تاں آکھیا جاسکدا اے کہ انگریزی توں آئے لفظاں ای املاء وی انگریزی مطابق ای رکھنی چاہیدی اے۔ پسیچولوجی لکھ کے اوہنوں سائیکالوجی پڑھنا چاہیدا اے۔ کنولیڈ گے لکھ کے اوہنوں نانچ پڑھنا چاہیدا اے۔ کیہ ساڈے سخن ایہ گل منن نوں تیار نہیں کہ ہرزبان توں آون والے لفظ دی املاء اوہی زبان دے اصولاں مطابق ہووے؟

ایہ مناسب اصول نہیں کہ اکو لپی ہووے تاں املاء وی ہرزبان وچ آوای ہووے۔ یورپ دیاں بہت ساریاں زباناں رومن لپی نال لکھیاں جاندیاں نیں تے ہرزبان وچ املاء دکھو دکھ اے۔ سیب نوں انگریزی وچ اپیل آکھدے نیں جہدی املاء دو جیاں زباناں وچ انج اے۔

Apple = انگریزی

Appel = ڈچ

Apfel = جرمن

لفظ امن یاں شانتی دے متبادل لفظ دی املاء یورپ دیاں نین زباناں وچ انج اے

Paz

Paix

Pace

ایہو لفظ انگریزی وچ Peace ہو جاندا اے۔

ایہ وی ضروری نہیں کہ اک اکھر ہر زبان وچ اکو اواز دیوے۔ R دال لفظ فرانسیسی ڈینش تے ہو رزبانناں وچ غ دی اواز دیندا اے۔ J دے لفظ نوں فرانسیسی وچ ژ دی اواز نال اچاریا جاندا اے۔ T تے D دی اواز یورپ دیاں ساریاں زبانناں وچ ت دے برابر ہوندی اے سوائے انگریزی دے (ٹ ڈ)

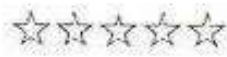
لمی بحت نوں سمیٹدیاں گل اتھے مکدی اے کہ ساڈی لپی بھادیس فارسی توں ادھار اے پر ضروری نہیں کہ اسیں ہر معاملے وچ فارسی دی پیروی وی کریے۔ جے اینج ہوندا تاں ت ڈ ڈ ژ ورگے اکھروں نہ ہندے۔ تے جے ایہ لفظ بھان دی ”بدعت“ ہوا کی گئی اے تاں فیر زبان دی ترقی دی خاطر ہوو بدعتاں کرن وچ وی کوئی ہرج نہیں۔ اویغور زبان وی فارسی لپی وچ لکھی جانندی اے پر ایہدے وچ انتظام نوں ہمزے نال لکھیا جاندا اے تے ظ دی تھاں وی ز آوندی اے اے ای اقتصادی نوں ہمزے نال لکھدے نیں تے ص دی تھاں وی س ورتیا جاندا اے۔ یعنی:

منتزام اقتصادی

جے پنجابی نوں شاہ لکھی نال لکھنا اے تاں ایہنوں پنجابی واسطے ہر لحاظ نال مکمل بنا پوے گا۔ اگلے صفحیاں وچ دکھو دکھ و شیاں نال اصلاح دیاں گجھ تجویزاں پیش کیتیاں جا رہیاں نیں۔ ایہناں تجویزاں نوں اپنا کے ایس لپی دیاں گجھ خامیاں توں چھٹکارا حاصل کیتا جاسکدا اے۔ میری اپنی جاچے ایہ اصلاحواں نر ا سو سال تک کارآمد نیں۔ اگلی صدی وچ پنجابی لکھانی دی صورت حال اوہ نہیں ہووے گی جو ایس ویلے اے۔ اک تاں لکھت پڑھت دے ڈھنگ بارے گجھ نہیں آکھیا جاسکدا کہ اوہ کیہ کیہ روپ وٹا دے گا۔ دو جادو چارو ڈیاں زبانناں نوں چھڈ کے ہر زبان دی ہوند نوں خطرے لاگو ہو رہے نیں۔ پنجابی بارے مینوں پک اے کہ آوندے سے چوندی رہوے گی پر ایہ وی یقینی گل اے کہ سو سال بعد وی پنجابی لکھت شاید ایہ نہیں رہوے گی۔ دوہاں پاسے دے پنجاب وچ چُپ چُپتے اک ابر اٹھ رہی اے کہ پنجابی نوں رومن لپی نال لکھیا جاوے۔ ایس لہر دی مخالفت وی ہووے گی پر مینوں اینا یقین اے کہ رومن لپی ای مستقبل دی لپی اے۔ اج دے دور وچ لپی تے رسم لفظ بارے گجھ فیصلے بندیاں نے نہیں سگوں کمپیوزر تے انٹرنیٹ نے کرنے نیں۔ 1960 دے لگ بھگ جدوں اردو نوں رومن لپی راہیں لکھن دی صلاح سامنے آئی تاں

بابائے اردو سمیت سارے اردو والیاں نے ڈٹ کے ایہدی ورو دھتا کیتی سی۔ اچ پنجاہ ورھے دے اندر اندر سارے ٹیلی وژن تے ڈش چینل ایس گل اُتے مجبور نہیں کہ پروگراماں تے فلماں دے ناں رومن وچ وی لکھن۔ اچ اردو تے ہندی جوڈھ وچ وی اکو زبان سی رومن لپی راہیں ہن فیہر اکو ہندی جا رہی اے۔ صرف 2000 تک رومن بارے عام بندے نوں پتا وی نہیں سی اچ نویں نسل دے ہر بچے نوں ایہد اپتا اے تے موبائل میسج کرن ویلے دھڑلے نال رومن ورتی جا رہی اے۔ پنجابی یاں اردو میسج کر دیاں ایہنوں انگریزی اے بی سی نال ای لکھیا جا رہیا اے۔

اگلی صدی وچ چہڑیاں زباناں جیوندیاں رہن گیاں اوہناں وچوں ددھیریاں دی لکھائی رومن نال ای ہووے گی۔ ایہو کارن اے کہ میں ایس کتاب وچ اک باب رومن لپی بارے وی رلا دتا اے۔

گجھ غلط ورتیندے لفظ

رلدے ملدے گجھ لفظ اچھے نہیں جو غلط فہمی پاروں اک دو جے دی تھاں ورتے جاندے
نیں۔ اوہناں دا ویرا اچھے اے:

- وچھوں: وچھاناں۔ بیماری وچھوں اوہ کراچی نہ جاسکيا۔
- وچوں: بطور: ڈاکٹر ہون وچوں میرا فرض سی کہ میں اوہدا اعلان کردا
- باچھوں: پنا، بغیر۔ متراں باچھوں زندگی بے سوادی اے۔
- پڑھیار: طالب علم، سٹوڈنٹ۔ اوہ بارھویں جماعت دا پڑھیار اے۔
- پڑھیار: قاری، ریڈر۔ میں مہینا وار 'سوی' دا مستقل پڑھیار آں
- ہوری (کلے واسطے): اسلم ہوری میرے مامے نہیں۔
- ہوریں (جمع واسطے): اکرام تے کریم ہوریں لاہورول کٹھے گئے سن۔

”ہ“ تے ”ا“ دی ورتوں

ٹھیک طرز عمل کیسے؟

ایہ گل پنجابی رسالیاں دے سارے ایڈیٹراں نوں چنگی طرحاں پتا اے کہ ساڈے بہت سارے لکھاری مسودا گھلدیاں ڈھیر املائی غلطیاں کردے نیں۔ بہت عام غلطیاں: چوں ودھیری ایہ ہوندی اے کہ لفظ دے اخیر لے الف نوں اوہ ”ہ“ نال بدل دیندے نیں۔ ساڈے لکھیاراں ولوں ورتی اجہی غلط املاء والے کجھ لفظ ایہ نیں: اوہدہ، ڈاہڈہ، مٹھہ، کھنہ، لونہ، کھانہ، کھوتہ، اندرلہ، باہرلہ، ڈیرہ، بھروسہ ایہ جانکاری تہاڈے لئی وئی دلچسپ ہووے گی کہ ایہناں وچوں کسے وی لفظ دے اخیر اُتے ”ہ“ نہیں آوندی سگوں ”الف“ ہونا چاہیدا اے۔ اوہرا ڈاڈھا مٹھا کھٹا وغیرہ.....

فارسی لپی وچ چنگے بھلے الف نوں ”ہ“ نال بدل دین دا رواج رہیا اے جس پاروں لوکاں دے ذہن وچ غلط طور اُتے گل بہ گئی اے کہ اخیر اُتے الف نوں ”ہ“ نال بدل دینا کوئی چنگی گل اے۔

دُنیا دی کسے وی زبان وچ لفظ دے اخیر اُتے زبیریاں آدی او از دسن لئی ”ہ“ نہیں ورتی جاندی۔ ایہ اصول صرف عربی زبان وچ ملدا اے۔ فارسی وچ وی ایہنوں اپنایا گیا سی پر فارسی والے ہن ایہنوں جھڈ چکے نیں۔ عربی وچ وی ایہ انج نہیں ورتیا جاند اچوں کہ ساڈی زبان وچ۔ عربی وچ اخیر ”ہ“ زبیر دی علامت دسن لئی لکھی جاندی سی۔ سگوں زبیرتوں وی پہلاں گولت (ہ) واسطے ”ہ“ لکھی گئی تے ایہد اچارن زبر کیتا جاوون لگا۔ ایہ عام کر کے مونث دی علامت ہوندی اے۔ عائشہ، خدیجہ، رابعہ، صدیقہ، مکہ، مدینہ (عربی وچ شہری مونث ہوندے نیں)

پنجاب تے دوالی علاقیاں دیاں زباناں وچ اجہیا کوئی اصول نہیں ملدا۔ ہندی، پنجابی، بنگالی، وغیرہ وچ اخیر اُتے ”ہ“ صرف اودوں آدندی اے جدوں روکوں او از ہووے (جویں کہ نہ ”رہ“ کیہ کھیہ) رومن لپی دا وی ایہی حال اے۔ انگریزی وچ H دا اکھر کدی وی الف دی او از لئی نہیں ورتیا گیا۔ نہ ای کدی A تے H دی او از نوں اک دو جے دی تھاں ورتیا گیا اے۔

ہندستانی یاں اردو (فارسی لپی وچ ہندی) دی الماء وچ عربی فارسی اصولاں توں ہندی اُتے وی لاگو کردیوں دارحجان ملدا اے تے بہت سارے لفظ جہڑے اصولوں ہندی یاں مقامی نہیں اوہناں توں وی دھکوزوری فارسیا دتا گیا اے۔

چاہیدا تاں ایہی کہ مقامی لفظاں دے اخیر اُتے ”د“ دی بجائے الف ای لکھیا جاندا پرانج ہونہیں سکیا۔ بھروسا، سمجھوتا، ڈیر اور گے لفظاں توں وی بھروسہ، سمجھوتہ، ڈیر دینا دتا گیا۔ ایس ویلے اجبے لفظاں دی گنتی سینکڑیاں وچ اے جہناں دے اخیر اُتے الف ہونا چاہیدا اے پر ”ہ“ لکھی جا رہی اے۔ ہورتے ہور ایہ اصول انگریزی لفظ لکھن لکھیاں دی ٹھوک دتا جاندا اے۔ ایس گل دا جواب کسے کول نہیں ہونا کہ America توں امریکا دی تھاں امریکہ کیوں لکھیا جاندا اے؟ چلو من لیا کسے اصول نال ایہ ٹھیک ای سہی ایسے الماء نال برطانیہ امریکہ افریقہ درگے لفظ لکھے جاندا نہیں پر فی ایشیا توں ”ایشیہ“ کیوں نہیں لکھدے؟ آسٹریلیا توں ”آسٹریلیہ“ لکھن دی دی اے جے تک کسے نے جُرئت کیوں نہیں کیتی۔

اکساہر تادی ان ہوند

پرچلت ”ہ“ والی الماء وچ بے اصولی اے۔ اکساہر تادی ان نشان نہیں۔ آخری ہ صرف عربی تے فارسی لفظاں دا اصول اے پر انگریزی، ہندی تے ہور زباناں دے لفظاں دے اخیر اُتے وی ”ہ“ لکھ دتی جاندا اے۔ جدوں ایس لپے بزرگ دانشوراں توں پچھدے آں کہ عربی فارسی لفظاں ہونے پر ہندی، انگریزی، پنجابی تے مقامی زباناں دے لفظاں دے اخیر اُتے زبر تے الف دی اواز لئی ”ہ“ لکھن دا کیہ ٹنگ اے تاں اوہناں کول کوئی جواب نہیں سی ہوند اسوائے ایہدے کہ ایہد اردو اچ پئے گیا اے۔ گویا اک پاسے اوہ عربی فارسی دی پوچھل چھڈن توں تیار نہیں تے دوجے پاسے رواج نال چنہڑے رہنا چاہندے نہیں۔ ایہناں دا علاج ایہو اے کہ ایس کوئی ہور ”رواج“ پاکے ایہناں دی زبان بند کرے۔ جدوں کل توں ”ہ“ دی بجائے الف لکھن دا رواج پئے گیا تاں فیہ ایہناں توں اپنے ای آکھے مطابق رواج قبول کرنا پوے گا۔

(2) گجھ ”سیاہیاں“ دا خیال اے کہ لفظ دی اصل زبان دے لحاظ نال الماء ہونی چاہیدی اے۔ جے لفظ ہندی دا اے تاں اخیر اُتے الف لکھیا جاوے جے عربی فارسی دا اے تاں اخیر اُتے

”ہ“ آوے۔ ایہ اصول وی بے معنی اے۔ جہڑے زمانے وچ اسیں رہ رہے آں، کسے کول اینا ویلا نہیں کہ منشی فاضل دا امتحان پاس کرے۔ پہلاں لفظ بارے پتا لاوے کہ اوہ عربی دا اے یاں ہندی دا، تے فیر اوہدے مطابق املاء لکھے (تے بے لفظ دی اصل زبان بارے انداز اند لگ سکے تاں کیہ کرے؟ ساڈے سیانے ایہ وی نہیں دسدے)

(3) حقیقت ایہ اے کہ ہُن فارسی وچ وی اخیرلی ”ہ“ دارواج بدل گیا اے۔ اج دے فارسی بولیندڑ لفظاں دے اخیرلی ”ہ“ دا اُچارن ”ے“ نال کردے نیں (نامہ = نوے دستے = دستے) جہڑی گل آپ فارسی والیاں نے چھڈ دتی اے ساڈے کجھ بزرگ اے جے وی او سے گل اتے اڑے ہوئے نیں۔ پشتو وچ وی جدید فارسی دا گول ”ہ“ دا تلفظ ”ے“ ای کیہتا جاندا اے۔ پچھلے دینیں مشہور ہون والی نوبل انعام جیتو کڑی داناں ”ملا“ اے جنہوں پشتو وچ ”ملا“ پڑھیا جاندا اے۔

ہندی سنسکرت وغیرا وچ ایہو جہیا کوئی اصول نہیں کہ ”ہ“ ”وں“ ”آ“ برابر پڑھیا جاوے۔ ساڈی مادری زبان پنجابی وچ کیوں جے بہت سارے عربی فارسی دے لفظ نیں تے بہت سارے ہندی سنسکرت دے ایس لئی اتھے دوویں اصول چالورہے نیں پر ایہدے نال املاء وچ دورنگی پیدا ہو جاندی اے جویں کہ بکرا، بھکھا، کھوتا وغیرا دے اخیر اتے الف آوند اے۔ روپیا، پیسا، مہما وغیرا لفظ وی اخیر اتے ہ آوندی اے تے لکھن والے لئی کئی واری ایہ فیصلہ کرنا مشکل ہو جاندا اے کہ اوہ کیوں لکھے۔ ظاہر اے جے اے کو اصول رائج کر لیا جاوے تاں ایہ مشکل دور ہو سکدی اے۔ اُنج وی روپیا، پیسا تے مہما لفظ اخیر اتے الف نال ای ٹھیک نیں گل اگے آدے گی۔

اوہ آپ وی ”ہ“ دی تھاں الف ورتدے نیں
الف دی مخالفت کرن والے لہجن آپ وی ”ہ“ دی بجائے الف دی ورتوں کرن لئی مجبور ہو جاندے نیں۔ جہناں لفظاں دے اخیر اتے ”ہ“ آوندی اے اوہناں لفظاں دا دُجا روپ یاں جمع بناون لئی ”ہ“ ”وں“ الف وچ بدلنا پیندا اے بھاریں اوہ خالص عربی فارسی دے کیوں نہ ہوون۔ ایہ حالت اردو وچ وی اے۔ مثال دیکھو:

بلدیہ	بلدیات	بلدیاتی	ہدی تھاں الف
بیوہ	بیوائیں	بیواؤں	اُپرلا اصول

اُپرلا اصول	-	کتبات	کتبہ
اُپرلا اصول	-	مسودات	مسودہ
اُپرلا اصول	لمحاتی	لمحات	لمحہ
اُپرلا اصول	-	قطعات	قطعہ
اُپرلا اصول	-	نغمات	نغمہ

تھوڑی جہمی تلاش نال اچھے سینکڑے لفظ ہور لہجہ سکدے نہیں۔

جہڑے لفظ اخیراً تے الف نال ای ٹھیک نہیں

سبھ توں ودھ کے سوادی گل ایہ اے کہ یسے سارے عربی فارسی لفظ وی اخیراً تے الف نال ای ٹھیک نہیں پر اوہناں ٹوں دھکوزوری "ة" نال لکھیا جا رہیا اے۔ ایسے رواج ٹوں چالو کرن وچ کاتبان زاد دھیرا حصہ اے جہڑے کجھ چر پہلاں چھاپے دی صنعت اُتے چھائے ہوئے سن تے ہر کتاب اوہناں راہیں ہتھ نال لکھی جاندی سی۔ ایہ لوک لفظ ٹوں من مرضی دی املاء نال لکھ دیندے سن تے انج غلط رواج پکے ہوندے گئے۔ رشید حسن خان نے اچھی کتاب "اردو املاء" وچ اچھے لفظاں دی اک فہرست دتی اے جہناں ٹوں عام کر کے غلط لکھیا جاندا اے۔ ایہ لفظ عربی فارسی دے نہیں پر اخیراً تے الف نال ای ٹھیک نہیں۔ اوہ لفظ انج نہیں۔

الغوزا، الجبرا، بقایا، تماشا، تقاضا، تمغا، چغا، حلوا، خرما، سقا، شفیعا، شوربا، عاشورا، طغرا، کوکا، قورما، ممما، ملغوبا، مچلکا، ناشتا، مربا

(رشید حسن خان، اردو املاء، صفحہ 65، فکشن ہاؤس، مزنگ روڈ، لاہور 1994)

ایسے کتاب دے صفحہ 79 اُتے رشید حسن خان لکھدے نہیں۔

”ہائے مختلف ہمیشہ لفظ کے آخر میں آتی ہے اور اس کو فارسی اور عربی لفظوں سے مخصوص بتایا گیا ہے، جیسے کعبہ، شگفتہ۔ ہندی، انگریزی یا دوسری زبانوں کے لفظوں کے آخر میں الف ہوتا ہے، جیسے بھروسا، کمر، گملا، پتا، تانگا۔ لغت کی کتابوں میں بڑی حد تک اس کی پابندی بھی کی گئی ہے، مگر عام تحریروں اور کتابوں میں اس کی طرف توجہ نہیں کی جاتی۔ اب حال یہ ہو گیا ہے کہ جو شخص

جس لفظ کو جس طرح چاہتا ہے، لکھ دیتا ہے۔ کاتب صاحبان نے اس کے فروغ میں سب سے زیادہ حصہ لیا ہے۔“

اگے چل کے ادو ڈاکٹر عبدالستار صدیقی دے اک لیکھ دا حوالا دیندے ہوئے دسدے نہیں کہ لفظ دے اخیر اُتے ہ آؤنا صرف عربی الملاء وچ ای ٹھیک اے۔ اوہناں لکھیا۔

”جہاں تک تلفظ سے بحث ہے، اردو میں مختفی دکا وجود نہیں ہے، بلکہ مختفی و فارسی کی چیز ہے، اردو ہندی کے لفظوں میں نہیں آسکتی۔“

ایہدی ہو روضاحت کر دیاں ہو یاں صدیقی ہو راں لکھیا۔

”اردو اور ہندی کی طرح فارسی کی بھی یہ خصوصیت ہے کہ لفظ کا آخری حرف ساکن ہوتا ہے..... جب عربی لفظ اختیار کئے گئے تو فکر ہوئی کہ اخیر حرف کی حرکت کو جو تلفظ میں نہیں آئی ہے، تحریر میں کس طرح نمایاں کریں۔ تدبیر یہ ٹھہری کہ ایک ہ اخیر میں لکھیے اور اس کو زبر کی طرح پڑھیے، کی آواز اس میں نام کو نہ ہو۔ اس لیے اس کا نام مختفی پڑ گیا۔ اور اس کے مقابلے میں اصلی ہ کو ملفوظ کہنے لگے۔ یاد رہے کہ یہ سب کچھ فارسی میں ہوا، عربی میں ان دونوں اصلاحوں دا کہیں ذکر نہیں آتا۔“

ایسے اقتباس دا اک ہو رٹو نا اِنج اے۔

”اس طرح اردو میں مختفی ہ فارسی اور عربی لفظوں کے ساتھ مخصوص ہے مگر اس ہ کی اصلیت کو لوگوں نے بھلا دیا اور خود اپنی تحریر کے لئے کوئی ہنچار قائم نہ کیا، نتیجہ یہ ہوا کہ بد مذاقی پھیلی اور ٹھیٹ اردو لفظوں میں بھی لوگ مختفی ہ سے لکھنے لگے۔“

”مقاموں کے ناموں کے سوا جتنے لفظ ہیں ان کو الف ہی سے لکھنا چاہیے جیسے: اکا..... یاد رہے کہ مذکر صفتیں بھی الف ہی سے صحیح ہیں جیسے چلبلا.....“

”اسی طرح وہ لفظ بھی جو یورپ کی زبانوں سے آئے ہیں، جسے: بلا (تمنا) وغیرہ کے معنوں میں (ڈراما، فرما، کمر، مارکا..... یہی حال ان لفظوں کا ہے جو فارسی عربی سے نکلے تو ہیں، مگر خود ان زبانوں میں ان کا وجود اس ہیئت میں نہیں ہے، جیسے بدلا، بے فکر، نو دولت، کبابیا، خاصا، بعضا، مسالا، ملیدا اور سپنا

وغیرہ۔

ان لفظوں کے آخر میں بھی الف لکھنا چاہیے جو ایک اردو اور ایک فارسی یا عربی جز سے بنتے ہیں جیسے ڈیزھ، نما، تماہا، چھماہا، پچرنگا، سترنگا وغیرہ۔
(صفحہ 84)

ایسے کتاب دے صفحہ 85 اُتے ”خطوط غالب“ مرتبہ نشی ہمیش پر شاد دے مقدمے وچوں ایہ عبارت دتی گئی اے۔

”بعضے فارسی لفظوں کے اخیر میں جو مخفی ہ ہوتی اے، محض ایک حرکت ہے۔ بعضے عربی لفظوں کے آخر میں بھی ہ ہوتی اے۔ یہ اگرچہ مخفی ہ نہیں مگر اس کی آواز وقفے کی صورت میں بہت ہلکی ہوتی ہے۔ فارسی والے اس ہلکی ہ کو اپنی مخفی ہ سے بہت مشابہہ پا کر اسے بھی فارسی مخفی ہ کی طرح ادا کرنے لگے۔ اردو میں ایسی ہ کا تلفظ مقدار میں ایک حرکت سے زیادہ (یعنی الف کے برابر) ہوتا ہے، اس لئے کہ اردو زبان میں لفظ کے آخر میں حرکت محال ہے اور ہر لفظ کا اخیر حرف ساکن ہوتا ہے، البتہ لکھنے میں فارسی لفظوں کو فارسی کے تتبع میں اردو لکھنے والے بھی اسی طرح رہنے دیتے تھے۔ غلط نویسوں نے اس بات کو سمجھا نہیں اور ہندوستانی لفظوں میں بھی جب جی چاہا، الف کی جگہ ہ لکھ دی، یہاں تک کہ بہت سے لوگ ”دھبا“ کو ”دھبہ“ اور ”کونا“ کو ”کونہ“ اور ”پتا“ کو ”پتہ“ وغیرہ لکھنے لگے اور اب یہ سراسر غلط لکھاوٹ بہت پھیل گئی ہے۔“

اگے چل کے رشید حسن خان ہوری شیرانی د احوالادیندیاں لکھدے نیں۔

”شیرانی صاحب نے لکھا ہے: ”اردو کا آخری الف لاحقہ بہ تقلید فارسی ہ کی شکل میں لکھا جاتا تھا مثلاً لہوڑہ چونہ سہرہ ہجنہ ہیرہ۔ اسی طرح مالوہ بنگالہ اور بگلانہ وغیرہ..... عالم گیر (اورنگزیب) کے عہد میں فضائل خاں کے عرض کرنے پر کہ ہندی رسم الخط میں اسم و کلمے کے آخر میں ہ نہیں آیا کرتی، بلکہ الف ہوتا ہے..... اس لئے مناسب معلوم ہوتا ہے کہ ایسے الفاظ کو الف کے ساتھ لکھا جائے، عالم گیر نے یہ تجویز پسند کی اور حکم دے دیا کہ آئندہ ایسے الفاظ الف کے ساتھ لکھے جائیں یعنی مالوہ کو مالو، بنگالہ کو بنگال، اوقس علی ہذا۔“

پارا پانا، پونا، پیتا، پیہا، پتا، پتلا، پتنگا، پیلا، پٹا، پٹاخا (پٹاکا)، پٹارا، پڑا، پڑکا، پٹھا، پچارا، پرا،
 پراٹھا، پرتا، پرسا، پرچا، پرکھا، پرنا، پسدا، پسینا، پکوڑا، پکھا، پگلا، پلا، پلڑا، پندا، پنا، پنڈا، پنکوڑا، پوپلا، پوتا
 (پوترا)، پوتڑا، پونا، پوجا، پودا، پول، پونگا، پہاڑا، پھاوڑا، پھاہا، پھٹا، پھرا، پھرا، پھلکا، پھندا، پھندا، پھوڑا
 پھیا، پھیرا (پھیرا)، پھینٹا، پیہا، پیٹھا، پیڑا، پیسا، پیندا، پیجا، (پیجا)، (پنجابی لفظ پتاسا، پیکاسی
 ایسے گنتی وچ نیں)

تارا، تاشا، تاگا (دھاگا)، تالا، تال، کھانا، تانا، تانا (ترانا)، تانگا، (تانگا)، تپیا، تپلا
 (توتلا)، تزکا، تسلا، تکا، تکلا، تکیا، تمل، تملنگا، تزکا، توتا، توڑا، تولیا، تونبا، تھاپا، تھالا، تھانا، تیا، تیا
 (تیرپجا)، تیلیا، تیندا

ٹانڈا، ٹانکا، ٹاپا، ٹپکا، ٹٹ، پونجیا، ٹڈا، ٹکا، ٹکیا، ٹنڈا، ٹوپا، ٹونا، ٹونکا، ٹوکرا، ٹونا، ٹولا، ٹھپا، ٹھڈا
 ٹھرا، ٹھنڈا، ٹھوکا، ٹھیکرا، ٹھیلا، ٹپکا، ٹیکرا، ٹیلا
 ثبوتا

جالا، جانگھیا، جبرا (جبارا)، جتھا، جٹا، جگرا، جلاہا، جلاپا، جلیبا، جمال، گونا، جنگلا، جوا، جوا، جوڑا
 جوڑا، جوگا، جھابا، جھالا، جھانسا، جھنکا، جھرننا، جھردکا (جھردکھا)، جھگڑا، جھمکا، جھنڈا، جھمیلا، جھونکا
 (جھولا)، جھونپڑا، جھونٹا، جھینگا

چارا، چالا، چوڑا، چپا، چٹا، چٹھارا، چٹکا، چٹکلا، چچیرا، چراتا، چرچا، چرسا، چکا، چرواہا، چسکا، چکا
 چکلا، چکوا، چکوڑا، چڑا، چٹا، چنڈا، چنڈھا (پنجابی: چھا)، چوچلا، چوکا، چھاتا، چھاپا، چھالا، چھالیا
 چھپا، چھتا، چھجا، چھترا، چھرا، چھکا، چھکڑا، چھلا، چھلاوا، چھنا، چھورا، چھوکر، چھیل، چیرا، چیل
 خا، خا، خرائتا، خراچا، خوجا، خون خرابا

داتا، دوارا، دتا، دہرا، دوپٹا (ڈپٹا)، دکھڑا، ڈلارا، دلاسا، دلپا، دنکا (دانا، ڈنکا) دنکا، دوالا، دونلا
 دوہا، دون، دھارا، دھاڑا، دھاگا، دھاوا، دھبا، دھتا، دھتورا، دھچکا، دھرا، دھریا، دھڑکا، دھڑا، دھڑا، دھڑا
 دھکا، دھگڑا، دھلا، دھکا، دھموکا، دھندا، دھندکا، دھنیا، دھوکا (پنجابی: دھوکھا)، دھیل، دیا، دیوتا۔
 ڈاکا، ڈاکیا، ڈکوتا، ڈالا، ڈانڈا، ڈبا، ڈراما، ڈلا، ڈنکا، ڈوریا، ڈولا، ڈونگا (ڈونگھا)، ڈھاپا، ڈھاتا،
 ڈھانچا، ڈھکوسلا، ڈھکنڈا، ڈھنڈورا، ڈھیلا، ڈنڈا، ڈیرا

راجا، رانتا، رجواڑا، ردا، رسا، رسمسا، رسیا، رسیلا، رکشا، رمنا، رنڈاپا (رنڈیسا)، روڑا، روٹکا،
 ریل، روپیا

اپروکت لفظاں اُتے دھیان پاؤن نال ساڈے جھاں تُوں چائن ہووے گا کہ عام لکھائی وچ بہت سارے لفظاں ہ مخاہ غلط لکھے جا رہے نیں۔ ایہناں تُوں ٹھیک لکھے جاؤن دی لوڑ اے۔

لفظاں دی ایہ فہرست دسن توں بعد رشید حسن خاں دسدے نیں کہ عربی فارسی لفظاں توں بنن والے مقامی لفظاں تُوں وی اخیری الف نال ای لکھنا ٹھیک اے۔ اوہ لکھدے نیں:

”جن فارسی عربی لفظوں نے اردو میں کوئی نیا روپ دھار لیا ہے ایسے سب لفظوں کو الف ہی سے لکھا جائے گا جیسے:

نقشہ، نصیب، خاک، خرچا، ہرجا، بعضاً، بدلا، نشیلا، نرا، بال خورا، بغیا، اکا، بزریا، بسترا، پسند، پرسا، جگرا، چادرا، خوجا، زرخا، زردا، زنانا، شتابا، غبارا، شہدا وغیرہ کہ یہ سب اردو کی ایجادات میں سے ہیں۔“

اچھے لفظ چھناں دا اک حصا مقامی تے دو جا عربی یاں فارسی دا اے ایہناں تُوں وی اخیری الف نال ای لکھیا جاوے گا۔ رشید حسن لکھدے نیں۔

”بہت سے مرکبات اس طرح بنے ہیں کہ ان کا ایک جز فارسی یا عربی ہے، مگر اس کی صورت ذرا بدل سی گئی ہے جیسے اٹھائی گہرا، تراہا، نونگا وغیرہ۔ ان سب کو بھی الف سے لکھا جائے گا۔ ایسے مرکب بھی ہیں جن کے دونوں جز فارسی یا عربی کے ہیں مگر اردو کے سانچے میں ڈھل کر نکلے ہیں جیسے صحیح خیزی، ہرجا خرچا، خون خرابا وغیرہ۔ یہ بھی الف کے ساتھ لکھے جائیں گے۔۔۔۔۔ ایسے لفظ تو الف سے لکھے ہی جائیں گے جن کے دونوں جز نہ عربی کے ہیں نہ فارسی کے جیسے سن نجا، چوکھا وغیرہ

”ایسے مختلف قسم کے مرکب لفظوں کی مختصر سی فہرست یہ ہے۔ انہی پر ایسے اور لفظوں کو قیاس کیا جا سکتا ہے۔

آب خورا، اٹھائی گہرا، ادلا بدلا، امام باڑا، اتاپتا، اکہرا، اک تارا، اک درا، اک منزل، اکا دکا، اک پیچا، اٹھوانسا (پنجابی: اٹھماہیا)، بھڑکیلا، بے سرا، بزدلا، بھائی چارا، بے تکا، بے ڈھنگا، بدقوما، بے پیرا، بے استاد، بے اصول، بے سرا، بے صبرا، بے فکر، بے گہرا، بے مرشدا، بے وارثا، بے سرا، بارہ مارسا، بھڑ بھونجا، بھڑ بھڑیا، بھیر بھڑکا، بے غرضا، باراسنگھا، پاٹھ شالا، پنج تتا، پن شاخا، پنیرا، تہرا

تھڑولا، تماہا، تراہا، تھکونا، تمزلا، تھکڑا، تھکنا،
 تر پھلا، تھکا ماندا، جو شیلہ، جیب کترا، چھماہا، چوگوشیا، چوراہا، چو طرفا، چپت کبرا، چوکھا، چوکھٹا،
 چوہٹا، چوہرا، چوہارا (چبارا)، چوپلا، چورستا، چولڑا، چومحلا، چومنزلا، چومٹلا، چوحدرا، چوپارا، چھٹے فنا، دوپکا،
 دوپٹا (پنجابی: دپٹا)، دورخا، دونسلا، دوغدا، دو منہا (پنجابی: دو منہا)، دم کٹا، دولڑا، دورنگا، دوٹا، دوپہریا
 (پنجابی: دوپہریا)، دورنگا، دو سیرا، دو فصلا، ست رنگا، ست پلا، شکر پارا، شیخی خورا، شکر خورا، غل
 غپاڑیا، کن میلیا، کن سرا، کبابیا، کل منہا (پنجابی: کل منہا، کلمونہا)، کل جہا، کیلا (کوڑا،
 کیلا)، کیڑا، گول گیا، گل چھا، لمبوتر، لم رنگا، مرگ، چھالا، مدھ شالا، میل خورا، ناشکرا، ندیدا، نگنا،
 نو دوتا، نو سکھیا، نو گز، نو لکھا، نمک، پارا، وارا، نیارا، ہر جا خرچا۔

”اردو املا“ دے صفحہ 99 اُتے ڈاکٹر صدیقی دا ایہ کتھن دنا گیا اے۔

”اسی سے ایک کلیہ ہاتھ آیا کہ جب کسی اور زبان کا لفظ اردو میں دوسرے

معنی اور اس کے ساتھ دوسرا تلفظ اختیار کر لے تو اسی کا املا ٹھیٹ اردو لفظوں کی

طرح ہونا چاہیے۔“

صفحہ 101 اُتے اوہ لکھدے نیں۔

”..... خاص حرف الف ہے اور ہر موقع پر ہمیں اپنے کام میں لانا چاہئے۔

سوائے چند فارسی اور عربی لفظوں کے، جن کا املا ہ سے ہے (اور اس کی آواز

الف کی سی ہے) اب جن عربی اور فارسی لفظوں کے آخر میں ہ ہے، ان کے آخر

میں بھی ہم بعض حالتوں میں ہ کی جگہ الف لکھتے ہیں۔“

”مکاتیب غالب“ اُتے اک تبصرے دے حوالے نال ایسے کتاب وچ اک ہورا اقتباس

وی اچ اے۔

”جن لفظوں کی اصل فارسی یا عربی نہیں ان میں محتفی ہ نہیں آسکتی، الف ہونا

چاہیے، بلکہ فارسی کے لفظ بھی جب اردو کے محاورے میں آئیں تو الف سے

لکھنا چاہیے۔“

اپنے جائزے توں ایہ گل چائے ہوندی اے کہ پنجابی وچ بہت سارے لفظاں توں دھکو

زوری اخیر اُتے ہ نال لکھیا جا رہیا اے ایہدے سٹے وچ چہناں لفظاں دے اخیر اُتے واقعی ہ

آوندی اے اوہنوں الف پڑھے جاون توں بچان لئی دوہ لکھے جان دے نیں۔ ایس کو جھ پنے پاروں اکثر ”ئی“ تے ”ن“ مگروں آون والی ”ہ“ ”و“ ”ہ“ ”بھا“ ”تا“ ”جاندا“ سی۔ چوئیں کہ ایہہ ”کیہہ“ ”بانہہ“ ”سونہہ“ ”مونہہ“ ”ورگے“ ”لفظ“ ”اصل“ ”وج“ ”ایہ“ ”کیہ“ ”بانہ“ ”سونہ“ ”تے“ ”مونہ“ ”(منہ)“ نیں۔

ہن ویلا آ گیا اے کہ ایس کوڑھ تے کو جھ ٹوں ٹھیک کہیتا جاوے۔ پنجابی لکھدیاں سوائے مقدس تے پوترناواں دے باقی ہر لفظ دے اخیر اے الف ای لکھنا چاہیدا اے تے ہ دی او ازٹوں رو کوئیں او از لئی رکھ لیا جاوے یعنی ایہ ”کیہ“ ”رہ“ ”قسم“ ”دے“ ”لفظ“۔

1975 وی گل اے میں ایف اے وج پڑھد اسان۔ میرے مضموناں وج تواریخ وی شامل سی جہدے وج بی پرچا تواریخ اسلام داسی۔ پروفیسر ہوری بنوامیہ دیاں خدمات بارے دس رہے سن۔ اوہناں نے اک اچھا کم ایہ وی دیا ”عربی رسم الخط کا اجراء“ پروفیسر ہوراں ایہد اتلفظ رسم ال۔ ل ح ظ کہیتا۔ ساری کلاس وج شاید مینوں کھے توں پتاسی کہ ایہ لفظ رسم مثل ح ظ نہیں رسم مثل خطاے۔ پر میں وی پروفیسر ہوراں دے احترام وج چپ رہیا۔

ن ن تے

فارسی یاں شاہ مکھی لپی وچ اک ہور اکھر جہڑا چکر وچ پادیندا اے اوہ اے ”ن“۔ ساڈی لپی وچ نون دیاں پنج حالتاں ہوندیاں نیں۔

1. ن: عام نون جہڑا لفظ دے شروع وچ کار تے اخیر تیاں صورتاں وچ آوندا اے۔ ایہدا شد والا روپ وی موجود اے۔

2. ن: نون ٹو یا یاں اڑنوں نون دا ایہ روپ صرف پنجابی، سندھی تے گجراتی دے نال نال پشتو تے بلوچی وچ ہوندا اے۔ پرانی ہندی، بنگالی تے ہور زباناں وچ وی موجودی پرانج کل اوہناں زباناں اندر بولن وچ نہیں آوندا۔ ثبوت وجوں انج وی ایہناں زباناں دیاں لپیاں وچ ”ن“ لئی دودواکھر موجود نیں۔ حالاں دوہاں دا اچارن اکوای کیتا جاندا اے۔ ایہ نون لفظ دے شروع وچ نہیں آوندا، صرف وچکار تے اخیر اُتے آوندا اے۔

3. نھ: نون دا گمک والا روپ۔ ایہ وی شروع وچکار تے اخیر تیاں صورتاں وچ آوندا اے۔ (نھا، بنھ، گنھ، رنھ وغیر لفظ)

4. ن: غنائون دا ایہ روپ عام کر کے چکر وچ پاند اے۔ ایہ لفظ دے شروع وچ نہیں آوندا، صرف وچکار تے اخیر اُتے آوندا اے۔ وچکار آوے تاں ایہدے لئی عام ”ن“ ورتی جانندی اے۔ کدی ایہدے اُتے غنے دا نشان (ٸ) پادتا جاندا اے (جاندا، سوند، آرونڈ، امینہ، داغظ) لفظ دے اخیر اُتے آوے تاں نون وچکار لفظ نہیں پایا جاندا تے انج ایہدی پچھان ہو جانندی اے۔ سیاہیاں دا خیال اے کہ ایہ ادھائون اے۔ گر مکھی، ناگری تے ہور ہندستانی زباناں وچ ایہنوں اعراب اندر شامل کر کے مسئلے نوں بہت سوہے انداز نال حل کر لیا گیا اے۔

5. نھ: ن + ہ۔ ایہ وی لفظ دے وچکار تے اخیر اُتے آوندا اے۔ ایہنوں ”نہ“، لکھن دا غلط رواج موجود اے۔ (بانہ، سونہ، سونہ، آد لفظاں وانگ)

فارسی لپی وچ نون توں بغیر وی نون تے غنے دی اواز پیدا ہوندی اے۔ دجھے وی تنوین آوے یعنی دوز براں دوزیراں یاں دوپیش آون جو یں کہ: مثلاً: مثلن، فوراً: فورن وغیرا

مصنوعی تے بناوٹی غنے

عام کر کے لفظ وچ اک تھان ن، ن، م تے غنا (ن) آ جادے تاں دو جی تھان اپنے آپ غنے دی اواز پیدا ہو جاندی اے۔ ایہ مصنوعی غنا ہوندا اے۔ بہت سارے لکھاری ایہنوں اصلی غنا بنا دیندے نیں تے لکھائی وچ وی لے آوندے نیں۔ مثالاں ویکھو۔

دوویں: ایہ لفظ دو توں اے۔ دو + ویں

(دونویں لکھنا غلط اے جو اردو "دونوں" دی نقل پاروں اے)

بھراواں: لفظ "بھرا" دی جمع = بھرا + واں (بھرا نواں لکھنا غلط اے)

دنیا: ایہی ٹھیک املاء اے (بولن وچ "دنیاں" ہوندا اے)

اوپنے: ایس لفظ نون وی کجھ جین "اوپنیں" بنا دیندے نیں۔

اپہنے: ایس لفظ نون وی کجھ جین "اپہنیں" بنا دیندے نیں۔

کجھ ہور لفظ جہناں اگے دھگائے غنالا دتا جاندا اے اوہ مصدر دی اک شکل نیں۔ کھانا، پینا، سونا، کرنا وغیرا نون بعض لوک کھاناں، پیناں، سوناں، کرناں، لکھ دیندے نیں۔ ایہ غلط اے۔

3. جدوں ن، ن، م یاں غنا والے لفظ دے بعد "اے" آوے تاں ایسے کوڑھے اصول اُتے

چل دیاں کئی واری "اے" نون وی "ایں" بنا دتا جاندا اے۔

ایں ایہ کم کرنا اے (ٹھیک)

ایں ایہ کم کرنا ایں (غلط)

سگوں کئی وارتاں "کرنا" نون وی "کرناں" بنا کے ایہنوں رنج لکھیا جاندا اے۔

"ایں ایہ کم کرناں ایں" یاں

"اوه اتھے ای ہوناں ایں"

ذرا غور کرو کہ دو تھان مصنوعی غنے نون لکھت وچ ورت کے فقر اکنا کمر و ہونا دتا جاندا اے۔

پرساڈے لکھاریاں نون کجھ ہوش ای نہیں، اوہ پنا سوچے سمجھے جو یں آوے، لکھی جاندا اے نیں۔

بھلا کوئی پچھے کہ ”کرنا اے ہونا اے“ لکھن وچ کیہ ہرج اے؟
 صرف مصدر ای نہیں کسے ہور لفظ وچ وی پر لے چار لفظ (ن ن ن م) آ جاو ن تاں اگے
 ”اے“ ”توں“ ”ایں“ لکھ دتا جاندا اے۔

ممکن ایں اوہ اج آوے

سنیا ایں تئیں پاس ہو گئے او

ساڈے کول کہہ اترانا ایں

میری اوہ دے نال جان پچھان ایں

بھلا پر وکت فقریاں توں اینج کیوں نہ لکھیے؟ ایہو فقرے ٹھیک وی نہیں۔

ممکن اے اوہ اج آوے

سنیا اے تئیں پاس ہو گئے او

ساڈے کول کہہ اترانا اے

میری اوہ دے نال جان پچھان اے

تئیں دیکھو ایہناں فقریاں دے اردو ترجمے وچ وی ”اے“ دی تھان ”ہے“ ای ہوندا اے

کدھرے وی ”ہیں“ نہیں ورتیا جاندا۔

یٹا وٹی غنا صرف بولن دی حد تک ای رہنا چاہیدا اے لکھائی رچ نہیں آ وتا چاہیدا۔

میم لئی تون دا اکھر

فارسی لپی وچ تون دا اکھر میم دی اواز وی دیندا اے۔ ب تے پ دے اکھرتوں پہلاں

جتھے وی تون غنا آوے او تھے میم دی اواز پیدا ہوندا اے۔

چو یں کہ اتب، کتب، رثبا، سنبہ، جھونپڑی، انبالا (انبالہ)، انبار، گنبد، دُنبا (دُنبہ)، انبہ، سانبھ

سنجھل، سنبھال، چنبیلی، کھنڈھ وغیرا

ایہ اصول متھیا متھایا اے کہ شاہ مکھی وچ ب توں پہلاں جتھے وی غنا آوے اوہ میم دی اواز

دیندا اے۔

میرے اک بزرگ اکثر ایس گل دا اظہار کردے نیں کہ عربی فارسی لفظاں توں لکھدیاں اوہناں دی اوہیو الملاء رکھنی چاہیدی اے جو عربی فارسی وچ اے پر لفظ ”انب“ لکھدیاں اوہ لہنوں ”امب“ بنا دیندے نیں۔ جے ایہناں کولوں پچھیا جاوے کہ لفظ ”انب“ تاں فارسی انبہ توں اے، سندھی وچ وی ایہنوں انب لکھیا جاندا اے، گرمکھی تے سنسکرت وچ وی ’فیر تھیں‘ ”م“ اُتے اصرار کیوں کردے اوہناں اوہ ایہدا کوئی جواز نہیں دس سکدے۔

وادھوون، توں نجات

پہی توں اکساہر اکرن لئی وادھوون، توں چھنکارا کرنا بڑا ضروری اے۔ اگے ای پنجابی وچ ٹون، ازٹون تے غنے دی ورتوں لوڑتوں ودھ ہوندی اے۔ بعض لہجیاں دے پرچارک تاں اک اک لفظ وچ لوڑتوں بنا کئی کئی غنے تھن دیندے نیں جو یں ملتان دے علاقے دے اک وڈے سو جھوان اپنی سو جھوانی دے اظہار لئی و بجز اں تے آنونزاں لکھدے نیں (سدھاسادا و بجاتے آدنا لکھ دتا جاوے تاں فیر استادی تاں نہ ہوئی ناں)۔ ایہناں وچوں دو جے لفظ نوں اک پڑھن والے نے میرے سامھے آنو۔ نزاں پڑھیا۔ جے اسیں لکھائی وچ انجے غنے ودھاندے رہے تاں ملادار ب ای راکھا اے۔

وادھوون ناں توں چھنکارے لئی ایہ تجویزاں نیں:

ا. جہڑے غنے بولن وچ آوندے نیں، اوہناں دا لکھائی وچ لیاوہا ضروری نہیں۔ کسے لفظ وچ جتھے اک تھاں اُپر لے چار اکھراں (ن، ن، ن، م) وچوں اک آجاوے او تھے دو جا غنا صرف اودوں ای لکھیا جاوے جدوں بہت ضروری ہووے۔ اسیں لفظ ”دنیا“ ٹوں ”دنیاں“ نہیں لکھدے، حالاں بولدے دنیاں ای آں۔ انجے ای ہور لفظاں وچ وی وادھو غنا نہیں لکھنا چاہیدا۔

ب. جہناں لفظاں دے واحد دے اخیر اُتے ٹون نہیں ہوندا، اوہناں دی جمع بنا ندیاں وی ٹون یاں غنائن دینا نامناسب اے۔ مثالاً ویکھو:

واحد جمع

بھرا بھراواں (ایہنوں ”بھرانواں“ لکھنا کس اصول نال جائز ہو یا؟)

ج مختلف وٹے ہوئے روپ وچ وی واوٹھوٹون تہنا غلط اے جوئیں کہ

○ دووٹوں دووئیں (دوونویں نہیں لکھنا چاہیدا)

○ تہن توں تہنو (تہنوں نہیں)

○ رووٹوں رووون (رووونوں نہیں)

بھاویں تے ایویں درگے لفظاں توں وی بھانویں تے اینویں لکھن دی کوئی لوڑ نہیں؛ لفظ

پرچھاواں، توں (پرچھا+نواں) بے دین داتاں کوئی تنگ ای نہیں۔ ایہدے وکھو وکھ روپ انج

نیں پرچھاواں، پرچھاویں، پرچھاویاں وغیرا

لفظ ”ٹھونہا“ تے ”ٹھونہا“ دی الماء ایہو اے۔ ایہنوں ”ٹھوباں“ نہ لکھو۔ ایہدے ہور

روپ انج نہیں: ٹھونہا توں ٹھونہے، ٹھونہیاں وغیرا

د. سگوں چہڑے لفظاں دے اخیر وچ غنا موجود اے اوہناں دی جمع بناون لکھیاں وی

وچکار لاغنا اڈا دیہنا چاہیدا اے آخری غنا ای کافی اے جوئیں کہ:

○ ماں توں ماواں

○ کاں توں کاواں

○ گاں توں گاواں

(ایہناں توں مانواں، کانواں، گانواں، نہ لکھو، نہیں تاں ہیئت سارے پڑھن والے مان واں،

کان واں، گان واں، پڑھن گے)

مقداری/اشاری لفظ:

مقدار دین تے اشارا کرن لئی دکھرے وکھرے لفظ میں پر دوہاں توں رلا دتا جاندا اے۔

مقدار دین لئی چہڑے لفظ میں اوہ انج نہیں:

اینا، اوٹا، جتا، کتا (اردو وچ اتنا، اتنا، جتنا، کتنا)

ایہناں لفظاں دے اخیر اُتے تُوں غنا پاؤن دی کوئی لوڑ نہیں (یعنی ایناں، اوناں، وغیرہ لکھنا غلط اے) جے اردو والے اتنا اتنا لکھ کے اتنا اتنا اُچار سکدے نیں تاں ساڈا گزارا وی غنے توں بغیر ہو سکد اے (ایسے بُردا اک ہو لفظ ”پنا“ (بغیر) اے۔ ایہدے اگے وی غمانہ پاؤ۔
 ○ اشارادسن والے لفظ انج نیں۔

ایہناں، اوہناں، چہناں، کہناں

ایہناں دے اخیر اُتے غنا ضروری اے۔ لفظاں دے ایہ دوویں خاندان وکھرے وکھرے نیں۔ یا درکھنا چاہیدا اے کہ ایہناں، اوہناں، وغیرہ اشارے لئی نیں جہ کہ اینا، اونا، وغیرہ مقدار دسن لئی ہوندے نیں۔

ایہناں دوہاں بُبراں دے لفظ وکھو وکھ تھلے لکھے جارہے نیں۔

○ مقدار لئی: اینا، اونا، چہنا، کنا، پنا

○ اشارے لئی: ایہناں، اوہناں، چہناں، کہناں

ہونا/ ہوناں:

پنجابی وچ اک عام اصول ایہ وی اے کہ لفظ ”آں“ توں اسیں مصدر تے فعل وچ رلا کے وی بول لیندے آں۔ اک فقرا ویکھو۔
 میں لکھنا آں۔

ایہنوں انج وی لکھ سکدے آں: میں لکھناں

یعنی لکھنا آں توں اسیں ”لکھناں“ وچ بدل لیا۔ انج ہر فعل نوں بدلایا جاسکد اے پر خیال رکھو کہ جے اخیر وچ تُوں غنا آ گیا تاں فیر آں لکھن دی لوڑ نہیں رہ جاندی۔ دوہاں وچوں اک شے لکھی جاوے گی۔

غلط = میں لکھناں آں

درست = میں لکھناں / میں لکھنا آں

غلط = میں پڑھناں آں / میں پڑھداں آں

درست = میں پڑھناں / میں پڑھداں

درست = میں پڑھنا آں / میں پڑھدا آں

ضروری غنے

بعض تھواں اوہ نیس جتھے غنا ضروری ہوندا اے پر ساڈے جبن بھلکھے پاروں نہیں پاندے
کجھ عام لفظ جہناں وچ غنا ضروری اے ایہ نیس۔

ٹوں، توں، توں

مثالاں:

○ میں اوہناں توں بلایا (نو غلط اے)

○ اے رات دے توں دے نیس ("تو" نہ لکھو)

○ توں کراچی جاویں گا (ایہنوں تو نہ لکھو)

○ میں کراچی توں آ گیا آں (ایہنوں تو نہ لکھو)

(ب): تنوین یعنی دوزیراں جو عربی وچ تون بنا ندیاں نیس اوہناں توں پنجابی وچ تون

نال ای لکھیا جانا چاہیدا اے۔ ایہو جے بعض لفظ ایہ نیس۔

اصولن، فورن، مثلن، اصلن، وقتن، فوقتن، مجبورن وغیرا

(ج) جہناں لفظاں دے اخیر اُتے غنا تے آوندی اے اوہناں توں بنا و جھا دوہیواں نال

لکھیا جاند اے۔ جویں کہ بانہہ، سونہہ، مونہہ وغیرا۔

ایہناں وچ دوہیواں لکھن داندھلا کارن صرف ایہو اے کہ پڑھن وچ غلطی نہ لگے تے

"بانہ" لفظ توں کوئی "بانا" نہ پڑھ لوے۔ پر جدوں اسیں اخیر لے "ہ" توں صرف روکویں او ازلیں

مخصوص کر دتا اے تے زبردالی ہ توں الف نال لکھ رہے آں تاں غلطی دا امکان نہیں رہیا، سو

ایہناں لفظاں توں بانہ، مونہہ وغیرا لکھنا چاہیدا اے۔

غنے تے پوری ن دی علامت

غنا لفظ دے شروع وچ نہیں ورتیندا، اخیر اُتے ہووے تاں ایہ صرف واول دے بعد آوند

اے تے نقطے توں بغیر ہوندا اے ایس لئی نکھیر ہو جاند اے۔ پہلا صرف او دوں لگدا اے جدوں ایہ

لفظ دے وچکار آوے۔ ایس صورت وچ ایہدے اُتے سدھی جزم دی (ٲ) علامت پاکے نکھیر

کر دینا چاہیدا اے۔ چیتے رہوے کہ ایس جزم دی شکل دی غنے نال رلدی ملدی اے، سگوں

ایہنوں کا غنا ای سمجھو۔ کجھ جبن ایہدی بجائے پھی جزم پاندے نیس جہڑی غلط اے۔ غنے دی

ٹن دے مگروں محمد آصف خان ہوراں تجویز کیتا کہن اُتے اک نفظا ہور پا کے ایہدے توں
اٹنوں داکم لیا جاوے یعنی ن، پنجابی ادبی بورڈ دیاں کتاباں وچ ایہی اٹنوں ورتی جانندی رہی
اے پر محمد آصف خاں آپ وی میرے نال ذاتی ملاقات وچ مندے سن کہ ایہ شکل غیر سائنسی
اے تے کامیاب نہیں۔ پنجابی ادبی بورڈ دیاں کجھ کتاباں دے نال پاروں مذاق وی بندارہیا۔
پنجابی ادبی بورڈ نے ایس شکل دی ورتوں چھڈ کے اک مناسب اقدام چکیا۔

ہندکو دے جھنڈا چکاں نے ایہدے لئی کدھرے کدھرے ”بو“ دی علامت وی ورتی پر ایہ
علامت تجویز کرن لکیاں نرا جذباتیت توں کم لیا گیا اے تے مگر لے اثرات اُتے گوہ نہیں کیتا
گیا۔ ورتوں وچ آ کے ایہدانا قص ہو تا ثابت ہو گیا۔ سنا ایہ کہ لکھیا ”گون“ جاوے تاں کئی داری
اوہ ”گوز“ بن کے ہا سو پیے معنی بنا دیندا اے۔ سواہیہ شکل اُکار دی اے۔

چونکہ اٹنوں بنیادی طور اُتے غنا + ژ ہندی اے ایس لئی کجھ حمن ایہنوں ”ن“ نال ای ظاہر
کردے رہے نہیں۔ (کھاوَن = کھاوَنز) ایہ کم وی وڈے پیمانے تے نہیں کیتا جاسکدا
اک او اٹنوں دو اکھراں نال ظاہر کرنا کجھ پین ای نہیں سگوں پڑھدیاں بھلیکھے داکارن وی بند ا
اے۔ ٹیلی وژن اُتے اک ڈراما ”گون کہانی“ دے نال پیش ہوناسی اوہدا اشتہار لکھتی روپ
وچ سکرین اُتے آتے آتے اک بندے نے ایہدے لکھتی روپ ”گوز کہانزی“ نوں میرے سامنے
ایہنوں ”گو + نز“ کہا + نزی“ پڑھیا۔ سُن لکھن والا سنڑا لکھدا اے تے پڑھن والا ایہنوں
سنٹر center پڑھ جاندا اے۔

پنجابی دے کجھ ہور سیوکاں نے ایہدے لئی ”ن“ دی شکل تجویز کیتی اے۔ پنجابی سائنس
بورڈ ادارہ پنجابی زبان تے ثقافت وچ ایہدی ورتوں دے بعد پنجابی مرکز دیاں کتاباں پندرہوار
”رویل“ مہیناوار ”سور“ بال مہیناوار ”پکھیرو“ وچ ایہ عام ورتی گئی۔ مہیناوار ”لہراں“
وچ کدے کدائیں تے ”پنجابی“ وچ وی کجھ پرچے ایہدی ورتوں نال چھپے۔ ہورا کادکا تھاواں
اُتے ایہنوں ورتیا جا رہیا اے۔ پنجابی ادبی بورڈ دیاں کجھ کتاباں تے اوہناں دے مہیناوار
”پنجابی ادب“ وچ وی ایہدی ورتوں کیتی گئی سگوں اک ویلے لگدا سی کہ پنجابی ادبی بورڈ نے
ایہنوں پوری طرحاں اپنا لیا اے۔ بعد وچ سازشی ہتھوں نے ایہ رکوادی۔

کہڑی اڑنوں بہتی مناسب اے؟

جتھے تک ایس گل دا تعلق اے کہ شاہ مکھی لپی وچ اڑنوں دی کہڑی شکل بہتی مناسب اے، تاں ایس بارے جذبات دی بجائے ٹھنڈے دل نال سوچ سمجھ کے ای فیصلہ کیتا جانا چاہیدا اے۔ جے کسے روپ نوں کوئی ایس کر کے اپنا اندازے کہ فلانے نے دوسرا روپ اپنایا اے تے اوہدی دشمنی وچ اسیں پہلا روپ اپناواں گے تاں ایہ عمل جذباتیت تے ہے پر عقلمند انا نہیں۔

اُتلی بحث مگروں اسیں ایس سئے اُتے اپڑدے آں کہ ”ڑ“ تے ”ز“ اکا غیر مناسب نیں، سو ایہدیاں باقی ترن شکلاں اپناون بارے جائز الیا جاسکدا اے۔ ایہناں وچوں لٹنوں وی اسانی نال کدھیا جاسکدا اے۔ وچھاں ایس پرکار نیں۔

1. اکوا کھرا تے اک توں ودھ علامتاں لکھائی ٹوں سست کر دیاں نیں۔
2. طدا کھر ذرا بچ کجھے ہوون نال لفظ دی درست پڑھائی مشکوک ہو جاندی اے۔
3. بہت سارے لفظاں دے جوڑ بچھل دار نیں جتھے اک نقطے دی گنجائش وی مساں ای ہوندی اے اوتھے طدا کھر نہیں پایا جاسکدا۔ لفظ ”کنک“ ای لوؤ کنک لکھن دے بعدن دے نقطے اُتے طدی گنجائش کوئی نہیں۔ انج دے لفظ ہزاراں نیں۔

لٹنوں رڈن دے بعد مقابلہ صرف دوہاں شکلاں وچکارہ جاند اے یعنی لٹن تے ن.....

پہلا لٹنوں لیندے آں۔ ایہدے وچ اکو خوبی اے کہ نقطہ اسانی نال پایا جاسکدا اے۔ اجو کے کمپیوٹر اردو لٹنی نیں پر اسیں کمپیوٹری لکھائی اُتے ہتھ نال نقطے پا کے اپنا بٹا سار سکدے آں۔ (بھادریں ایہ گل بڑی عجیب لگدی اے کہ کمپیوٹر دے ہونداں ہو یاں ہتھ نال نقطے پان دی مجبوری تے محتاجی باقی رہوے)

دُجے پاسے ن دے ایس روپ وچ کئی اونٹنیاں وی نیں۔ کتابت کرن ویلے کاتب تے پینٹر تھاں گھٹ ہوون پاروں ”ت“ دے نقطے اُپر تھلے پادیندے نیں۔ انج ن دی بجائے ت پڑھی جاندی اے۔ کئی وار ایہدے نال ہاسو پیسے معنے وی پیدا ہوندے نیں۔ پنجابی ادبی بورڈ دی چھاپی کتاب ”چوٹویں کہانی“ ٹوں ”چوٹویں کہانی“ پڑھن والپاں دی تھوڑ نہیں۔ اک کتاب آئی

سی ”کٹیاں“ ایہنوں ویکھ کے اردو دی اک تک چڑھی کہانی کار بولی ”اب تو کتوں بلیوں پر بھی کتابیں آنے لگیں“ (گل ایسی کہ اوہنے اڑنوں دے اُتے تھلے دو نقطے ویکھ کے ایہنوں ’ت‘ سمجھ کے کٹیاں نُون کتیاں پڑھ لیا سی)۔ لاہور داتا دربار دے علاقے وچ دکاناں دے سائن بورڈ ویکھ لوو 90 فیصد سائن بورڈاں اُتے ”داتا“ نُون ”دانا“ لکھیا ہووے گا۔ کیہ پنجابی وچ ایہنوں ”دانا“ پڑھاں گے؟

ہور تے ہور آپ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ دے پرائے مونو گرام وچ پاکستان نُون پاکستان بنا دتا گیا سی ایس توں لگدا اے کہ ورتینڈر آپ وی ایہنوں پکا نہیں سن سمجھدے تے ”ت“ دے نقطے اُتے تھلے پادنا وی جائز سمجھدے سن۔ یاں انج سمجھ لوو کہ بورڈ دے مونو گرام وچ تاں ایہنوں ت پڑھیا جاندا سی تے باقی کتاب وچ جن۔

ن دے ایس روپ نُون قبول عام دا درجہ وی نہیں مل سکیا۔ اک ادارے نے کمپیوٹری کتابت دا پروگرام تیار کیتا جہدے وچ ایہ شکل موجود سی جے ایہ شکل مقبول ہوندی تاں کمپیوٹری سوکھ پاروں ہن تک پنجابی کتاباں رسالیاں وچ عام ہو گئی ہوندی پر کمپیوٹری سوکھ دے باوجود ایہنوں نہیں اپنایا گیا۔

”ن“ دی شکل ہن ماضی دی اک یادگار اے۔ 2002 دے بعد ایہ کسے کتاب وچ ورتوں وچ نہیں آئی۔ (پرانی کتاب دے ری پرنٹ دی گل ہور اے)

”ن“ دی شکل اڑنوں دیاں وکھو وکھ شکلاں وچ سبھ توں ودھ کے مناسب لگدی اے۔

ایہدے نال پڑھن وچ کسے بھلیکھے دا امکان پیدا نہیں ہوندا۔ ودھ توں ودھ ایہنوں عام ن وانگ پڑھیا جاسکدا اے۔ ایہ پنجابی پیاریاں وچ پرچلت وی ہور ہی اے۔ پچھلے کجھ چروچ فیصل آباد سرگودھا تے ہور تھاواں توں کتاباں چھپیاں نیں چھناں وچ ایہنوں اپنایا گیا اے۔ اردو مہیناوار ”کاغذی پیراہن“ وچ پنجابی کلام بھپدا اے۔ اوہناں نے بغیر کسے رابطے یاں سفارش دے اپنے طور ایہنوں شروع کر لیا۔ 2004 وچ اک کانفرنس دے سلسلے وچ پنجابی یونیورسٹی پٹیالا جان دا اتفاق ہويا۔ اوہھے گرکھی/شاہ مکھی سافٹ وئروچ سافٹ وئرو دے موجود ڈاکٹر گر پریت سنگھ لہل ہوراں نے وی اپنے سافٹ وئروچ ایسے شکل دی ورتوں کیتی سی۔ میں اوہناں نوں پچھیا کہ اوہناں نے دوجی کوئی شکل کیوں نہیں درتی؟ کیہ ایس شکل دی کسے نے سفارش کیتی سی؟ ”تھاڈے ولوں آون والیاں کجھ کتاباں وچ ایہ ورتی گئی سی، مینوں چٹنی لگی تے میں ایہنوں ای

درت لیا“ اوہناں دا جواب سی۔ مہیناوار ”سوی“ تے ”رویل“ وچ آون والے ودھیرے مسودیاں
 وچ ایہوں ورتیا جاندا اے جس توں پنجابی لکھاریاں ولوں ایہدے اپنا ون بارے انداز الایا
 جاسکدا اے۔ مستقبل وچ ایہ ہور مقبول ہووے گی۔ ہُن ایہ اکھر کمپیوٹر اتے وی آ گیا اے روز دار
 ”لوکئی“ وچ ایہدی ورتوں کیتی جا رہی اے۔ کمپیوٹری لکھائی وچ ایہدا روپ بڑا سوہنا لگدا
 اے۔ گوڑ لایا جاسکدا اے کہ مستقبل وچ پنجابی املاء واسطے اڑنوں دی ایہی شکل اپنائی جاوے
 گی۔

فیرونی لیاں ن دے سلسلے وچ ساؤں اک دوجے داسر پاڑن دی کوئی لوڑ نہیں۔ ظاہر
 اے ادھی روپ چلے گا جو بہتر ہووے گا تے لوکاں نوں پسند آوے گا۔ انگریزی وچ اے تک R
 دیاں دونکیاں شکلاں ملدیاں نیں یعنی r تے R نجے امی ٹکی G نوں g وی لکھیا جاندا اے تے
 g وی۔ سوکے نوں وی ایہ معاملہ اپنی انادا مسئلہ نہیں بنانا چاہیدا۔ ویلا آ پے ایہنوں حل کر دیوے
 گا۔

نھ

نُون دا گنگ والا روپ یعنی نہ لفظ دے شروع وچکار تے اخیرتاں تھاواں وچ آوندا
 اے۔ ایہدی اصل ن + ہ اے۔ گھ سوجھواناں ایہنوں غنا + ہ لئی دی درسیا چاہیا اے۔ (یعنی
 موٹہ = موٹھ، سوٹہ = سوٹھ وغیرا) پر ایہدے نال اوہی خرابی پیدا ہوندی اے کہ لفظاں وچ پورا
 نُون تے غنا آپس وچ رل جاندا اے نیں یاں اچ کہ لو کہ اکوشکل کدھرے پوری نُون لئی تے
 کدھرے غنے لئی ورتی جاندا اے جو نامناسب اے۔ اک شکل نُون اکواکھریاں او ازلئی ورتیا
 چاہیدا اے۔ ایس لئی ساؤں چاہیدا اے کہ غنا + ہ لئی نہ دی علامت رکھیے تے ن + ہ لئی نہ دی
 علامت۔ نہا، نہہ، گنھ، رنھ وغیرا لفظاں وچ ایہی اکھر چلے گا۔ یعنی:

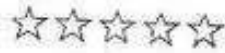
ن + ہ = نہہ، گنھ، رنھ، نہہ، گنھ، رنھ، نہہ، گنھ

ن + ہ = نہ، گنھ، رنھ، نہ، گنھ، رنھ، نہ، گنھ

☆ ”ن“ مصدر دی علامت

سارے جان دے نیں پنجابی وچ ”ن“ مصدر دی علامت اے۔ کھاؤن، پیوں، سوون، تے ہوو مصدر وچ ورتیندی اے پر بولدیاں اک جھولا پیندا اے۔ جدوں اکھر ”ز“ تے ”ژ“ دے بعد اژنون آوے تاں ایہنوں عام تون وچ بدل لیا جاندا اے۔ بولدیاں انج بولیا جاوے گا۔
 کرن، مژن، پھرن، ژرن وغیرا۔ ایہناں مصدر اں دے ڈوبے روپ کرنا، مژنا، پھرنا، ژرنا وغیرا وچ وی ایہی حال اے۔ چیتے رہوے کہ ایہ صرف اودوں ہوندا اے جدوں ”ن“ دا اکھر ”ز“ تے ”ژ“ مگروں آوے۔ پنجاب دے بعض علاقیاں وچ ایہدی پابندی نہیں وی ہوندی تے لوک کرن، پھرن وغیرا وی بولدے نیں۔

لکھت تون اکساہرا کھن لئی تجویز اے کہ ژڑ دے بعد وی ”ن“ ای لکھی جائے یعنی کرن، کرنا، کرتے، پھرن، پھرنا، ژرنا، مژنا، وغیرا ای لکھیا جاوے۔ البتہ پڑھن والا اپنے لہجے دے مطابق ایہنوں اچار لوے بھاویں پڑھ لوے بھاویں نہ پڑھے۔

ہاتے ء

ہوں ہاتے ہوز آکھیا جاندا اے۔ فارسی یاں شاہ منگھی لپی وچ ایہدا اچارن کئی قسم دا ہوندا اے۔ جو میں کہ

- 1- لفظ دے شروع تے وچکار کنسوننٹ اواز: ہوز ہانڈی باہر کہہا وغیرا
 - 2- لفظ دے اخیرا تے (روویں اواز لئی ایہ) کیہ 'موٹہ' 'سونہ' 'ردہ' گاہ وورگے لفظ
 - 3- لفظ دے اخیرا تے ہاتے محنتی زبیریاں الف دسن واسطے 'مسلا' 'فیصلہ' نظریہ وغیرا
- (پنجابی وچ ایس ورتوں توں پرہیز کرنا چاہیدا اے)

ایس پنجابی لوک "ہ" دی اواز نوں عرباں وانگ حلق وچوں نہیں کڈھ سکدے۔ ذرا لفظ "باہر" دا اچارن کر کے دیکھو۔ پنجابی وچ ایہوں تقریباً پنج بولڈے نیں: پاء، راء، ایس پاروں بعض لوک غلطی نال "ہ" دی تھاں ہمزہ سمجھ لیددے نیں۔ اراز ہلکی ہووے فیروں اوتھے ہمزہ نہیں سگوں "ہ" ہی ہوندا اے۔ ایسے پاروں نہیں نوں نہیں لکھنا ا کا غلط اے۔ ایہنوں "نہیں" لکھو۔ انجے جہی نوں جنی لکھنا وی غلط اے۔ رہیا نوں کدی وی ریا نہ لکھو۔ باہر نوں بار نہ لکھو۔ "رہ" توں پنن والے سبھ لفظاں وچ رتے ہ ضروری آوے گی۔ جو میں کہ:

رہ = رہیا رہی رہے رہوز ہوئے رہندا رہنا رہندیاں وغیرا۔

ایہناں نوں ریا رکی رے وغیرا نہ لکھو۔

پیشلے لفظاں نوں پنجابی لہجے وچ پڑھ کے دیکھو، دا اچارن عربی نالوں ادھا اے:

شہر، نہر، قہر، بہر، پہر، ڈپہر، دہر، زہر، نہیں، بیس، سہیں، کہ، کہندا، کہو، کہنا، کہنے، کہوے۔

سو پنجابی وچ "ہ" دا اچارن ہمزے دے نیزے اے پر ایہدا ایہ مطلب ا کا نہیں کہ ایس ایہناں لفظاں نوں ہمزے نال ای لکھنا شروع کر دیئے۔ ایس گل نوں اصول دا درجا دے دینا چاہیدا اے کہ پنجابی وچ "ہ" دا اچارن عربی نالوں ادھا کیہتا جاندا اے۔ ایسے ادھے اچارن پاروں کجھ سجھاں نوں دھوکھا لگدا اے تے اوہ کدی ایہدی تھاں ہمزہ اورتدے نیں تے کدی "ے"۔ انج

اسیں اپنی لپی ویاں خامیاں پاروں ے لکھن اُتے مجبور آں نہیں تاں اردو وانگ ادھر ادھر تے اِس اُس وچ کوئی فرق ای نہ رہوے تے سمجھ نہ آوے کہ اشارانیڑے ول اے کہ دور ول۔ انج ”جو“ تے ”کیہ“ ویاں حالتاں وچ ے پاون دی کوئی مجبوری نہیں۔ چویں کہ

ایہ = ایہدا ایہدی ایہدے ایہناں ایہنوں ایہنے ایہدیاں

اوہ = اوہدا اوہدی اوہدے اوہناں اوہنوں اوہنے اوہدیاں

جہ = جہدا جہدی جہدے جہناں جہنوں جہنے جہدیاں جہڑا جہڑی جہڑے جہڑیاں

جہی جہے

کہہ = کہدا کہدی کہدے کہناں کہنوں کہنے کہدیاں کہڑا کہڑی کہڑے

کہہیاں کہہی کہہے

ڈہری ہ: فارسی لپی پڑھن وچ غلطی دا امکان بہت ودھ ہوندا اے ایس لئی غلطی توں بچن واسطے کجھ اُپاء کیستے جاندے رہے نیں جہناں وچوں اک اُپاء ہدی بجائے دو ہیواں لکھناوی اے۔ چویں کہ ایہہ کہہ کہہہ کہیہہ ورگے لفظ۔ اصلوں ایہہ کہہ کہیہہ نیں۔ عجیب گل اے انج دی املاء کرن والے جن ایہناں لفظاں دے اگوں بنن والے لفظاں وچ اکو ”ہ“ لکھدے نیں۔ ایہہ وچ دو ہیواں نیں پر ایہدا ایہدی وچ اکو۔ سواددی گل اے کہ بعض واری دو ہیواں نوں روکویں اواز لئی وی ورتیا جاندا اے چویں کہ وجیہہ تشبیہہ تے تشبیہہ۔ خورے وجیہہ تشبیہہ تے تشبیہہ لکھن نال کہڑا پہاڑ ڈھے پیندا اے؟

ایس دو عملی توں چھ نکارا کر لینا چاہیدا اے۔ اخیری ہ نوں صرف روکویں اواز لئی مخصوص کر لینا، ایس معاملے نوں بہتر طور حل کر سکدا اے۔

ہتے اوہدی ورتوں

فارسی رسم الخط وچ کئی صدیاں تائیں ہتے ہدا مثل اکو رہیا اے۔ اصلوں عربی تے فارسی زبانوں وچ ایہناں دوہاں وچ دکھریواں کیتاوی نہیں جاندا۔ ایہناں دوہاں زبانوں وچ اوہ اکھر تے اوازاں منڈھوں ای موجود نہیں جہناں نوں مخلوط یاں مخلوط الہاء آکھیا جاندا اے۔ پھنڈا او دوں پیاجدوں فارسی لپی نوں برصغیر ویاں زبانوں لکھن لئی ورتیا جاون لگا۔ اتھے ویاں لگ بھگ ساریاں ای زبانوں اوازاں ولوں بڑیاں امیر نیں۔ دنیا دے کسے ہور علاقے وچ لوک اینیاں اوازاں دا اچارن نہیں سکدے جتنا پنجاب دے لوک۔ اتھے ویاں مخصوص اوازاں نوں لکھن لئی

شروع وچ عربی فارسی اکھراں دے نال ہ/ہ رلا کے نوں اکھر گھڑے گئے۔ ایہ طریقہ انگریزی وچ وی اے جو یں کہ بھ لئی Bh، چ لئی Ch، غ تے گھ لئی Gh، ش لئی Sh، تھ/ٹھ لئی Th، پھ لئی Ph لکھیا جاندا اے تے انج دو اکھراں نال اک نوں اواز بھائی جانندی اے۔

پنجابی وچ بہت ساریاں انج دیاں اوازاں سن چہناں لئی فارسی لپی وچ اکھر موجود نہیں سن ایس پاروں اوہناں لئی دو دو اکھر جوڑے پئے۔ ایہدے نال ایہ بھلیکھا وی عام ہو گیا کہ ایہ اوازاں ”مخلوط“ ہن، حالاں انج دی گل کوئی نہیں سی، ایہ ساریاں مفرو اوازاں ای نیں۔ ایہ وکھری گل اے کہ لکھن وچ مرکبیاں مخلوط ہو گئیاں۔ ایہ اوازاں پندرہاں نیں جو ایہ نیں۔

بھ پھ تھ ٹھ جھ چھ ڈھ ڈھ ژھ کھ گھ لھ مھ تھ۔

ایہناں توں وکھ ”دھ“ دی اواز وی کدی کدی سنن وچ آ جانندی اے پر اوہ اپنی گھٹ اے کہ گنتی وچ نہیں آوندی ”رھ“ دا اکھر وی بہت گھٹ ورتیا جاندا اے تے ایہنوں ر+ہ وانگ ای اچار یا جاندا اے۔ ”ڑھ“ اپنا وجود کئی تھاں وکھانندی اے پر ایہدے نال کوئی لفظ شروع نہیں ہوندا۔ ایہو حالت لھ مھ تے نھ دی اے کہ بہت تھوڑے ورتیندے نیں۔

بعض سیانے ایہناں وچوں صرف پھ تھ ٹھ چھ تے کھ نوں ای وکھرے اکھر مندے نیں، اوہناں دے خیال وچ باقی اوازاں گمک دیاں شکلاں نیں تے اپنے بنیادی اکھراں دی ای لہجا نیں یعنی بھ دی اوازاں ب دی ای شکل اے لھ دی اوازاں دی ای شکل اے۔

چھیلی صدی تک اپروکت 15 اکھراں نوں لکھن واسطے کدی ”ہ“ دا اداھا کر دتا جاندا سی تے کدی ”ھ“ دا۔ عام کاتب ہ تے ہ وچ کوئی فرق نہیں سن کردے۔ ایہو کارن اے کہ پرائیاں کتاباں وچ ساٹوں بہت ساریاں تھاواں اُتے ہ دی بجائے ہ لکھیا دسد اے جو یں کہ لفظ چھپ نوں چھپ لکھیا دسد اے۔ بھارٹوں بہار پھل نوں پھل ٹھنڈنوں ٹھنڈ چھتری نوں چھتری لکھنا عام سی۔ دو جے یا سے ایہدے اُلٹ ہ دی بجائے ہ وی لکھنا عام سی جو یں کہ شہرٹوں شہر، لاہورٹوں لاہور وغیرا لکھیا جاندا سی۔ ایہدے نال پڑھن وچ بہت بھلیکھے لگدے سن۔ پرائیاں کتاباں وچ ساٹوں دھی تے دھی، تھراتے تھرا، بھارتے بھار، ورگے لفظاں وچ کوئی فرق نہیں دسد۔ ہن وی کئی وار دہلی نوں دھلی لکھ دتا جاندا اے۔ وندتوں پہلاں دے پڑھے ہوئے سکھ حالے وی سنگھ نوں سنگھ لکھدے نیں۔ ایہ لپی دی بڑی وڈی گھاٹ اے۔

ویہویں صدی دے ہنڈھ وچ کاتبان نے لکھن وچ دوہاں ہیواں وچکار نکھیر کر کا شروع کر

دتا۔ ایہ گل متھہ دتی گئی کہ جہڑی ہاکھر نال ”مخلوط“ ہو کے وکھری اواز بتاندی اے اوہنوں دواکھی (درچستی) ہنال لکھیا جاوے گا جد کہ جہڑی ہدی اواز وکھری رہندی اے اوہنوں سادی ہنال۔ ایس انداز پاروں لپی وچ کافی سدھار پیدا ہو گیا۔ ایس اصول مطابق ہن صرف تھلڑے اکھری دواکھی ہنال لکھے جاسکدے نیں۔

بھ پھ تھ ٹھ چھ ڈھ ڈھڑھ کھ گھ مھ تے تھ

ایہناں اکھراں نوں کدی ہندی اکھر کہیا گیا، کدی مخلوط الہاء تے کدی مرکب حروف۔ ہن تقریباً ہر تھاں من لیا گیا اے کہ ایہ اکھر بنیادی طور اُتے مفرد اکھری نیں۔ سگوں میکسٹ بک پورڈولوں پچھے جے انج دے قاعدے وی سامنے آئے جہناں وچ ایہناں اکھراں نوں ہندی دی ترتیب وانگ عام پٹی وچ رلا دتا گیا سی یعنی آ، اب، بھ پ، پھ ت، تھ ٹ، ٹھ..... وغیرا۔ بعد وچ خورے کس ”سیائے“ نے ایس ترتیب نوں مُکا کے کچھلی ترتیب نوں واپس لے آندا۔

عربی تے چینی زبانوں وانگ پنجابی وچ اک مسئلہ ایہ وی اے کہ ایہدیاں گجھ اوازاں دا تلفظ مختلف علاقیاں وچ دکھو دکھ کیتا جاندا اے۔ پٹھلے پنج اکھراں جے نیں جو خاص طور اُتے ماجھی تے ہندی لہجے وچ دکھو دکھ بولدے سے جانندے نیں۔ ماجھی، پوٹھوہاری تے ہندکو لہجے وچ ایہناں دا ویروا دیکھو

بھ : پ + ہ دے نیڑے دی اواز۔ جویں کہ بھار، بھرا، بھانڈا، بھین، بھرونا ورگے لفظاں وچ۔ (ایہ اواز پ / پھ دی اواز توں وکھری اے)

چھ : چ + ہ دے نیڑے دی اواز۔ جویں کہ جھاڑ، جھگ، جھنگ، جھاڑ، جھاڑی ورگے لفظاں وچ (ایہ اواز چ / چھ دی اواز توں وکھری اے)

ڈھ : ت + ہ دے نیڑے دی اواز۔ جویں کہ دھار، دھرا، دھرکونا، دھندا، دھند، دھون ورگے لفظاں وچ۔ (ایہ اواز ت / تھ دی اواز توں وکھری اے)

ڈھ : ٹ + ہ دے نیڑے دی اواز جویں کہ ڈھول، ڈھارا، ڈھکن، ڈھیر، ڈھائی، ڈھگا

ورگے لفظاں وچ۔ (ایہ اوڑٹا / ٹھدی اوڑتوں وکھری اے)

گھ: ک + ہ دے نیڑے دی اوڑ۔ چوں کہ گھر، گھڑا، گھاء، گھیو، گھٹ، گھنکر، گھلی،

ورگے لفظاں وچ۔ (ایہ اوڑک / کھدی اوڑتوں وکھری اے)

جنوبی پنجاب تے لہندے دے کجھ علاقے وچ ایہناں دا تلفظ اردو وانگ ہوندا اے۔ اگے چل کے سندھی وچ فیروما جھی لہجے والا تلفظ آجاندا اے پر سندھی زبان دے کجھ لہجیاں وچ اردو تلفظ دی بولیا جاندا اے۔

چیتے رہوے کہ تلفظ دا ایہ فرق صرف اوڑوں نظر آوندا اے جدوں ایہ اکھر لفظ دے شروع وچ آون۔ لفظ دے وچکاریاں اخیر وچ ایہناں دا تلفظ ہر تھاں اکو جیسا ہوندا اے۔

ایہناں اکھراں توں ورتن بارے کوئی وڈا اختلاف موجود نہیں۔ صرف ہند کو لہجے دے کجھ لکھاریاں نے ایہناں دی تھاں ترتیب وار پہلے، چہ، تہ، ٹہ، تے کہہ ورتن دا جتن کیتا جو بری طرحاں ناکام رہیا اے۔ گھوڑا = کہوڑا، بھل = پہل، بڑا گولگدا اے۔ بھرانوں پہرا لکھن نال کم نہیں چلدا کیوں جے پہرا اک وکھر لفظ اے۔ فیروما جھیوں پرآء لکھن دی کوشش کیتی گئی پر انج املاء اصل لہجے توں ڈور ہو جاندا اے۔ بھینوں پہینو، بھجنوں پہجنو لکھ کے ”وکھری زبان“ بناون دی کھینچل، آپ لکھن والیاں دے حق وچ نقصان دہ رہی اے تے کئی لکھاریاں نوں اپنا لکھیا ہویا پڑھنا دی اوکھا لگدا اے۔ اصل وچ کجھ ”سیاھیاں“ نے ”بابا“ بن دے چاء وچ بغیر سوچے سمجھے جذباتی فیصلے کیتے نیں۔ ظاہر اے جے اوہ اپنے گھر دے لہجے نوں وکھری زبان قرار دیون اُتے اصرار کر دے نیں تاں اوہناں دی دکان داری پھکدی اے۔ ملتان دے انجے دے اک بابے ہوراں دی آڈناں آنوڑاں، بھجناں بھجناں، لکھن دی عقل مندی فرمائی۔ انج املاء دا بیڑا غرق ہو گیا اے تے بہن اوہناں دی سمجھ وچ گل نہیں آوندا کہ مسئلے توں کوں نیڑیا ونجے۔ ایہدا علاج معیاری لپی اپناون وچ ای اے۔

اک ہور مسئلا ”اضافی“ حرفاں دا اے جہناں اُتے جنوبی پنجاب وچ اصرار کیتا جاندا اے۔ سندھی اثرات پاروں پنجابی دے کجھ لہجیاں وچ وی ب ج ڈ تے گ یعنی 4 حرفاں دیاں دیاں اوڑاں لکھیاں وی بولیاں جانداں نیں۔ ایہناں واسطے دادھو نقطے تجویز کیتے جاندے

نیں۔ حقیقت ایہ اے کہ ایہو جہیاں او ازاں پورے پنجاب وچ ای پرچلت نیں۔ وادھو نقطے تجویز کرن والے جتھاں نے شاید کسے مرکزی پنجاب و اسی نوں ”جیھھ“ دا لفظ بولدیاں نہیں سُنیا۔ ج تے ب دوہاں دی او از عام او از نالوں وکھری ہوندی اے ایسے وکھری او از پاروں ب نوں بھ بنا دتا گیا اے، حالاں اتھے بھ دی نہیں، ناویں ب دی او از اے۔ انجے ای ہدوانا نوں ”دھوانا“ بولن والے دُدی او از نوں مختلف انداز نال بولدے نیں۔ بعض تھاں و + ج دی رلوں او از وی سُنن وچ آوندی اے (کدو دھوانا، ورگے لفظاں وچ)۔ اڑلام دی او از تاں پوٹا پنجاب بولدا اے۔ گجرات وچ گندل، انبالا، ہیل (کھاد) ورگے لفظاں وچ اڑلام وکھرا ای سُنیا جاندا اے..... ”پروہا آ یا سی، کھوال پیال کے ٹوریا“۔ ایس فقرے وچ اک اڑنون تے دو اڑلام نیں۔ جے ہر او از نوں ای ”محفوظ“ کرن دے جتن جاری رہے تاں اتھے ہر بندے دی زبان وکھری اے۔ فیر ساڈے کول ہر اکھرا تے اک توں چار پنچ تیکر نقطے ہون گے تے او از اں فیروی باقی رہ جان گیاں۔

○○○○○○○○○○

پنجابی اک ہو ر ظلم ایہ کر دے نیں کہ لرزشی او از اں وچ اک ’ہ‘ دی او از بدو بدی بول جانداے نیں۔ خاص کر دولرزشی او از اں یعنی رتے س نال ایہ ظلم بہت کیتا جاندا اے۔ و نوں وی اکثر نہیں بخشیا جاندا۔ روٹی نوں بولن لکھیاں رھوئی بنا دتا جاندا اے جد کہ سانوں نوں سھانوں بولیا جاندا اے۔ کچھ لوک ایسے توں غلط فہمی نال لفظ ”سانوں“ نوں سون سونے طریقیاں نال ہر لا کے لکھن دے جتن کر دے نیں جو یں کہ ساہنوں، سہانوں وغیرا۔ ایس کچے پن توں بچو تے سدھا سادا لفظ ”سانوں“ ورتیا کرو۔ چیتے رکھن والی گل ایہ اے کہ ایہ لفظ اصلوں ”اساں نوں“ اے جہدے وچوں پہلا الف غایب ہو گیا اے۔ اساں نوں توں اساں نوں تے فیر سانوں۔

وڈا نوں وی ”وہڈا“ بولن والے بہت نیں تے ”وڈھا“ لکھن والے وی کئی نیں۔ ایہوں سدھا سادا ”وڈا“ لکھ دتا جاوے تاں دی وڈیا کی برقرار رہندی اے۔

بعض جبن لکھن ویلے ہ دی تھاں ہ لکھ دیندے نیں تے لفظ وچ ایہدی تھاں وی بدلا دیندے نیں۔ اصل وچ اتھے ہ نہیں ہوندی سگوں پورا حرف (ڈھ گھ وغیرا) ہوندا اے۔ ایہو بچے گجھ عام غلط لکھے جا رہے لفظاں دی ٹھیک املاء ارج اے۔

تاگھ ڈونگھا ڈاڑھا، رہا (تاہنگ ڈونگا ڈاڈا اور ہاوغیرا لکھنا غلط اے)
 ساڈے اک بزرگ چاڑھ نوں ”چاہڑ“ لکھدے نیں۔ جدوں میں اوہناں نوں درخواست
 کیتی کہ اوہ ”چاہڑ“ نال بنن والے کجھ ہوں لفظ لکھن تاں اوہناں دو جالفظ لکھیا ”چڑھدا“ میں
 اوہناں نوں آکھیا کہ اوہ چاہڑ نوں وی چاڑھ لکھ لین تاں کیہ ہرج اے؟ یہ نفظ چڑھ توں اے
 تے ایس خاندان دے لفظ اناج میں۔

چڑھ چڑھو، چڑھنا، چڑھا، چاڑھ، چاڑھو، چاڑھنا، چڑھان، چڑھنا، چڑھنا
 فارسی لپی وچ گمک یاں ہ والے لفظاں وچ ”ہ“ ذاتھاں طے کرنا بعض واری مسلمان جانا
 اے۔ ایس بارے ساٹوں کوشش کرنی چاہیدا اے کہ دو اکھی ہ والا اکھر ورتن نوں ترجیح دیئے
 کیوں؟ ایہدے پارے گل اگے آے گی۔

یارھاں یارھواں یارھویں

بارھاں بارھواں بارھویں

تیرھاں تیرھواں تیرھویں

چودھاں چودھواں چودھویں

پندرھاں پندرھواں پندرھویں

سولھاں سولھواں سولھویں..... وغیرا

ساڈے اک ڈاکٹر تے اوہناں دے پروفیسر شاگرد اصرار کردے نیں کہ لفظ پندرھویں نوں
 ”پندرھویں“ لکھیا جاوے۔ اوہ ایہدا کارن کوئی نہیں دسدے سوائے ”اچھی پسند“ دے۔ امید
 اے کہ اپروکت فہرست نال اوہناں دی تسلی ہو جاوے گی جے نہیں تاں فیروہناں نوں چاہیدا
 اے کہ سولھاں نوں سولھلاں / سولھان تے بارھویں نوں وی باھرویں لکھیا کرن (میرا خیال اے
 اوہناں نوں اپنی اردو تاں آوندی ای ہووے گی کہ ویکھ لین اردو والے کنج لکھدے نیں۔ میں
 کدی اردو وچ چودھویں نوں ”چوہدویں“ لکھن دی عقلمندی کدھرے نہیں دیکھی۔)

اک ہور ڈاکٹر پروفیسر ہوری ہمیشا وڈی نوں وڈھی لکھدے نیں اوہناں دادو جامن پسند
 لفظ ساڈے نوں ساڈھے لکھنا اے۔ ایس بارے عرض اے کہ ایہ دیکھو وکھرے لفظ نیں جہناں
 دا ویرا اناج اے۔

o وڈی: سائز وچ..... وڈا وڈی وڈے وغیرا

کیوں لکھیا جاوے؟

جواب ایہ اے کہ جے ایہناں تُوں پہلے انداز نال لکھن دی عادت پئے گئی تاں فیر جتھے مخلوط اکھر ضروری نیس اونھے دی عادت پاروں غلط لکھیا جاوے گا۔ جے تئیں کو ہڑ لکھو گے تاں کل نوں کا ہڑ اتے گا ہڑاوی لکھو گے انج معیاری املاء اک سفنا ای رہوے گی ایس لئی ایہناں نوں دی انج لکھنا چاہیدا اے۔

ورھا (ورہا نہیں)

کوڑھی، کوڑھ، پوڑھا (پوہڑا نہیں) موڑھا (موہڑا نہیں) پیڑھی (پیہڑی نہیں) دیڑھا، دیڑھا، بوڑھ، کرھی، ساڑھی، سیرھاں

لھ مھ تے ننھڑوں دی دھرے تے مستقل اکھر من لینا چاہیدا اے۔ ”لھ“ تاں پنجابی وچ کافی لکھیا جاندا اے۔ گجھ سیانے ایہوں ل تے بل نال لکھدے آئے نیس، مینوں سمجھ نہیں آدندی کہ اوہناں نوں ”لھ“ توں الہی کیوں اے؟ حد اے کہ جلدی لئی پنجابی لفظ کالھی نوں وی کابلی لکھ دتا جاندا اے حالان کابلی دا لفظ سستی واسطے درتیا جاندا اے۔ انجے دو متضاد لفظاں دی اکو املاء دتی گئی اے۔ دانشوراں وی آکر پاروں ایہ ممکن ای نہیں ہو سکیا کہ دوہاں متضاد لفظاں دی وند

کابلی = سستی

کالھی = جلدی پھرتی

”لھ“ دا اکھر چالھی، آکھنا، کالھ وغیر لفظاں وچ وی لکھیا جانا چاہیدا اے۔

چالھی (40) توں چالھیا، چالھیواں

کالھ توں کالھا، کالھی، کالھے، کالھان، کالھیا

”مھ“ دا اکھر بہت گھٹ درتیدا اے۔ پوٹھوہاری لہجے وچ مھاڑا، مھاڑی وغیرا۔ (ایہ ورتوں لفظ دے شروع وچ اے) ہور ’مھو کڑیاں، بعض لہجیاں وچ مھانا (جنوں مہانا لکھیا جاندا اے)

۱۵ خیر وچ..... ڈمھ ورگے لفظ

۵ لفظ دے وچکار..... کھار ننھا

ایہی حال نھ دا اے جہدے بارے ایس سلسلے دے پچھلے لیکھ وچ ”ن“ دیاں تسمان پٹھ دیروے نال بیان ہو چکیا اے۔

چناب دریا نون چہناں لکھیا جاندا رہیا اے اتھے وی نہ اے ایس لئی پرانی اماء دی بجائے چہناں لکھن نون رواج دیو۔
نوٹ: کجھ جن ایہوں چنا نہہ لکھ رہے نیں، حالاں ایہ لفظ اگانہہ باہہ دے وزن اُتے نہیں۔

کجھ غلط لفظ

بعض لفظ اجے نیں چہناں دا پنجابی تلفظ اردو توں مختلف اے۔ نئے اوہناں نون لکھنا وی اردو توں وکھرے انداز نال چاہیدا اے پر اردو دے اثر پاروں اکثر لوک غلط لکھ جانداے نیں۔
جو یں کہ جھوٹھ، بھکھ، دھوکھا، ڈھیٹھ (ایہناں نون جھوٹ، بھک، دھوکا / دھوکہ تے ڈھیٹ لکھن دی غلطی کدی نہ کرو)
جھوٹھ: اردو وچ ”جھوٹ“ درست ہودے گا پر پنجابی وچ ایہوں ”جھوٹھ“ لکھو۔
ایہدے نال اگے بنن والے ہور لفظ انج ہوون گے۔ جھوٹھا، جھوٹھی، جھوٹھے، جھوٹھیاں، وغیرا۔ لفظ جھوٹ، جھوٹا نون پیگھ جھوٹن لئی رہن دیو۔
بھکھ: ایہوں کدی وی بھک / بھوک نہ لکھو۔ ایہدے نال تعلق رکھدے ہور لفظ انج نیں بھکھا، بھکھی، بھکھے، بھکھیاں وغیرا
لفظ دھوکھا وچ وی ”ک“ نہیں سگوں ”کھ“ اے۔ ڈھیٹھ نون وی ڈھیٹ نہ لکھو

(ب)۔ کجھ ہور لفظ اود نیں کہ اسیں پنجابی وچ اردو نالوں مختلف لکھدے آں پر بعض لوک اردو دے عادی ہوون پاروں اوہناں نون کدی کدی اردو انداز نال لکھ جانداے نیں جو غلط اے۔
چاھا ہتھ ورگے لفظ ایس گنتی وچ آوندے نیں۔

ہمزہ

ہمزہ عربی فارسی وچ ہو رمل رکھدا اے پر پنجابی وچ آ کے ایہہ اچارن کجھ بدل گیا اے۔
ہمزہ انوں الف دا قایم مقام وی آکھیا جاندا اے۔ دسیا جاندا اے کہ لفظ دے شروع وچ الف دی بجائے ہمزہ ای ہوندا اے چویں کہ ایس نوں کیں تے انگور نوں سنگور لکھنا چاہیدا اے پر ایہ ورتوں آپ عربی فارسی وچ وی پوری طرحاں دیکھن وچ نہیں آئی تے نہ ای پنجابی وچ انج لکھن دارسک لیا جاسکدا اے۔

شاہ منگھی وچ کیوں جے واول تے کنسوٹنٹ اکھراں وچ کوئی فرق ای نہیں۔ و تے ی اے دے معاملے وچ خاص کر پریشانی ہوندی اے ایس لئی ہمزے نوں روکویں او از دسن واول تے کنسوٹنٹ وچکار فرق کرن واکم وی لیا جاندا اے۔

فارسی تے عربی وچ ”ی“ دا مطلب ہو یا ”ای“۔ پنجابی وچ وی ایہو مطلب اے چویں کہ دی ری نی (ننی) وچ ایہہ اچارن فارسی برابر اے پر جدوں ایس ”کو“ دے بعد ایہوں دریے تاں کوئی تے کوی وچکار فرق نہیں رہندا ایس لئی واول ”و“ دے بعد آون والی ی نوں کی وچ بدل دتا جاندا اے۔ (کوئی، لوئی، سوئی)

کی لکھن دا ایہ عمل اینا ودھ گیا اے کہ الف دے بعد والی ی نوں وی کی لکھ دتا جاندا اے چویں کہ کھائی، آئی وغیرا۔ ایہناں نوں کھائی تے آئی لکھن نال وی کم چل سکدا اسی تے عربی فارسی وچ اے جے وی چل رہیا اے۔ انج ایہ رواج سو فیصد لوک اپنا بیٹھے نیس ایس لئی ایہہ وچ کسے قسم دی کوئی تبدیلی کرنا ممکن نہیں تے نہ ای ایہوں بدلن دی کوشش کرنی چاہیدی اے۔

البنا کرے، لکھیے قسم دے لفظاں وچ آخری دو اکھر..... ی اے نیس (یعنی ”ای اے“ دی آواز) ایہناں اُتے ہمزہ پارون دی لوڑ نہیں۔ کرے نوں کرے لکھنا چاہیدا اے

کھائیے نوں وی کھائیے لکھیا جاسکدا اے پر جے کھائی اُتے ہمز اپانا اے تاں کھائیے اُتے وی ہمز اپانا پوے گا۔ اصول ایہ ہونا چاہیدا اے کہ جے مصدر دی اک حالت اُتے ہمز انہیں اے تاں درجی حالت اُتے وی نہ ہووے۔

1: دی توں دے، کھائی توں کھائیے، لئی توں لئیے

2: لکھی توں لکھیے، پڑھی توں پڑھیے، سوچی توں سوچیے

(ایس بارے اپر لا اصول وی ذہن وچ رکھو)

”و“ دے بعد آون والی ”ے“ نال وی ایہو معاملہ اے۔ واول ”و“ دے بعد آون والی ”ے“ نوں ”ے“ وچ بدل دتا جاندا اے جو یں کہ روئے، سوئے وغیرا۔ الف دے بعد آوے تاں ایہدی لوڑ نہیں ہوندی۔ آئے، جائے، کھائے، ورگے لفظاں نوں آئے، جائے، کھائے لکھ کے وی کم چل سکدا اے جو یں کہ عربی فارسی وچ چل وی رہیا اے تے کراچی دے اردو رسالے وی لکھدے نیں۔ چائے نوں وی چائے لکھیا جا رہیا اے پر ساڈے دل ہمز لکھن دا رواج پے گیا اے۔ اُنج ایس رواج نوں ایس حد تک نہیں ودھن دینا چاہیدا کہ جو یں بعض لوک ریلوے نوں وی ”ریلوئے“ لکھ دیندے نیں۔

ہمزے نال اُپر وکت عمل داوکھالا ”و“ نال وی ہوندا اے۔ دو، بُو، سو، ورگے لفظاں وچ ”و“ دا اچارن ”او“ برابر ہوندا اے ایس اصول نال جاؤ، کھاؤ، نوں، جاوتے کھاؤ لکھیا جاسکدا اے پر ایہدے نال کنسوشٹ تے واول ”و“ دا فرق مٹ جاندا اے تے پتا نہیں لگدا کہ لفظ جاؤ jao اے یاں جاو jav۔ ایس لئی ”او-و“ دی اواز واسطے ”و“ اُتے او دوں ہمز اپانا ضروری اے جدوں ایہ الف دے بعد آوے۔

ہمزے دی اک ورتوں o اُتے مکن والے کجھ لفظاں نوں لکاون واسطے وی ہوندی اے یعنی لوہ (چائن)، گوہ (گنھ) وغیرا۔ لفظ دے اخیر اُتے آون والا الف ہمیشہ آ دی اواز ورگای ہوندا اے پر کدی کدی ایہوں بہت لکاون واسطے وی ہمزے دی ورتوں ہوندی اے جو یں اپنا بچاء پلاء۔

ہمز اسائوں لفظاں وچکار آون والے الف ممدودا (مد والا الف) دی تھاں کم دے سکدا اے۔ عام کر کے ایہ الف آوانگوں لمی اواز دیندا اے جو دو الف دے برابر ہوندی اے۔ ساڈے اک بزرگ ہو راں اپنی کتاب وچ اپناؤں اپنا لکھیا اے۔ سمجھ نہیں اوہ ایہدے توں اگلے لفظ

کو یں بناون گے۔ اپنا تے اپنا دو وکھرے لفظ نیں؛ دوجے لفظ نوں اسیں انج ہو لفظ چلا سکدے آں اپنا توں اپنا و اپنا یے ورگے لفظ بن سکدے نیں جو مدناں ممکن نہیں۔
ہمزے دا اک ہو استعمال سانوں اعراب دے سلسلے وچ مدد دے سکدے اے۔ اجوکے کمپیوٹراں وچ زیاد تر اعراب موجود نہیں۔ اول تاں ساٹوں فارسی اضافت ورتن توں بچتا چاہیدا اے پر جے کدی ایہدی ورتوں ضروری ہو ای جاوے تاں زبر تے زیر واسطے ہمزہ اور متا چاہیدا اے جو یں کہ جان بہار نوں جان بہار لکھیا جاوے۔

البتہ پنجابی وچ ہ (ہائے ہوز) دی تھاں ا تے ہمزے دی ورتوں ا کا غلط اے تے ایہ کدی نہیں کرنی چاہیدی۔ نہیں جہی ورگے لفظاں وچ ہائے ہوز (ہ) اے ہمزہ نہیں۔

ٹوٹیا lasooiya تے لٹ ویا lassvia

1979-80 دی گل اے اک ادبی تنظیم دے ہفتاوار اکٹھ وچ جان دا اتفاق ہوندا رہندا سی۔ او تھے ای اُردو دے اک ڈاکٹر ہوری وی اکٹھ دی صدارت فرمان لئی سدے گئے۔ اکٹھ توں پہلاں عام گپ شپ وچ پچھن لگے ”یار اوہ جہڑی پنجابی وچ وکھری اک نون ہوندی اے جہدے ا تے ت پاندے نیں اوہنوں کیہ آ کھدے نیں؟“ (پنجابی وچ کسے نون ا تے ت نہیں پائی جاندی ڈاکٹر ہوراں دی مراد طوئے نال سی۔)

فیر آپ ای دسن لگے ”اُردو وچ تے اوہنوں لٹوٹیا Lasooiya نون آ کھدے نیں۔“
”پنجابی وچ وی Lasooiya نون ای آ کھدے نیں“ پنجابی دے ڈاکٹر ہوراں دسیا۔
علم دے دو ”کوہ ہمالیا پہاڑ“ ایہنوں Lasooiya نون کہ رہے سن۔ سیانے آ کھدے نیں؛
سیاہیاں دی گل وچ بولنا بد تیزی ہوندی اے۔ میں شک وچ پے گیا کہ میں جہڑا ایہنوں
lassvia پڑھنا آں اوہ غلط اے۔

علم دے اوہ سمندر یونیورسٹی دے اُردو شعبے دی چیئر مینی توں ریٹائر ہوئے آج کل اک ہو
ادبی ادارے دی چیئر مینی کر کے اوہنوں اپنے علم نال منور کر رہے نیں۔

”ی“ دیاں وَن سُونیاں شکلاں

پچھلی اک صدی وچ جہڑے اکھرنے بھتوں ودھ روپ وٹائے نیں، اوہ اے ”ی“ فارسی تے عربی وچ ایس اکھردے ایسے پُہتے روپ نہیں ہوندے جنہ پنجابی ہندستانی یاں ہور لاگو یاں زبانوں وچ۔ سدھی وچ ایسے ای روپ موجود نیں پر ادھناں نے لکھت وچ اکوشکل رکھی اے تے ہمزے نال نکھیر کر دے نیں۔

فارسی لپی دے ہندستان آون نال جدوں ہندستانی زبانوں ایںدے نال لکھن دا جتن کیتا جان لکھیا تاں وڈی دے یعنی ”اے/اے“ دی اواز واسطے ”ی“ توں ادھا کر کے لکھیا گیا یعنی ”ی“ دی شکل ورتی گئی۔ ”اے“ دی شکل وی ورتی جاندی سی پر ایہ وڈی دے نال اچھی نہیں سی اے دوویں شکلاں جتھے جو مرضی ہوندی ورت لیاں جاندیاں سن تے کوئی تخصیص نہیں سی کہ کہڑی لمی اواز واسطے اے تے کہڑی نکی اواز واسطے۔

پچھلی صدی دے شروع وچ جدوں ”ھ“ دی شکل نوں خاص اکھراں نال مخصوص کر دیتا گیا تاں وڈی دے (یاے مجھول) واسطے نوں خاص کر دیتا گیا جد کہ نکی ی (یاے معروف) واسطے پرانی شکل ورتندی رہی۔ ایہناں دوہاں شکلاں ہٹھ دوو نقطے وی پائے جاندے سن۔ بعدوں نقطیاں دارواج مک گیا تے ہُن نقطے ادوں ای پائے جاندے نیں جدوں ایہ اکھر لفظ دے وچکار آون۔

پنجابی وچ ایس اکھردیاں چار شکلاں ورتندیاں نیں۔

(1) یاے مصمیتا (یاے مصمیتہ) کنسوفٹ دے طور۔ لفظ دے شروع تے وچکار۔

شروع: یازیکا، یگ، یوگی، یتیم، یخ، یوم

وچکار: میت (لوٹھ) 'قیوم'..... ودھیرے عربی پکھ دے لفظ
کنسوٹنٹ "ی"..... اخیراً تے نہیں آوندی۔

(2) یائے معرف (نکی ی) واول وجوں۔ "ای" دی اواز شروع وچکار تے اخیر۔

وچکار: ویر، لکیر، تیر

اخیر: چاچی، مائی، دادی

شروع وچ آوے تاں ایدوں پہلاں الف لایا جاندا اے: ایذاء، ایثار، ایقان، ایثار

(3) یائے مجهول (وڈی ے) واول وجوں۔ "اے" دی اواز شروع وچکار تے اخیر۔

وچکار: دیر، سویر، سیر

اخیر: رستے، سکے، پاچے

شروع وچ آوے تاں ایدوں پہلاں الف لایا جاندا اے: ایس، ایک، ایک، ایک

(4) وڈی ے اتے زبرنال۔ "اے" دی اواز۔ واول وجوں شروع وچکار تے اخیر

وچکار: سیر، پیر، ویر

اخیر: لے، پے، بے

شروع وچ آوے تاں ایدوں پہلاں الف لایا جاندا اے: ایسکی، ایدھر، ایجنسی، ایجنٹ

"ی" دے ایہناں روپاں وچوں دو جی، تیجی تے چوتھی صورت وچ اودوں بہتی گھل پیندی
اے جدوں ایہ وچکار آوے۔ پتا نہیں لگدا کہ سیراے یاں سیر، پیراے یاں پیر، میل تے میل،
وچوں کہہ لفظ اے۔ درست پڑھن واسطے اعراب دی ورتوں ضروری ہوندی اے۔ جے کوئی
اعراب نہیں ورتے گئے تاں خالی ے سمجھی جاوے جے زیر اے تاں ی تے جے زبر اے تاں ییر
اے سمجھی جاوے یعنی سیر، پیر وغیرا

پنجابی بولن وچ اک ہور عمل بہت ہوندا اے کہ غنے وانگ اسیں "ے" توں وی پچھلے لفظ نال رلا
لیندے آں۔ مثال دیکھو:

میں کیتا اے = میں کیتے

میں کھا دا اے = میں کھا دے

میں سوچیا اے = میں سوچے

بولے جان دے لہجے نوں بعد والی شکل وچ لکھنا ایس کر کے ممکن نہیں کہ اتھے سادی وڈی
ے پڑھے جان دا امکان اے۔ ایس واسطے انج کرنا بہتر ہو دے گا کہ ایس دو الفاں وچوں اک
غائب کر دیا کرے تے ایہوں لہجے مطابق پڑھ لیا کرے۔ انج اک الف ساکن گھیا جاوے گا۔

میں کیتا اے = میں کیتا (پڑھیاں: میں کیتے)

میں کھا دا اے = میں کھا دا (پڑھیاں: میں کھا دے)

میں سوچیا اے = میں سوچیا (پڑھیاں: میں سوچے)

فعل دیاں ہور حالتاں وچ وی انج ہوندا اے۔

میں جانا اے = میں جانا (پڑھیاں: میں جائے)

توں جاندا ایس = توں جاندا (پڑھیاں: توں جاندا)

ی نال اک ہتھ ایہ ہو یا اے کہ کتاں نے ایہدی تھاں ہمزے دی ورتوں نوں رواج دے
دتا اے۔ بہت سارے اچھے لفظ جہناں وچ ی آندی اے، ہن عام لوک اتھے ہمزہ ورتدے
جو یں کہ شاید شکایت، روایت، سائیس ورگے لفظاں نوں شاید شکایت، روایت، سائیس لکھیا جاندا
اے۔ ایہوں فظ العام تے غلط العوام ہوں پاروں ٹھیک گھیا جاندا اے۔

بھائیں انج لکھن وچ ہرج کوئی نہیں پر بہتر ایہی ہو دے گا کہ ایس اپرلا ”ساکن الف“
والا اصول اتھے وی لاگو کرے۔ عام کر کے اپرکت تاں لفظاں نوں پنجابی وچ شید، شکیت،
رویت بولیا جاندا اے۔ ایس لئی ایہناں نوں ی نال لکھن چاہیدا اے الف نوں ساکن سمجھ لیا
جاوے گا۔ شاید شکایت، روایت نوں ایس اپرلا اصول سامنے رکھ کے پنجابی لہجے مطابق اچار
سکاں گے۔ ایہی اصول فاید، ملائم، جایز، جایز، لائق، قابل، قائم، ازمایش، گنجایش، فرمایش، غائب،
عجیب، تے اچھے ہور لفظاں اتے وی لاگو ہو دے گا۔ جہناں نوں ترتیب وار فید، ملیم، چیز، چیز،
لیق، قیل، قیل، ازمایش، گنجیش، ہمیش، غیب، عجیب بولیا جاندا اے۔

انگریزی دے جہڑے لفظ ایس ”پنجابی لہجے“ مطابق بولدے آں اوہناں نوں وی انجے

لکھیا جاوے۔

سائیس (سینس) لاین (لین) سائیکل (سیکل) ٹائم (ٹیم) فلائیٹ (فلیٹ) رائفل (ریفل) سو سائیٹی (سوسٹی) وغیرا

جمع وچ نکھیر کرن لئی:

فقرے وچ بعض واری جمع لفظاں وچ نکھیر نہیں ہوندا کہ اتھے ی اے یاں ے ایہدے واسطے اک اصول کسے حد تک پوری طرحاں اپنایا جا چکیا اے یعنی ی واسطے ”کی“ ورتیا جاوے تے ے واسطے خالی دو نقطے والی۔

ی

آئے توں آیاں = کراچی توں آیاں مینوں پتا لگا کہ اوہ بیمار اے (ہمز نہیں ورتیا)
آئی توں آیاں = اوہ دوویں دی آیاں سن (ایس فقرے وچ ”آیاں“ نہیں آوے گا)

ایہ اصول ”ہو“ نال اے

تیرے اوتھے ہو یاں دا کیہ فایدا

اوہدیاں دوویں جوان ہوئیاں دھیاں محنت مزدوری کرن لگیاں نیں۔ (ایس فقرے وچ ”ہو یاں“ نہیں آوے گا)

غطیاں توں کجھ ہور پچاء انج دی ہوسکدا اے کہ دو جمع لفظاں وچوں پہلاں لفظ واحد کر دتا جاوے۔

ساڈے بزرگاں دا کہنا اے.....

اپنے گھراں وچ رہو

اوہناں دے گھوڑیاں دی شان ای ہور اے

”ساڈیاں بزرگاں“ دی تھان ”ساڈے بزرگاں“ اپنیاں گھراں“ دی تھان ”اپنے گھراں“ تے ”اوہناں دیاں گھوڑیاں“ دی تھان اوہناں دے گھوڑیاں نال غلطی ہوون دا امکان نہیں رہندا۔ ایس سلسلے وچ باب ”پنجابی زبان دا سائنسی کرن“ وی لکھو۔

”و“ دے معاملة

ی وانگ ای ”و“ دے معاملة وچ نیں۔ شاہ مکھی وچ ایس اکھر دیاں پنج شکلاں ورتیندیاں نیں۔

(1) کنسوننٹ دے طور (v دی اواز) لفظ دے شروع تے وچکار

شروع وچ: وارواہ واقعا واسطاً واجا واجن

وچکار: قوالی باوا چاول پادا ساوا قہوا

لفظ دے اخیر وچ ایہ بہت گھٹ ورتیندائے کجھ بدیسی لفظاں دے اخیر آتے

آندائے لو (Love) وغیرا

(2) واؤ معروف واول وجوں (oo) دی اواز

شروع وچکار تے اخیر۔

وچکار: سورؤ وریو رہو چا

اخیر: چاچو مارو ڈاکو خالو آلو

شروع وچ آوے تہاں ایدوں پہلاں الف لایا جاندا اے: اوت

(3) واؤ مجھول واول وجوں۔ (o دی اواز)

شروع وچکار تے اخیر۔

وچکار: چور دوز مور کھوتا بوتتا روندا

اخیر: روکونا لو بولو سوچو لکھو پڑھو

شروع وچ آوے تاں ایڈوں پہلاں الف لایا جاندا اے: اوڈھراوٹ اوڈھا

(4) زبریاں ہمزے نال۔ واول وچوں (au/ou دی اواز)

شروع وچکار تے اخیر

وچکار: فوج، ڈور، موج، ووہٹی، چول

اخیر: گنو

شروع وچ آوے تاں ایڈوں پہلاں الف لایا جاندا اے: اوکھا (اوکھا)

(5) واؤ معدولادے طور اُتے۔ ایہ فارسی رواج پاروں آیا اے ایہ ”و“ ساکن ہوندا اے

یاں فیروپیش دی تھاں ورتیا جاندا اے چوئیں کہ خود خوش تے خواب ورگے لفظاں وچ۔

واہ دیاں ساریاں صورتاں وچ کجھل پیندی اے۔ چور (Chor) تے چور (Choor)

سور (Sor) سُر (Soor) سَوْر (Savar) ورگے لفظاں وچ کئی وار پتا نہیں لگدا کہ کیہ لکھیا گیا

اے۔ ایہد اک حل تاں اعراب ورتن نال اے۔

واہ دیاں معروف تے مجہول قسماں وچ فرق کرن لئی اک تجویز ایہ دی اے کہ الف توں بعد آون

دی صورت وچ ایہناں اُتے وکھو وکھ علامتاں ہوون۔

o/و..... دی شکل o واسطے ہووے۔ آو جاو کھاو وغیرا

oo دی شکل oo واسطے ہووے یعنی ”و“ اُتے ہمزے دی تھاں پیش پائی جاوے چوئیں ”خالو“

ورگے انداز اُتے ممکن والے لفظ

کرڈ جاؤ نہاؤ وغیرا۔ اوہ امریکا جاؤ اے؟ میں تاں ایڈھ نہیں ساں آؤ پراوہ مجبور کر

کے لے آیا

o واؤ معدولادی ورتوں اُکا مکاء دہی چاہیدی اے۔ نَشْ خُد، خاب، خاہش لکھیا جاوے۔ ساڈی

ساری جوان نسل خاب نوں ”خ، داب“ بولن لگ پئی اے ایہدے توں تاں نجات ہووے۔ تخواہ

تے خاہ مخاہ لکھن وچ دی کوئی تکلیف نہیں ہوندی۔ ایہ لفظ انجے لکھے جان گے۔

o کنسوننٹ ”و“ اُتے پٹھی جزم پا کے ساکن ہون دا تصور دتا جاوے۔ چوئیں لو (Love)

ر سیو (Receive) تو چھپیا سیو (سیب)

رہند کھوہند

ہندیاں وانگ لفظاں دے وی خاندان ہوندے نیں۔ کسے لفظ دے نال جڑیل دوجا لفظ بتاندیاں اوں لفظ دی مڈھلی شکل برقرار رہی چاہیدی اے پر لمے واول توں نکلے واول وچ تبدیل کردتا جاوے تاں کوئی ہرج نہیں ہوندا۔ ساڈے اک سیانے اپنی لکھت وچ لفظ ”آگوائی“ توں ”آگوائی“ لکھدے سن۔ میں اینا اوکھا ہون دا کارن پچھیا تاں کہن لگے کہ ایہ لفظ ”آگو“ توں اے ایس لئی الف اتے مد ضروری اے۔ میں عرض کیتی فیہ لفظ ”پوجا“ توں ”پوجاری“ وی لکھیا کرو اوہنوں تئیں ”پجاری“ کیوں لکھدے او؟ لفظ رکاوٹ روک توں اے ایہنوں وی روکاوٹ لکھ لیا کرو۔

لہندے دے پنجابی لہجیاں وچ کدھرے کدھرے زبردی او از زیادا لمی بولی جاندی اے تے الف دے نیڑے اپڑ جاندی اے۔ ایہنوں الف لکھنا غلط اے۔ انج لکھن نال فاعلی تے مفعولی حالت وچ کارفرق نہیں رہندا۔ جویں کہ لفظ لہندا ای لوؤ ایہنوں لاہندا لکھ دتا جاند اے۔

لاہندا = اتاردا

لہندا = اتردا

اک جہن نے لہندے لہجے دی پنجابی وچ لہجیاں لکھتاں ”لاہندی“ پنجابی لکھ کے چھوایاں نیں۔ پتا نہیں کہڑی پنجابی اے جہڑی لاہن داکم کردی اے، اسیں تے پنجابی نوں چڑھان والا کم کردے ای ویکھیا اے۔ ایہ دکھری گل اے کہ اوہ جہن ہن ”پننگا سواگت“ نہ دیکھ کے پنجابی لکھن توں شاید تائب ہو چکے نیں۔ سو بولیا بھاویں جویں مرضی جاوے، لکھن لکھیاں احتیاط چاہیدی اے۔

ساریاں ای دراوڑی زباناں وچ لمے نے نکلے واول آپس وچ بدلدے رہندے

نیں۔ جویں کہ:

ی دی تھان زیر

الف تے مد دی تھان زیر

دوئی تھال پیش درستی

دراوڑی زبانوں دا عام اصول اے۔ استھہ گجھ اجھے لفظ دتے جا رہے نیں جہناں وچوں کسے اک لفظ وچ لہا و اول موجود اے پر اوہدے ٹہر دے باقی لفظاں وچ نکلے و اول بولے جانداے نیں۔ لکھن وچ جوی اوہی ہونے چاہیدے نیں۔

کوہا کوہنا (ذبح کر وڈھ) توں کہاڑی، کہاڑا، کہاون

پوجا پوجن توں پجاری، پجارن

آگوتوں آگوائی، آگوان

دوتوں ڈہرا، ڈہرائی، ڈہرا (شلوک)؛ پھاڑ، ڈپاسی، ڈپہر

دھون، دھونا توں دھوائی، دھپنا، دھوانا

چوتوں چبارا، چخیر (چو بار اتے چو پھیر لکھنا پرانی گل اے)

چودھرتے چودھری توں چدھراء، چدھراہٹ

کھا، کھاون توں کھوا، کھواندا

وکیہ توں وکھا، وکھاون

ہیت توں ہتتا، ہتاون

موند توں مہندرا

ڈورتوں ڈراڈا

ساک توں سکیرا

جھاک توں جھکاوا، جھکائی

تھلے گجھ عام لفظاں دی معیاری املاء بارے؛ پروا دتا جاندا اے جو ساڈی لکھت وچ عام درتیندے نیں۔

ایہ (ایہہ): لفظ "ایس" دا دو جا روپ ایہ لفظ انگریزی This دا متبادل اے۔ ایہدے وچ دو ہیواں پائے "ایہہ" لکھن دی لوڑ نہیں۔ ایہدے جوڑانج نیں: +اے +ہ ایس توں اگے جنے وی لفظ بنن گے، ادہناں دے شروع وچ ایہو تن اکھراؤن گے جو یں کہ:

ایہ توں: ایہدا، ایہدی، ایہدے، ایہناں، ایہنوں، ایہنے، ایہدیاں، ایہو، ایہوا، ایہی، ایہے

اوہ: انگریزی That دا متبادل اے۔ لفظ ”اوس“ داس، ہ وچ بدل گیا اے۔ ایس لفظ دے جوڑ ایہ نہیں = ا + و + ہ

ایس توں اگے جنے وی لفظ ہن گے، اوہناں دے شروع ایہو تن اکھراؤن گے، چویں کہ:

اوہ..... توں: اوہدا، اوہدی، اوہدے، اوہناں، اوہنوں، اوہنے، اوہدیاں، اوہو، اوہوا

اوہی، اوہے

(اُپر لے لفظاں تُوں ایہی، اوہی، اوہوں، وغیرہ لکھنا اُکا غلط اے)

کس جس ا کیہ، جیہ: ایہ تے اوہ وچ ”ے“ پانا مجبوری سی، کس تے جس توں ہن والے لفظاں وچ انج کرن دی لوڑ نہیں۔ ایہناں دوہاں لفظاں توں ہن والے لفظاں انج ہون گے۔

کس ا کیہ توں: کہدا، کہدی، کہدے، کہدیاں، کہناں، کہنوں، کہنے، کہو، کہو، کہوی، کہو، کہوی، کہو، کہوی، کہو، کہوی، کہو، کہوی

جس توں: جہدا، جہدی، جہدے، جہدیاں، جہناں، جہنوں، جہنے، جہو، جہوی، جہو، جہوی، جہو، جہوی، جہو، جہوی، جہو، جہوی

نے / نہیں: ایہ دوویں اکا دکھو دکھ لفظ نہیں۔ اک دی تھاں دو جا نہیں لکھیا جاسکدا۔

نے فاعل یاں کم کرن والے دے بعد لگدا اے۔

اسلم نے آکھیا، اکرم نے لکھیا، وزیر اعظم نے اعلان کیتا،

اوہناں نے ویکھیا، مجرم نے اعتراف کر لیا

نیں فعل ناقص اے۔

(1) فعل یاں Verb دی خاص شکل دے بعد آندا اے۔

(2) فقرے دے اخیر وچ آندا اے۔

پنجابی کو یں لکھیے — 76

- (3) عام کر کے ایہدے بعد فقرہ توڑ دتا جو وے تاں وی مفہوم پورا رہندا اے۔
 (4) لفظ ”اے“ دی جمع اے۔ (اوہ لکھدا اے / اوہ لکھدے نیس)

یٹھلے فقریاں نال گل ہو رو واضح ہووے گی۔
 اوہ آکھدے نیس کہ سانوں پنجابی پڑھنی چاہیدی اے
 امریکا جان والے کئی نویاں چیزاں ویکھدے نیس

(ب) لفظ ”نیس“ فعل دی شکل آکھدے، لکھدے، پڑھدے، سوئدے، سوچدے وغیرا
 وے بعد آوند اے۔

بچے کھیڈدے نیس
 پڑھیار پڑھدے نیس
 اوہ آکھدے نیس کہ سانوں محنت کرنی چاہیدی اے

(ج) جس فقرے دچ کوئی فعل یاں عمل جاری ہووے، اوہدے اخیراً تے آوند اے۔
 ○ کالج دے منڈے مری جارہے نیس
 ○ کڑیاں امتحان دے رہیاں نیس
 ○ اوہ لکھ رہے نیس

مقداری لفظ: مقدار دسن لئی جہڑے لفظ ورتیندے نیس اوہ ایہہ نیس۔

- اینا، اینی، اینے، اینیاں
- اونا، اوئی، اونے، اونیاں
- جنا، جینی، جے، جنیاں
- کننا، کنی، کنے، کنیاں

ایہناں لفظاں دی پہلی شکل اینا، اونا، جنا، کننا دے اگے غنا پانا غلط اے۔ اردو وچ وی اتنا، اتنا، جتنا،
 کتنا ای لکھیا جاند اے۔

سمتاں تے اشارے: لفظ ”ایدھر“ اصل وچ ”ایہ + دھر“ اے تے لفظ اودھر ”اوہ + دھر“۔ ایہناں وچوں اک ”ہ“ مرکب بناندیاں نایب ہوگئی اے ایس پاروں ایہناں دی املاء ہن ایہ ہووے گی۔

ایدھر ایدھروں اتھے تے اودھر اودھروں اتھے

کیہ کی کہ کے: ایہناں لفظاں نوں اک دو جے دی تھاں لکھ دتا جاندا اے۔ دیرواں نچ اے۔

کیہ سوالیا ہون دی علامت اے

○ کیہ نہیں ایہ کتاب پڑھی اے؟

○ کیہ نہیں کالج وچ پڑھدے او؟

بعض علاقیاں وچ ایہدی تھاں لفظ ”کے“ وی بولیا جاندا اے پر سانوں ”کیہ“ نوں رواج دینا

چاہیدا اے کیوں جے ایہو لفظ عام لکھیا پڑھیا جا رہا اے۔

کی ایہ لفظ ”کیہ“ دا اک روپ اے جو گرنکھی دی نقل وچ آ گیا اے پر ایہنوں ”کیہ“

واسطے نہیں ورستا چاہیدا۔

کہ اتھے آندا اے جدوں گل دا اگے ویرا دینا ہووے۔

○ اوہناں آکھیا کہ پنجابی اک ودھی زبان اے

○ اوہنے خط لکھیا کہ توں پنجابی کتاباں خرید کے گھل

اک ہو لفظ اے کہ یعنی کاف اُتے زبر نال۔ ایس لفظ نوں پرانی املاء وچ ”کہہ“ وی لکھیا جاندا

رہیا اے یعنی کہ = آکھ

کے اتھے آندا اے جتھے اک کم کرن مگروں دو جے دا ذکر ہووے۔

○ روٹی کھا کے اوہنے بوتل پیتی۔

○ لاہور جا کے سیر نہ کرنا کوں ممکن اے

○ اوہنے تاں پڑھ کے گویا اے۔

سبھ سب: پنجابی اچارن دے لحاظ نال ”سبھ“ لکھنا بہتر اے۔ اردو والے وی ”سبھی“ لکھدیاں

”ہ“ دی ورتوں کر دے نیں۔ ”سبھ“ توں اگے ہن والے لفظ ایہ نیں:

بھ، سھو، سھے، سھناں

لفظ گجھ نوں دی کج، کچھ تے کش نہ لکھو۔

’بہت‘، ’بوہت‘: گجھ سجھاں نے خورے کیوں ایس لفظ بہت توں بو + ہت لکھنا شروع کر دتا اے۔ (انج لکھن نال لگدا اے کہ ایہدا ’بو‘ نال تعلق اے) ایہ گجھ پین اے۔ ایس لفظ وچ ہ اتے پیش اے۔ جے اوکھا ہونا ای اے تاں بہت کیوں نہ لکھیا جاوے؟ ایہنوں ’بہت‘ ای رہن دینا چاہیدا اے۔ بہت توں بہتا، بہتی، نہتے وغیرا (بوہت لکھن والے سجھاں نے کدی وی ایہدے توں بوہتر انہیں لکھیا۔)

’یاں‘، ’جاں‘ یا: ایس لفظ دے جنے وی انداز پرچلت نیں، اوہناں وچ ’یاں‘ سبھ توں زیادا سنن وچ آوند اے۔ گرنکھی وچ ’جاں‘ لکھیا جاندا اے پر ادہدا کارن ایہ اے کہ ودھیرے مشرقی پنجاب والے ’ز‘، ’ڈ‘، ’غ‘، ’ف‘ ورگے لفظ بولن توں معذور ہوندے نیں۔ ’یا‘، ’یا‘ لفظ گھٹ ای کوئی بولد اے۔ ’جاں‘، ’جان‘ واسطے وی شعراں وچ ورت لیا جاندا اے سو ایس لفظ توں ’یاں‘ ای لکھیا جانا چاہیدا اے۔

’فیر‘، ’پھیر‘، ’پھر‘: ’فیر‘، ’فیر‘ لفظ توں فیصد پنجابی بولدے نیں۔ ایہنوں انجے ای لکھنا چاہیدا اے۔ پھیریاں پھراتے اصرار کرنا سوائے ضد دے ہور گجھ وی نیں۔ اصلوں فیرتے پھیرا کو روٹ توں ہو کے وی ہن مستقل لفظ بن گئے نیں۔ ’پھیر‘ دے اک ہور معنی دی ہے نیں۔ فقیر محمد فقیر دا ایہ شعر دو لفظاں وچ کار فرق دی دس پاندا اے:

”اٹھ فقیرا کالھیا پھولیں عیب کسے دے فیر

اوتی منجی پٹھاں پہلاں ذرا ڈنگوری پھیر

نہ نا ناں:

نہ لفظ انکار تے نفی لئی اے۔

○ روٹی نہ کھا، ضد نہ کر، پانی نہ پی، جھوٹ نہ بول

ناں دا لفظ دو معنیاں وچ اے۔

(1) Name لئی۔ تہاڈا ناناں کیہ اے؟ میرا ناناں جمیل اے۔

(2) اثباتیا مطلب لئی: توں کراچی جائیں گاناں؟ تسیں روٹی کھاؤ گے ناں؟

نا اصلوں ”نہ“ دا اک روپ اے جو جڑویں لفظ بناون لئی ورتیندا اے۔ نا چھپن جوگ
(ارو و وچ: نا قابل اشاعت) نارسائی، نادیر وے جوگ، نادرسن جوگ، ناگنن جوگ، نالکھن جوگ

ہن، ہون: ہن دا لفظ تھوڑی دیر پہلاں تے زمانا حال دے معنیاں وچ اے۔

○ ہن جا کے پڑھ

○ ہن روٹی کھاائی لینے

ایسے ہر دا اک لفظ ہن اے۔

ہون دا لفظ ”ہو“ توں اے۔ لیہنوں ”ہودن“ وی لکھیا جندا اے۔ ایہدا اک روپ

”ہوتا“ وی اے۔

○ ایہ کم ہون وچ اے جو کھی دیر اے

گے گئے، گی گئی:

گے دا لفظ مستقبل واسطے اے۔ ایہدا واحد ”گا“ اے

گاتوں گے، مونٹ روپ: گی، گیاں

○ اوہ کراچی جان گے۔

○ ایس روٹی کھاواں گے۔

ایہدا مونٹ ”گی“ اے

○ اوہ کراچی جاوے گی

○ اوہ روٹی کھاوے گی۔ اوہ روٹی کھاوے گی (جمع)

○ ایس درھے کھک چو کھی ہووے گی۔

گئے دالفظ ماضی نال تعلق رکھدا اے۔ ایہدا امونٹ روپ ”گئی“ اے۔

گیا/ گئے، مونٹ روپ: گئی، گئیاں

o اوہ کراچی گئے سن، اوہ کراچی گئی سی، اوہ کراچی گئیاں سن

چودھری، چوہدری: ایہ لفظ وی عام کر کے غلط لکھیا جاندا اے۔ ایہدا بنیادی رُوٹ = چو + دھر + ی اے یعنی چار دھراں داما لک۔ کجھ سیانے سنسکرت لفظ ”چتر دھاری“ نال ایہدا تعلق دسدے نیس۔ دوہاں صورتاں وچ ایہدی ٹھیک املاء چودھری اے۔

انھیر، انھیر، ادھار: ایس لفظ دی املاء ایہی اے: انھیر

بعض جن ایہنوں ہنیر لکھن اُتے اصرار کردے نیس پر ایہدا اتک کوئی نہیں۔ ایہ لفظ انھ توں اے۔ انھ توں انھا، انھیر، انھیر، وغیرا۔ ساڈی پنجابیاں دی عادت اے کہ لفظ وگاڑ کے بولدے آں، انھیر انوں ہنیر بن گیا اے پر ایہ بولن تک رہنا چاہیدا اے۔ انج تے ایس ادھار نوں وی ”ہدار“ بولنے آں جے اوہنوں لکھن وچ نہیں لیا وندے تاں ہنیر انوں وی ”انھیر“ ای لکھو۔ اک ہور لفظ ادھال اے ایہنوں ہدال نہ لکھو بولو جو مرضی۔ انجی ای ”انگھال“ (دھونا) تے ”انھال“ (گرمائی موسم) لکھنا چاہیدا اے۔ (ہنگال تے ہنال نہ لکھو)

دُکان، دوکان: اردو وچ ”دوکان“ لکھیا جاوے تاں 2 کان (کن، سُنن والے انگ) بن جاندا اے۔ اردو والے وی ہن ایہنوں دُکان لکھن لگ پئے نیس، پنجابی وچ وی ”دکان“ ای ٹھیک اے۔

قسائی تے توتا: لفظ قسائی دی غلط املاء اردو راہیں ساڈے کول وی آ گئی اے۔ اردو والے قصاب تے لکھدے نیس پر قساوت نوں قضاوت نہیں۔ ایہدی ٹھیک املاء قسائی، قساوت وغیرا اے۔ انج لفظ ”طوطا“ اصلوں ”توتا“ اے۔ پچھلی صدی وچ محمد حسین آزاد نے جدوں اردو دا پہلا قاعدہ ترتیب دتا تاں رُوٹ نال شروع ہون والا وی کوئی لفظ نظر نہ آیا، اوہنے نال طوطا بنا دتا۔ اوہی غلطی ہن تک لگی آ وندی اے۔ ساڈے واسطے ایس غلطی دی پابندی ضرور نہیں۔ ”توتا“ لکھنا چاہیدا اے۔

وجھا، جگھا، سا لگرھا، تو جا: جدوں اسیں اخیری ہدی بجائے الف ورتن دا اصول چلان دے آں تاں اکا دکا لفظ شکلوں متاثر نظر آوندے نیں یعنی وجہ جگہ توجہ تے سا لگرہ۔

اول تاں ”وجہ“ (لفظی معنی چہرا) دے متبادل پنجابی وچ سبب، کارن، پاروں وغیرا موجود نیں۔ جے ایہنوں درہتا ضروری وی ہووے تاں ”وجھا“، لکھن وچ کوئی ہرج نہیں۔

(ایتھے اک دلچسپ حقیقت ول اشارا کرنا چاہتا آں۔ لفظ ”کو جھا“ یعنی بد صورت، عربی لفظ نوں پنجابی انداز نال جوڑ کے بنایا گیا اے۔ ایہ لفظ اصلوں ک + وجہ (بری صورت) اے پر ایہوں کوئی وی ”کو جہ“ نہیں لکھدا، ایہدے اندر والا ”وجہ“ بدل کے ”وجھا“ ہو چکیا اے۔

وجہ (وجھا) دے انداز داک ہور لفظ ”جگہ“ اے۔ ایہنوں ”جگھا“ لکھنا چاہیدا اے۔ ایہو گل ”سا لگرھا“ بارے وی ڈھکویں اے۔

”توجہ“ دا چارن تاں ”توجوات“ وجے“ اے پر پنجابی ایہنوں ”توجا“ بولدے نیں تے وچکار ”ہ“ دی اواز اکا نہیں اچاردے۔ ایس لئی لکھدیاں وی ایہناں سدھا سدا ”توجا“، لکھن وچ کوئی ہرج نہیں۔ ایہدے پنجابی متبادل ”دھیان“ ساڈے کول پہلاں ای موجود اے۔

ئی / اعلا ادنا: نکئی اتے کھڑاز بروی الف نال ای لکھنا چاہیدا اے۔ اعلیٰ تے ادنیٰ توں اعلا تے ادنا ای لکھو۔ مجنوں والی لیلیٰ توں وی ایلا لکھن نال کوئی ہرج نہیں۔ ایہ اصول انج دے سارے لفظاں اتے لاگو ہوند اے۔ ویر و باب ”ہ تے الف وی ورتوں“ وچ ویکھو۔

اک ہور کھڑاز برحمن، اسمعیل وغیرا لفظاں وچ وی آوند اے، اجے لفظاں توں رحمان، اسماعیل وغیرا اردو وچ وی لکھیا جا رہیا اے پنجابی وچ دی لکھنا چاہیدا اے۔

لفظاں توں توڑا جوڑ کے نہ لکھو:

دو لفظاں توں ملا کے لکھنا چنگی گل نہیں۔ کریگا، کھا دیگا، جاویگا، ہووگی وغیرا لفظاں توں کرے گا، کھاوے گا، جاوے گا، ہووے گی ای لکھنا چاہیدا اے۔

ۛ اکو لفظ توں توڑ کے دو لفظ بنا دیجا وی چنگی گل نہیں۔

○ کھجور دار کھ ودھ دا پیا اے (اتھے ”ودھدا“ اے کٹھا لکھو)

○ اوہ میرے نال بول دا ای نہیں (”بولدا“ اکولفظ اے کٹھا لکھو)

ایہ دو جتی عام کر کے ایس لئی پیدا ہوندی اے کہ کسے لفظ دیاں دو دیاں ودھ شکلاں ہونداں
نہیں تے ساریاں ای درتیندیاں نہیں۔ مثال ایج اے۔

لکھ دے / لکھدے دو وکھرے لفظ نہیں تے دوویں ای موقعے مطابق ورتیندے نہیں۔

○ توں ایہ مضمون لکھ دے (امر یعنی حکم اے)

○ اوہ لکھدے پئے نہیں (اتھے فعل جاری اے)

انجے ای ”پڑھ دے / پڑھدے“ توں دیکھو

○ مینوں ذرا ایہ خط پڑھ دے

○ اوہ خط پڑھدے پئے نہیں

ایس سلسلے وچ سادا اصول ایہ اے۔

○ ”دے“ دا پکھیر او دوں جز کے آوندا اے جدوں فعل یاں عمل جاری ہووے۔ لکھدے

پڑھدے کھاندے سوچدے بولدے بیئدے اٹھدے وغیرا۔ واحد صورت وچ ایہ لکھدا

پڑھدا کھاندا سوچدا بولدا بیئدا اٹھدا وغیرا تے اک ہور صورت وچ لکھدیاں پڑھدیاں

کھاندیاں سوچدیاں بولدیاں وغیرا ہوندا اے۔

○ ”دے“ دا لفظ وکھر او دوں آوندا اے جدوں فعل وچ ”امر“ یاں حکم ہووے۔ لکھ دے

پڑھ دے وغیرا۔

دوہاں تقریباں وچ لفظاں دی اہنی اہنی تھاں اے۔ اک دی تھاں دوجے دی ورتوں کججا

پن اے ایہدے توں پچھنا چاہیدا اے۔

تنوین: دوزیر زبر تے پیش عربی راہیں آئے نیں۔ ایہناں توں تنوین آکھیا جاندا اے تے توں

دے برابر گتیا جاندا اے۔ پنجابی وچ ساٹوں تنوین دی بجائے نوں ورتی چاہیدی اے جو یں کہ

فورن، مثلن، مجبورن وغیرا۔ ایس بارے ہور ویراؤن والے باب وچ ویکھ لوو۔

رومن لپی

(پنجابی لئی رومن لپی اپناون دے امکانات)

”اسیں تہانوں پڑھنا چاہندے آں پر تہاڈی لپی ہور اے۔ اکوز بان ہو کے وی اسیں اک دوجے دیاں لکھتاں نہیں پڑھ سکدے۔“ ایہ وچار واگے دے اک پاسے وسن والے دے نیس۔ ایہدے نال کوئی بحث نہیں کہ اوہ کہڑے پاسے وسدا اے۔

پنجاب دنیا دا اکو اک اچھا دیس اے جتھے دوہاں علاقیاں وچ وکھری وکھری لکھت چلدی اے تے اک پاسے دارہن والا دوجے پاسے والیاں نوں نہیں پڑھ سکدا۔ جرمنی، کوریا، بنگال، یمن، ویت نام تے ہور کئی دیس اچھے نیس جہناں نوں کچھلی صدی وچ ونڈ دا مونہہ دیکھنا پیا پر ایہدے باوجود اک علاقے دے اخبار تے کتاباں دوجے علاقے وچ پڑھے جان دے رہے۔ پنجاب دی ونڈ پاروں لوکاں دے نال نال گرکھی لپی وی لاہور، سیالکوٹ یاں گوجرانوالا توں ہجرت کر کے مشرقی پنجاب ٹر گئی۔ دوجے پاسے شاہ مکھی نوں (جس کو دی ہے سی) امرتسر، جالندھر یاں انبالا توں ہجرت کر کے مغربی پنجاب آ ونا پیا۔ ونڈ توں پہلاں پنجاب وچ جہڑیاں دولپیاں چل رہیاں سن، دوکھ وکھ علاقیاں وچ محدود ہو گئیاں۔ مشرقی پنجاب وچ ”پنجابی صوبا“ بنن نال اوتھے پنجابی زبان نوں گرکھی لپی وچ سرکاری زبان دا درجا دے کے کسے ہور لپی دی ورتوں ٹھاک دتی گئی۔ ایہد اک فائدہ ایہ ہویا کہ ناگری لپی راہیں پنجاب وچ پاڑ پاون والا کم مک گیا۔ نقصان ایہ ہویا کہ دیوناگری لپی والیاں نے اپنی بولی ہندی لکھوادتی تے انج پنجابیاں دی گنتی (سرکاری دستاویزاں دی حد تک) گھٹ گئی۔

انج دوہاں پنجاباں وچ دو وکھریاں لپیاں رائج نیس تے ایہدے پاروں نہ تے کھلا وچار وٹاندر ممکن رہیا اے تے نہ ای اک دوجے دے خیالاں توں جانکاری مل سکدی اے۔ دوہاں پاسے پنجابی وچ دو جیاں زبانان دے لفظاں دارلا، کیتے جا رہیا اے تے انج پنجابی دو وکھریاں زبانان دا روپ دھارن کر رہی اے۔ کجھ سوجھواناں دے خیال وچ ایہد اصل دوہاں پنجاباں وچ

رومن لپی اپنا لیا اے (انج اچھے سو جھواناں دی گنتی اچھے بہت تھوڑی اے)۔
 رومن لپی دے حق وچ وڈی دلیل ایہ جاندی اے کہ پنجابیاں واسطے ایہ غیر جانبدار لپی
 اے۔ مذہبی جذبات پاروں ایہ ممکن نہیں کہ مسلمان کسے وی طرحاں شاہ کھھی نوں چھڈ کے گر کھھی
 اپنا لیں۔ نہ ای سکھاں لئی شاہ کھھی اپنا نا ممکن اے۔ ایس صورت وچ اکو حل رہ جاندا اے یعنی
 رومن لپی۔

وڈی دلیل جو رومن لپی دے حق وچ جاندی اے اوہ ایہد اترتی نال جڑیا ہونا اے۔ رومن
 لپی ورتن والے دیس ترقی یافتاں (چین تے جاپان نوں چھڈ کے) پر اوہ وی رومن تے انگریزی
 مگر نئے جاندے نیں (ایہدے سٹے وچ رومن لپی نے وی ترقی کیتی اے۔ ایہ کمپیوٹر ورگی ایجاد
 واسطے پوری طرحاں کامیاب اے۔ ہر نویں چیز جو ایجاد ہوندی اے رومن لپی واسطے کارآمد ہوندی
 اے۔ سانوں اوہ چیز اپنی لپی وچ ڈھالنے واسطے ویلا چاہیدا ہوندا اے۔ کیہ ایہ بہتر نہیں کہ ایس
 رومن ای اپنا لے کے اپنا ویلا تے محنت بچالینے۔ مثلن انگریزی وچ اچھے سافٹ وئر موجود نیں
 جہڑے مکان، عمارتاں، پل تے انج دیاں ہور چیزاں دے ڈزائن بنا دیندے نیں۔ تسمیں اپنی
 ضرورت فیڈ کرو مکان دے لوڈیندے کمرے تے رقبا دسوتے اگوں بے بنائے نقشے تیار ہو
 جاندے نیں۔ ایہ سارا کجھ رومن یعنی کجھے پاسیوں بچے دے سافٹ وئر وچ ہوندا اے۔ لیہنوں
 اپنے انداز (بجیوں کجھے) وچ بدلن لئی سارا کجھ نویں سریوں بناون دی ضرورت اے۔ رومن اپنا
 کے اوہی بے بنائے سافٹ وئر ایس وی ورت سکدے آں۔

رومن دے مخالفین کول نرا اکواک دلیل ہوندی اے کہ ”لپی کسے زبان دالباس ہوندی اے“
 ایہی لباس زبان دی پچھان ہوندا اے۔“

ذرا دیکھو انج پنجاب دے کسے گھر والا چا بھدے نیں۔ شہراں دے پنجابی منڈے (مشرقی
 پنجاب وچ کڑیاں وی) چین دی پیٹ پاندے نیں تاں اوہناں دی پنجابیت نوں کوئی بہتا
 نقصان نہیں ہوندا۔ بے لوکاں دالباس اوہ نہیں رہیا تاں زبان دالباس اوہی پرانا کھن دا کیہ جواز
 اے؟ کیہ ہڑپادے زمانے دی لپی انج پنجابی دالباس ہے یاں بن سکدی اے؟ کھر ویشی تے
 لنڈے راہیں پنجابی لکھن والے انج کتھے نیں؟

رومن لپی دے مخالف اک ہور دلیل جو دیندے نیں اوہ ایہ اے کہ ایہدے نال ماضی وچ
 چھپیاں ہزاراں کتاباں شائع ہو جان گیاں تے ایس اپنے وڈیاں دے ثقافتی ورثے توں وانجھے

جاواں گے۔ ایہ دلیل غلط نہیں اُتے آدھارت اے۔ رومن لپی کوئی راتورات نہیں آجاوے گی تے نہ ای دوجیاں لپیاں دالکھنا پڑھنا ممنوع ہو جاوے گا۔ ایہ عمل دو توں تن دہاکیاں وچ پورا ہووے گاتے ایس دوران ماضی داسارا کارآمد ورتارومن وچ منتقل ہو جاوے گا۔

رومن لپی، انگریزاں دے آون مگروں، ساڈے واسطے بہتی اوپری کدی وی نہیں رہی۔ پنجاب دے بھر و جہڑے انگریزاں دی فوج وچ رہے، اوہناں نوں ”ہندستانی“ زبان پڑھائی جاندی سی جہڑی رومن لپی وچ سکھائی جاندی سی۔

رومن لپی اپناون دے حمایتی ساڈے مترپروفیسر سعید احمد وی نہیں تے لندن بیٹھے جین نعیم اللہ وی۔ نعیم اللہ دا خیال اے کہ پاکستان دیاں ساریاں زباناں لٹی ای رومن لپی اپنی چاہیدی اے تے ایہدے حق وچ اوہ جو دسیلاں دیندے نیں، اوہ بڑیاں مضبوط نیں۔

کئی دسیاں نے رومن لپی نوں اپنا لیا اے۔ پہلاں مسطقی کمال پاشا نے ترکی زبان لٹی رومن لپی اپنائی، مگروں انڈونیشیا دے سویکارنو نے ایس پاسے دھیان دتا۔ انج ملائیشیا تے انڈونیشیا وچ رومن لپی اک مضبوط لپی اے۔ بھارویں عربی فارسی تے چینی لپی وی پرچلت اے پر رومن لپی دن بدن اگے آرہی اے تے دوجیاں لپیاں پچھے جا رہیاں نیں۔

ایوب خان دور وچ جدوں اردو واسطے رومن لپی دی گل چلی تاں ایہدی کافی مخالفت کہتی گئی سی۔ بابائے اردو نے اسلامی دے مقابلے اُتے عیسائی، لپی دی مخالفت کر کے مسئلے نوں مذہبی رنگ دین دا کامیاب جتن کیتا۔ فوجیاں نے ’مذہبی‘ معاملے وچ پینا مناسب نہ سمجھیا تے گل او تھے ای رہ گئی۔ پراج ٹیلی وژن چینل، ڈش، کیسٹاں تے سی ڈیز اُتے بغیر کسے دے آکھے، رومن لپی نوں مجبوری پاروں ورتیا تے اچایا جا رہیا اے۔ (پتا نہیں بابائے اردو دی روح کہڑے حال ہووے گی) نوں ہزاریے دے نال ای موبائل فونیاں دی بھر مارنے وی رومن لپی نوں مقبول کرن وچ وڈا کردار ادا کیتا اے۔ سارا سارا دن مسیج کرن والے کڑیاں منڈے بے انگریزی نہ وی ورتن تاں رومن لپی ای ورتدے نیں۔ میں آپ ہمیشہ رومن لپی راہیں ای پنجابی مسیج کیجے نیں۔ مجبوری اے، کیہ ہو سکد اے۔ فارسی لپی دا جناتی نظام مسیج لکھن لٹی اؤکھاوی اے تے نسخ انداز دی مسخ لکھت وچ مسیج ٹھیک پڑھیاوی نہیں جاند ا۔

پنجابی واسطے رومن لپی

پنجابی واسطے رومن لپی اپنائیاں سانوں اوہناں قوماں دے تجرباں توں فایدا چکھتا چاہیدا اے جہناں نے کوئی ہور لپی چھڈ کے رومن اپنائی، یعنی ترک تے انڈونیشیائی۔

ضروری نہیں کہ اسیں اکھراں دے ناں اوہی رکھے جو انگریزی وچ نہیں، نہ ای ہر معاملے وچ انگریزی دی نقل کرن دی لوڑ اے۔ سانوں رومن لپی نوں پنجابی دے مطابق بھرویں بنا کے اپنا چاہیدا اے تاں جے پرائیاں لپیاں دیاں خامیاں توں چھٹکارا ہو سکے تے نوں کجھلاں توں بچا وی۔ But تے Put ورگیاں اچارن خامیاں اسیں نہیں رکھاں گے۔ ”اک لفظ اک الماء“ دا اصول اپنا بہت ضروری اے تے اوہدے واسطے کجھ قاعدے متھ دینا لازمی اے۔

انگریزی وچ کُل 26 اکھر نیں جد کہ پنجابی واسطے سانوں 40 اوزاں دی لوڑ پیندی اے۔ انگریزی وچ کجھ اکھر دا دھونیں یورپ دیاں کئی زبانوں والیاں نے اوہناں نوں کڈھ دتا ہو یا اے۔ سانوں وی انجے کرنا چاہیدا اے۔ ایہ حرف ہور اوزاں لئی وی ورتے جاسکدے نیں۔ انجے ای اچھی لوڑ مطابق کجھ نویں حرف وی بنانے پین گے۔ ایہ کم دودوا اکھراں دی مدد نال ہونا ضروری اے۔ جے اسیں نویں شکلاں والے اکھر بنائے تاں انجے اکھر سانوں انگریزی اکھراں وچوں باہر کڈھ دیندے نیں تے اسیں اوہناں سارے فایدیاں توں محروم ہو جاندے آں جہڑے رائج پٹی پاروں حاصل ہوندے نیں۔ انجے سمجھو کہ نویں شکلاں گھرن مگروں اک نویں لپی وجود وچ آ جاوے گی جہدے نال اوہی سارے مسئلے پیدا ہو جاندے گے جہڑے فارسی لپی نال پہلاں ای موجود نیں۔

اک خامی جہڑی شاہ مکھی تے رومن دوہاں وچ موجود اے، اوہ اے واول گھٹ ہونا۔ شاہ مکھی وچ کل تن واول (الف، و، ی) نیں تے باقی کم اعراب نال چلایا جاند اے۔ رومن وچ پنج واول (a, e, i, o, u) نیں تے ایہناں نال ای کم چلانا پیندا اے۔ دو سوڈو (pseudo) واول w تے y وی نیں جو کنسٹنٹ ہو کے وی کدھرے کدھرے واول دا کم دیندے نیں۔ گر مکھی، ناگری لپیاں تے ہور ہندستانی زبانوں وچ درجن توں اُتے واول ہوندے نیں جو بڑے فطری تے ساڈی زبان دی لوڑ مطابق نیں۔ رومن لپی نوں اپنائیاں سانوں ایہ

ای واولاں دی ضررت پوے گی۔ آ و پہلاں واولاں ول اک جھات پالئیے:

a	زبر الف	aa	آ	i	زیر
ee	ی	e	ے	o	و
oo	پیش + و	u	پیش	ae	زبر + ے
ai	کی	ao	او	-	-

ہو راعراب د اعلق غنے نال اے جھدے بارے گل اگے آوے گی۔

انگریزی چھڈ کے باقی ساری دنیا وچ رومن واولاں دا اچارن جرمن تے سپینش دے نیڑے تیرے ہوندا اے یعنی a آ واسطے e دی اواز اے i دی اواز ای۔ پنجابی واسطے وی لگ بھگ ایہو اچارن ہون چاہیدا اے۔

رومن لپی وچ دو جامستلا نرم تے سخت اوازاں دا اے۔ انگریزی وچ جھڑیاں اوازاں سخت نیں باقی یورپی زباناں وچ اوہی اوازاں نرم نیں۔ T انگریزی وچ ٹی اے باقی زباناں وچ تی تے دی اواز کڈھدی اے۔ D دی اواز انگریزی وچ ڈ واسطے اے جد کہ باقی تھان و واسطے۔ پر پنجابی وچ سانوں دو ویں اوازاں چاہیدیاں ہوندیاں نیں۔ ایہدے واسطے کجھ کرنا پئے گا۔

انگریزاں نے جھڑی رومن لپی ہندستانی زبان واسطے بجائی سی تے فوج وچ سکھائی جاندی سی اوہدے وچ نرم تے سخت اوازاں دا فرق نہیں سی رکھیا گیا۔ انگریز آپ وی بولن وچ ایہدا فرق نہیں سن کردے۔ Table دا تلفظ ٹیبل اے پر رومن ہندستانی وچ ایہو طبلے لئی ورتیا گیا۔ Band بینڈ وی اے باند تے بند وی۔ جد کہ اوہی d ورت کے kand نوں کنڈ پڑھیا جاسکدا اے۔ اکو T / ٹ لئی اے اکو D / ڈ دوہاں لئی۔

(الف) 1935 دے لگ بھگ دانیال لطیفی نے اردو + ہندی نوں اکو زبان ہندستانی مندے ہویاں رومن وچ کجھ کتاباں چھاپیاں سن جہناں وچ غالب دادیوان وی شامل سی۔ اوہناں نے نرم تے سخت اوازاں واسطے ایہ اصول بنایا کہ سخت اوازاں لئی وڈے Capital تے نرم اوازاں واسطے نکلے Small اکھر ورتے۔ یعنی ڈ واسطے D تے د واسطے d۔ انجی ای ٹ واسطے T تے ت واسطے t۔

ایہ تجویز بڑی مناسب تے چنگی ہو کے وی عملی میدان وچ کوئی زیادا بہتر ثابت نہیں ہو سکی۔

وڈیاں خامیاں ایہ تیس:

1. عبارت بھدی ہو جانندی اے ساڈی زبان وچ سخت او ازاں والے اکھر کافی نہیں۔
عام عبارت وچ بار بار وڈے لفظ بڑی الجھن دا کارن بن جاندا ہے نہیں۔ دیکھن نوں وی ناگوار
جاوے نہیں۔

2. ٹایپ کرن وچ وی مشکل ہوندی اے بار بار شفٹ کی دہانا او کھاکم اے رفتار گھٹ
جانندی اے۔

3. انگریزی اصول کہ پر اپر ناؤن (خاص ناں) تے فقرے دا پہلا حرف وڈا ہووے، نہیں
ورتیا جاسکدا کیوں جے وڈے اکھر کے ہور مقصد لئی ورتے جا رہے نہیں۔

4. انگریزی اصول مطابق وڈے تے لے مرکب تے ناں دے مخفف جوں کہ
WAPDA, LDA, BA وغیرا نہیں بنائے جاسکدے۔

ایہدے باوجود نرم تے سخت او ازاں لئی دکرے اکھر دی موجودی ضروری اے۔ ساڈی
زبان وچ بعض واری ایسے نکھیر نہ کرن پاروں گل کدھدی کدھرا پڑ جانندی اے۔ رندا تے رندا
ساداتے ساڈا اور گے لفظاں وے نکھیر کیتے پنا اسیں رہ ای نہیں سکدے۔

(ب) اک ہور متر نے اک واری تجویز پیش کیتی سی کہ نرم او ازاں واسطے "c" دا اکھر نال
جوڑ لیا جاوے۔ یعنی:

d دا مطلب ہو یا ڈ، جد کہ dc دا مطلب ہو یا د

t دا مطلب ہو یا ٹ، جد کہ tc دا مطلب ہو یا ت

r دا مطلب ہو یا ر، جد کہ rc دا مطلب ہو یا ر

(ایہدے الٹ وی ہو سکد اے، یعنی سخت او ازاں نال c جوڑی جاوے)

ایہ تجویز کسے حد تیکر مناسب لگدی اے پر ایہدے نال لفظ دے چھ لے ہو جاندا ہے نہیں
یعنی اک لفظ لکھن واسطے بہت اکھر ورتوں وچ آوندے نہیں۔ وڈے وڈے تے لے لے جھیاں
والے لفظ از بیک تے ہور روسی زبانناں وچ دیکھن نوں ملدے نہیں، اتھے وی ایہو حال ہو
جاوے گا۔

پر لیاں دو تجویزاں راہیں لکھی گئے کجھ لفظ دیکھیے:

تجویزُ الف، مطابق	تجویزُ ب، مطابق	لفظ
sada	sadca	سادا
saDa	sada	ساڈا
randca	randa	رندا
ranDa	randa	رنڈا

نرم تے سخت اوازاں دے نال نال ساڈا اتھے اک مسئلہ دیاں تن شکلاں والے۔ گر مکھی
 وچ غنے نوں اعراب وچ شامل کر کے تے باقی دوہاں لئی دو اکھریاں کے کم سوہے طریقے نال نیڑ ورتا
 گیا اے پر رومن ہووے یاں شاہ مکھی ن دیاں شکلاں جھل پادیندیاں نیں۔ غنان تے ن وچکار
 نکھیڑ بہت ضروری اے۔ ماں، مان، تان نوں Maan نہیں لکھیا جاسکدا۔ بند ا تے بعد
 دوہاں نوں Banda لکھیا گیا تاں پڑھن والا الجھن وچ پے جاوے گا۔ Ton توں کجھ سمجھ نہیں
 آون لگی کہ ”تون“ لکھیا اے یاں ”تون“ مند، مند، مند اور گے لفظ شاہ مکھی وچ تاں کچے پن
 نال اکو طرحاں لکھے جا رہے نیں رومن وچ ایس کجھ نوں یجانا مناسب نہیں ہووے گا۔

ایس نکھیڑ واسطے اک تجویز تاں ایہ ہو سکدی اے کہ اُپر والے نرم تے سخت لفظاں والے
 اصول نوں اتھے وی لاگو کیتا جاوے تے نون دیاں تن شکلاں انج ہوون:

NR/nr = اژنون (ن) واسطے

N/n = سادی نون (ن) واسطے

NC/nc = غنان (ن) واسطے

maanr مان

maanc ماں

maan مان

(پہلی تجویز دے مطابق maaN ہووے گا)

اک ہور مسئلہ اوہناں اکھراں / اوازاں والے جہناں نوں ظاہر کرن لئی انگریزی وچ دو اکھر
 ورتیندے نیں جد کہ پنجابی وچ اوہناں دی اگلی شکل وی موجود اے جو یں کہ چ نوں Ch نال ظاہر

کرن دے بعد ساڈے کول چھ وی ہے اے انجے ای خ دے نال نال کھ وی ہے اے۔ ایہدا اک حل ایہ اے کہ اسیں دو اکھی ہوالے لفظاں وچ دو H درتے۔ یعنی:

Ch چ

Chh چھ

انجے ای:

Kh خ

Khh کھ

انج دی ہوسکد اے کہ اسیں خالی C نوں وچ واسطے رکھ لئیے، ایس صورت وچ چھ واسطے Ch ورتیا جاسکے گا پر دو اکھی ہوالے باقی اکھراں لئی اوہی مستکار ہوئے گا۔

اک ہور تجویز ایہ ہوسکدی اے کہ اسیں دو وچ hh دی بجائے x ورتے۔

Kx = کھ tx = چھ

ایتھے اسیں اک مختصر جہیا پیرا گراف لے کے اوہنوں دوہاں تجویز اں مطابق لکھدے آں:

پیرا: کتک دی فصل تیار ہوئی تے کرسان دیاں آساں وی پنکریاں۔ اوہنے سوچیا دھی دا

ویاہ وی ایسے ورھے بھگتا دیاں گا۔ پر مقدمے دی تارتیخ پے گئی تے اوہدی ساری کمائی اوس پاسے رڑھ گئی۔

Kanrak di fasal tayyaar hoi te kirsaan diaan aasaan vi pungriaan. ohne sochea dhi da veaah vi es varhe bhugta deaan ga, par mukaddame di tareekh pae gei te ohdi saari kamaai os paase ruRh gei.

اپروکت عبارت تجویز نمبر 2 دے مطابق انج ہووے گی:

Kanrak dci fasal tcayyar hoi tce kirsaan diaanc aasaanc vi pungrciaan. ohne sochea dhi da veaah vi es varhe bhugtca deaanc ga, parc mukaddcame di tcareekh pae gei tce ohdi saarci kamaai os paase rcurh gei.

ذاتی طور اُتے مینوں پہلی تجویز بہتر لگدی اے۔

نوٹ: لفظ دے آخری آ (جا کھا) واسطے اک a کافی ہووے گا۔ انجے ای "ی" دی اداز

لفظ دے وچکار تے ee نال بے گی لفظ دے اخیر اتے اکو نال کم چل جاوے گا۔ لفظ دے وچکار

کلا از بروا سطرے تے از بروا سطرے ای ورتی جاوے گی۔

ایہو جہیاں ساریاں تجویزاں بارے حکومتی پدھر اُتے اک بھرویں اصلاح دی ضرورت اے۔ اک ادارا اردو دے نال نال ساریاں مقامی زبانان نوں دھیان وچ رکھدے ہویاں ایہ کم کرے۔ ساریاں مقامی زبانان دے دو دو ایسے نمائندے جو اپنی زبان دے نال نال رومن بارے وی بھرواں جاہدے ہوں شامل کر کے مستحقا تجویزاں مرتب کیتیاں جاوون تے فیر اوہناں نوں حکومتی طور اُتے لگو کیتا جاوے۔ دوجی صورت وچ گل انجے رو لے پئی رہوے گی۔ فی الحال تاں ہر کوئی اپنی اپنی مرضی مطابق جویں آوند اے، لکھی جاندا اے۔ رومن وچ لکھیا یارھویں: جماعت پڑھدے اک پڑھیارد اردو مستحق ویکھو:

sir, ap kha ha

میں نے ایہنوں انج پڑھاں گا: سر اپ کھا ہا

جد کہ عزیزم نے اپنے دلوں ایہ لکھیا اے: سر آپ کہاں ہیں۔

کجھ آئی سمجھ؟ کجھی کچی توں اردو پڑھن والی نوں نسل نوں اے تیکر اردو وچ وی سمجھ نہیں آئی کہ غنا کتھے سیٹ کرنا اے تے گمگ کتھے رومن وچ کتھے سمجھ آوے گی۔

پنجابی لئی اپنیاں ساریاں خامیاں تے ادھورے پن دے باوجود رومن لپی انج سو بایل فونز اُتے بھتوں مقبول لپی اے۔ کروڑاں لوک ایہد افاہید اچکدے نہیں۔ غلط سلط لکھ کے وی گزارا ہو رہیا اے تے لوک پڑھ ای لیندے نہیں۔ سمجھ نہ آوے تاں دُبارا مستحق کر کے پچھ لیندے نہیں کہ ایہ کیہ لکھیا اے۔ رومن لپی دے حق وچ فضا ہولے ہولے ہموار ہو رہی اے تے نوں نسل ایہدے نال بہت زیادا جڑ چکی اے۔ مستقبل وچ آپے ایہدے بارے کوئی نہ کوئی راہ بن جاوے گا۔ جے سرکار نے ایسے پاسے دھیان دتا تاں بہت چنگا، نہیں تاں انگریزی دے دن بدن ودھدے اثرات پینھ آون والی نسل آپے لفظاں نوں سدھا کر کے بولن سے داڈت/ت/ٹ دا فرق متا دیوے گی۔

پنجابی زبان دا سائینسی کرن

(گجھ منڈھلیاں تہدیلیاں بہت ضروری نیں)

زبان داروایتی تصور ہمن بدل چکیا اے۔ لٹریچر دی بجائے لنگوئسٹکس دے مطالعے داروواج ہو رہیا اے۔ کسے زبان دی سبھ توں وڈی خوبی ایہی رہ گئی اے کہ اوہدے وچ باریک توں باریک اُچے توں اُچے تے جدید توں جدید خیالاں نوں کوں بیان کیتا جاسکدا اے۔ یونیسکو دی کچھ جے چھپی رپورٹ مطابق دنیا بھر وچ ایس ویلے ساڈھے تھہے ہزار دے لگ بھگ زباناں موجود نیں جد کہ اوہناں وچوں بہت گھٹ زباناں اجہیاں نیں جہناں وچ ایہ صلاحیت ملدی اے۔ ایہناں وچ سبھ توں ودھ کے انگریزی داناں آوند اے، فرانسیسی، سپینی، جرمن تے یورپ دیاں ہو رکئی زباناں دانمبر ایہدے بعد اے۔ جاپانی تے چینی زباناں نے وی کافی ترقی کیتی اے پر ایہدے ٹا کرے تے برصغیر دی کوئی وی زبان (ہندی/اردو سمیت) ایس معیار نوں نہیں ہجدی۔ ایہ ٹھیک اے کہ بہت ساریاں زباناں اپنے علاقے وچ سرکاری زبان دارو جاوی رکھدیاں تے مڈھلی تعلیم دامادھیم وی نیں پر ایہدے باوجود گویاں گجھ زباناں ای حقی معنیاں وچ ”ترقی یافتا“ نیں۔ گو بعض زباناں دے ”ترقی یافتا“ ہون دا پراپیگنڈا بڑے زور شور نال کیتا جاندا اے جو یں کہ ساڈے اتھے اردو بارے ہو رہیا اے پر زے پراپیگنڈے نال کوئی زبان ترقی نہیں کر سکدی۔ خشونت سنگھ اپنی اک کتاب وچ لکھدے نیں کہ ساڈیاں زباناں وچ Rat تے Mouse دوہاں واسطے اک لفظ ”چوہا“ اے۔ انجے بھارتی ساحل اتے سینکڑے قسم دے بگلے ملدے نیں پر اوہناں وچ فرق واسطے کوئی لفظ موجود نہیں۔ جے لفظ بگلا نہ ورہتا ہووے تاں ہندی وچ اوہدا اعتبار دل اے ”جل کو“۔

انج دے دور وچ اوہی زبان ترقی یافتا اکھوان دی حقدار اے جہدے وچ فلسفے دے نال نال جدید سائنس تے اجو کے علماں بارے کافی دست ملدی ہووے تے ایہ شرف اردو نوں

اچے ہزار سال تک ملدا وی نہیں دسد۔ اردو سائنس بورڈ دے نال نال جہڑا ادارا قائم کیتا گیا اے، اوہدا ایہ حال اے کہ اوہدیاں تیار کیتیاں اصطلاحات ادھ صدی سال گزرن مگروں وی کے کھاتے نہیں پھیاں۔ بعض بندیاں دے روئی نگر تے نال چمکان واکم تاں ہوندا رہیا اے پر جہڑا کم ایس ادارے نے کیتا اے، اوہ سارا نہ سہی، ودھیرا ایس قابل اے کہ ردی وی ٹوکری وچ سٹ ویتا جاوے۔ چوہیں کہ ایٹم دا تر جما جو ہر مالیکیول دا سالمہ۔ اردو وچ ہٹیر دا تر جما گر مالہ، نفٹ دا مرنج، کھرک دا مسجل تے ہور کئی لفظ اچے نیں جہناں دا مذاق بن کے رہ گیا اے تے سوچن والے سوچدے نیں کہ قوم دا ارباں رُپیا کھاپی کے برابر کرن والیاں ٹوں پھانسی کیوں نہیں دتی جاندی۔

عربی زبان دی مثال اک ہور عبرت والی مثال اے۔ مسلماناں دے عروج دے سے یونان توں فلسفے دیاں کتاباں منگوا کے عربی وچ تر جما کیتیاں گئیاں سن۔ فلسفے دیاں اصطلاحات دے یونانی لفظاں ٹوں عربی وچ اپتاء لیا گیا۔ بعض لفظاں دے متبادل دی بنائے گئے تے انج عربی زبان ٹوں بہت کھلا رتے و شالتا ملی۔ ہو یا ایہ کہ ایہدے بعد ایہ کم بند ہو گیا۔ ایس ویلے عربی وچ جدید سائنس بارے مواد نہ ہون برابر اے۔ معاشیات، سائنس، کیمسٹری، فزکس، بائیو بایالوجی تے ہور وشیاں بارے بہت گھٹ دست اے۔ کمپیوٹر ورگے لفظاں ٹوں وی انگریزی توں ادھار لے کے ”کمپیوٹر“ بنا کے کم چلایا جاند اے تے ”پٹرول“ ”بترویل“ اے۔ آکھیا جاند اے کہ عربی دنیا دی سبھ توں وسیع زبان اے، بجا پر اوس وسعت دا کیہ فایدا کہ اوٹھیاں کھجور ورگے لفظاں دے پتاں ست ست سو متبادل ہون پر ہارڈ ڈسک، فلاپی سافٹ وئر، ہارڈ وئر تے انج دے ہزاراں لفظاں دا متبادل لفظ تاں کیہ اک وی لفظ موجود نہ ہووے۔

عربی وانگ اک ہور وسیع زبان سنسکرت دا حال ایہدے نالوں وی مندا اے جہدا مول کارن اوس زبان دا پرچلت نہ ہونا اے۔ سنسکرت وچ اپنے زمانے دا سارا فلسفہ، سیاسیات، سوشل سائنس تے ہور علماں بارے تاں بہت کجھ موجود سی پر اجوکی سائنس دا کوئی کم اوہدے وچ نہیں ملدا۔

جرمن زبان دی مثال دینا وی گتھاں نہیں ہووے گا۔ جرمن زبان دی سنسکرت نال گوڑھی رشتے داری اے جہدے پاروں اوہدی گریمر عربی تے سنسکرت وانگ بڑی کجھل دار اے تے اوپرے بندے وی مت مار دیندی اے۔ واحد دوتے جمع ای نہیں مذکر تے مونث دے نال نال بے جنس تے تہی جنس واسطے وکھرے صیغے موجود نیں۔ ہٹلر دے عروج دے زمانے وچ جرمن

زبان دی اصلاح دی کوشش کیتی گئی۔ بھادیس ہٹلر دے مکاء مگروں ایہ کوششاں مک گئیاں پر ہٹلر دی پیدا کیتی کجھ بہتری باقی رہ گئی۔ اسیں پنجابی ٹوں بہتر جان واسطے جرمن مثال توں کافی سکھ سکدے آں۔ کسے وی زبان ٹوں ترقی یافتہ جان واسطے پنج محاذ اں اُتے کم کرن دی لوڑ ہوندی اے۔ جو ایہ نہیں:

1. زبان دی گریمر سادی ہووے یاں سادی کیتی جاوے۔ اوہدا سکھنا سوکھا ہووے۔
 2. زبان دالکھت ڈھنگ سادا تے سدھا ہووے اوہدے وچ گجھلاں نہ ہوں۔
رسم الخط اجہیا ہووے کہ نایپ رائٹر کمپیوٹر وغیرا تے پوری طرحاں چالو ہو سکے۔
 3. زبان وچ ہر پرانے تے نویں فن سائنس تے علم بارے وست پیدا کیتی جاوے۔ یاں تے ایہ مواد مقامی طور اُتے تے طبع زاد بے جے نہیں تاں ترقی یافتہ زبانوں ٹوں ترجما کر لیا جاوے۔ (انج ادھارا مواد زبان دے مزاج اتے اثر انداز ہوندا اے تے ایہدے اُتے ای انحصار کیتا جاندا رہوے تاں اخیر نقصان داکارن بن جاندا اے۔ خاص کر اودوں جدوں کسے کو زبان توں ترجے کیتے جاوے)
 4. زبان ٹوں سرکاری، تعلیمی تے عدااتی زبان دادر جا ملے۔
 5. لوکاں وچ ایہدیاں جڑاں ہوں۔ لوک ایہوں اپنائی رکھن تے اگلی نسل تیکر منتقل وی کرن۔ ایہ آخری گل سبھ توں ضروری اے۔ زبان بھادیس دس ہزار لوک بولدے ہوون یاں دس کروڑ جے اگلی نسل تیکر منتقل ہوندی رہوے تاں اوہدے مستقبل نوں کوئی خطر نہیں ہوندا۔ جے منتقل نہ ہووے تاں وڈی توں وڈی زبان زاناں نشان بسٹ جاندا اے۔
آؤ ہن دیکھیے کہ لہندے پنجاب وچ پنجابی ایس گھسوٹی اُتے کئی کوپوری لہندی اے۔
بہت پرانی زبان ہوں پاروں گریمر دے لحاظ نال پنجابی وچ بہت ساریاں پیچیدگیاں تے گجھلاں نیں۔ عام پنجابی ٹوں ایہدیاں احساس نہیں ہوندا پر کسے اوپرے بندے ٹوں ایہدیاں سواد صحیح معنیاں وچ چکھہ پیندا اے۔ زبان دی گریمر دے مسئلیاں دا اودوں احساس ہوندا اے جدوں دو جی زبان پڑھیا کوئی پنجابی اچھی زبان وچ ترجمایاں رچنا کرن لگدا اے۔ انگریزی دے اک فقرے دا ترجما بعض واری دو فقریاں تے بعض واری اک پیرے ہوندا اے۔ ایس گھاٹ بارے فیر گل کراں گے۔
- جتھے تک زبان دالکھت ڈھنگ دے سادا، سدھا تے گجھلاں پنا ہوں داتعلق اے پنجابی

وچ شاہ مکھی لپی تاں ہے ای تجھلاں دا مجموعا۔ (ایس کتاب وچ دیتیاں گھیاں تجویزاں نال ایس کم ٹول سوکھا کرن دا اپرا لاکیتا گیا اے) گر مکھی کافی حد تک ایہناں خامیاں توں پاک اے پر لہندے پنجاب دے پنجابیاں لئی ایہوں اپنا اک نفسیاتی مسئلہ اے کیوں جے ایہ ہر چیز دا تعلق مذہب نال جوڑ دیندے نیں۔ جتھے تک رومن دا تعلق اے، اوہ کجھ خامیاں دے باوجود کم از کم شاہ مکھی توں بہت بہتر اے۔ جے ایہوں اپنا لیا جاوے تاں پنجابی دی ترقی دی رفتار تیز ہو سکدی اے پر ایہ کم پنجابیاں دی مرضی نال ای ہو سکدا اے۔

تیجے تے چوتھے مسئلے آپس وچ جڑے ہوئے نیں۔ زبان وچ ہر پرانے تے نویں فن ساہتیس تے علم بارے دست پیدا کرن دا عمل اودوں زیادا بہتر طور اُتے ہو سکدا اے جدوں زبان ٹوں سرکاری تے تعلیمی زبان بنا یا جاوے۔ ایہدے نال اک پاسے تاں سکولی کتاباں راہیں ترجیہ دا کم ہووے گا دو جے غیر سرکاری طور اُتے وی کئی ادارے کم دی لوڑ دیکھ کے میدان وچ آجاندے نیں تے انج دا مواد تیار ہوون لگدا اے۔ لہندے پنجاب وچ پنجابی واسطے ایہ منزل اچھے دور اے۔ انج ساٹوں ایس سلسلے وچ ہتھ چھڈ کے بہ رہنا نہیں چاہیدا سگوں اچھی بہت موجب کم کرنا چاہیدا اے۔ پنجابی دے کجھ ادارے ایس سلسلے وچ اپنے محدود وسیلیاں نال آٹے وچ لون برابر کم کر رہے نیں۔

آخری نکلتا کافی حد تک پنجابی زبان دے حق وچ اے۔ ایس زبان دیاں جزاں اچھے تک لوکاں وچ نیں تے ڈیڈھ دو سال دی دشمنی نال ایہدا کوئی بیہتا نہیں وگاڑ ہو یا پرہن زمانے دی رفتار تیز ہو چکی اے تے پنجابی ٹوں اپنیاں جزاں قائم رکھن لئی بہت کجھ کرنا اے۔

گریر سوکھی کرن دا عمل

کسے دی زبان وچ مڈھلیاں تبدیلیاں چھیتی کیتیاں نہیں ہوندیاں۔ ایہدے واسطے صدیاں چاہیدیاں ہوندیاں نیں پر اچ زمانے دی رفتار اپنی بدل گئی اے کہ کئی پراہیاں گلاں سچ نہیں رہ گئیاں۔ آکھیا جاندا اے کہ کسے وی سماج اندر سواہیاں دی زبان سبھ توں ودھ کے شدھ ہوندی اے۔ ہن ایہ گل حقیقت نہیں رہی۔ اچ دی حقیقت ایہ اے کہ سواہیاں دی زبان ای سبھ توں ودھ رلوں تے ملاوٹی ہوندی اے۔ اچھی دماغی کیفیت پاروں سواہیاں ہر "فیشن" تے نویں

چیز نوں بغیر سوچے سمجھے اپنا لیندیاں نیں، نوں زبان تے نوں لفظ اوہ فیشن پاروں اختیار کر لیندیاں نیں۔ گھوگھٹ پنجاب وچ تاں کوئی اجہی سوائی نہیں جہدی زبان خالص یاں شدہ رہ گئی ہووے۔ پنڈاں دیاں ان پڑھ سوائیاں وی ہن انگریزی دے بہت سارے لفظ عام بولدیاں تے سمجھدیاں نیں۔ ہن پنڈاں وچ دوش تے الزام ورگے لفظاں دی تھاں ”بلیم“ دالفظ ورتیا جا رہیا اے۔ ٹیلی وژن مکروں ڈش دے نوں نوں چینل ایس کم نوں ہو ر دھار ہے نیں۔ سچ پچھو تاں پوری دنیا وچ ”خالص زبان“ دا تصور مک چکيا اے۔ ہن ایہ دیکھیا جاندا اے کہ لفظ دیس کوں تے جتھوں کتھوں وی آون، مطلب چلان واسطے اوہناں نوں ورت لیا جاوے۔ ایس عمل وچ جتھے بھنگڑ اورگے لفظ انگریزی ڈکشنری دا حصہ بن گئے نیں، اوتھے پنجابی وچ وی کوئی مائی دالال اجہیا نہیں جہدا لائبریری نوں ”کتاب گھر“ یاں ”پُستک گھر“ آکھدا ہووے یاں بس، ویکن، ٹرک، بلب، ٹیوب لائٹ، پین، ریڈیو، ٹیلی وژن، کمپیوٹر، کارورگیاں عام چیزاں دے انگریزی ناں نہ ورتے۔ ایہ ٹھیک اے کہ بدیسی لفظاں دے رلاء نوں اک حد تک ای قبول کیتا جاسکدا اے پر ایہدا ایہ مطلب وی نہیں کہ عام ورتیندے لفظاں دے ترجمے کرن دا جتن کر کے ویلا ضائع کیتا جاوے۔ ایس ایتم دا ترجمہ جو ہر تے مائیکسول داسالما کرن وچ کدی وی ویلا ضائع نہیں کر سکدے۔ اجے لفظ ان بن اپنائے جانا ای بہتر اے۔

دوجی حقیقت ایہ اے کہ زبان وچ مڈھلیاں تبدیلیاں کرن لئی سرکاری سرپرستی ضروری اے۔ ریڈیو، ٹیلی وژن تے ہو ر اداریاں راہیں اک معیاری زبان دا کھلا رہونا چاہیدا اے۔ چین وایاں نے ایس سلسلے وچ کافی کامیابی حاصل کیتی اے چین وچ بولی جان والی وڈی زبان ”منڈارین“ وچ سینکڑے لہجے نیں تے بعض لہجیاں وچ فرق دا ایہ حال اے کہ اک علاقے دا بولن والا دوجے علاقے دی ”مینڈارین“ اکا نہیں سمجھ سکدا (ایہدے باوجود چین وچ کدی کسے لہجے نوں وکھری زبان متھن دا چارا نہیں کیتا گیا) ہن چین وچ ہولے ہولے اکو معیاری ”مینڈارین“ نوں ابلاغ وسیلیاں اتے رواج دتا جا رہیا اے۔ ایس کم وچ بیجنگ دالہجا معیاری نیا گیا اے۔ جدوں ایہ عمل پور ہو گیا تاں ایس زبان واسطے رومن لپی اپنائی جائے گی۔ چین والے سیانے تیں صدیاں بعد دی سوچدے نیں۔ اک ایس پنجابی آں کہ اج دی صدیاں پہلاں دی زبان نوں رواج دین دے جتن وچ رہندے سہندے لوکاں نوں وی پنجابی توں دور کری جا رہے آں۔ میں زبان دے پرانے ورثن تے لہجیاں دی راکھی دے خلاف نہیں پر ایہ راکھی زبان

دی قیمت اُتے نہیں ہونی چاہیدی۔ انج نہیں ہونا چاہیدا کہ اسیں لفظ بچاندے بچاندے زبان توں ہتھ دھو بیسے۔

جنی دیر سرکاری سرپرستی نہیں مندی ساڈے سو جھواناں اُتے بھاری ذمے داری لاگو ہوندی اے۔ اوہناں توں اک ”معیاری پنجابی“ توں رواج دینا چاہیدا اے پر ایہدے سئی سبھ توں پہلا عمل ہووے گا اچھی ذاتی زبان تے من پسند لفظاں توں نجات۔

ذاتی تے گھروکی زبان نوں لکھنا (سگوں بولنا وی) پنجابیاں دانیسیاتی مسئلا اے۔ اردو یاں انگریزی لکھدیاں اوہ پرچلت زبان لکھدے نیں پر پنجابی دی داری علاما اقبال ورگا ”منکر اسلام“ وی قالو دانون پھلو دا بولد اے تے دلیل ایہ دیندا اے کہ میری ماں ایس چیز نوں پھلو دا کہندی ہوندی سی۔ ماں دے بولے گنوار لفظ پنجابی وچ بولن لئی ہر کوئی اتا ولا ہوندا اے پر ماں دی زبان نوں پوری طرحاں اپنا ندیاں پنجابیاں نوں موت پیندی اے۔ ساڈے اک لکھاری لفظ ”ہور“ نوں ہمیشا ”ہورس“ لکھدے نیں۔ اوہ پورے پنجاب دے واحد لکھاری نیں جہڑے ایہ لفظ ورتدے نیں۔ اک ہور کجمن ڈھیر دی بجائے ڈھگ دال لفظ ورتتا پسند فرماندے نیں تے اوہناں دی ہر لکھت وچ ایہ لفظ تن چار وار ضرور آوند اے۔ کسے کہانی یاں ڈرامے دے مکالمے وچ اچھے لفظاں دی گنجائش نکلی اے پر بیانیے تے عام لکھت وچ بغیر معقول و جہادے گھروکی زبان توں پرہیز بہتر اے۔

(1) لہندے پنجاب وچ پنجابی زبان دا سبھ توں وڈا مسئلا تاں ایہ اے کہ ہر بند اکی اپنے گھر دی زبان لکھدا اے تے ایہنوں ای ”معیاری پنجابی“ بنانا چاہندا اے۔ کوشش کرنی چاہیدی اے کہ جہڑے لفظ رواج وچ آگئے نیں بھادیں اوہ ذاتی طور اُتے سائوں کو جھے تے کر دپ لگن تاں وی اوہناں نوں ای ورتیا جاوے۔ جے اکو منہوم واسطے دو دو لفظ ورتوں وچ موجود نیں تاں کوئی ہرج نہیں کوئی وی ورتیا جاسکدا اے جویں کہ:

اوبنے اکھاں میٹ لہیاں

اوبنے اکھاں ٹوٹ لہیاں

پر اکو لفظ دے چار چھ یں اٹھ شیڈ موجود ہوں تاں اچھی من منی کرن دی تھاں اوہ لفظ ورتن نوں ترجیح دینی چاہیدی اے جہڑا ہیتا ورتیا جاند اہو دے۔ دو وکھو وکھ لفظاں دا ”شیڈ“ ویکھو

۱۰ ایٹکی، ایڈکی، ایرکی، ایڑکاں، ایرکاں، ایٹکیں، ایڈکیں، ایرکیں
 ۱۱ شکر، سکر، شکر، شکر (ڈپہر)

اُپر وکت دوہاں لایناں وچوں پہلے لفظ زیادہ اورتے جاندے نیں، ساٹوں ایہناں دی ورتوں
 ای کرنی چاہیدی اے۔ کجھ سخن ایس گل اُتے اعتراض کرن گے کہ ساٹوں زبان دا ہر لفظ زندا
 رکھنا چاہیدا اے پر ایہ دلیل کوئی دل لگدی نہیں۔ لفظاں نوں محفوظ رکھدیاں اسیں زبان دا اعلیا
 اگے ای بہت وگاڑ لیا اے۔ آون والے زمانے وچ انج دیاں ”عیاشیاں“ دی کوئی گنجائش نہیں
 اے۔ کسان ککک دے کھیت وچوں پوٹھی صاف کرن لئی اتاوار ہندا اے جے نہ کرے تاں ککک
 دی فصل ماڑی ہووے گی۔ کسان نوں نقصان وارا نہیں کھاندا۔ زبان داوی ایہو حال اے۔

(2) اک وڈا مسئلہ بعض کھیتراں وچ مناسب لفظی دی اہوند اے۔ ساڈے پرانے
 شاعراں نے لفظاں دے بڑے بڑے تجربے کیتے نیں۔ صنعت منقووتے صنعت غیر منقووت
 وغیرا۔ انج دے شعروی ویکھن وچ آئے نیں کہ مصرعے دا ہر لفظ ای تیاں گ وغیرا نال شروع
 ہو رہیا اے۔ بعض فنکاراں نے اکو نظم یاں غزل وچ لفظ ”وٹ“ تے ”دل“ پندرہاں وار ورتیا
 اے تے ہر تھاں وکھرے معنے نیں۔ ایہدے وچ شاعر داکمال تاں ہے پر جدوں اسیں فلسفے تے
 سائیں نوں پنجابی وچ پیش کرن دا جتن کرنے آں تاں ساڈے کول کہہ دی لفظی ہوندی اے؟
 فیر شاعراں دے ایہناں تجربیاں نال زبان نوں کیہ کھلاریاں وسعت ملی؟ اردو وچ ڈائجسٹ
 رسالیاں دے رینڈ سیٹر شکیل عادل زادہ نے اک وار لکھیا سی ”جدوں یورپ وچ بھاپ نال انجن
 چلان تے مشین نال کاشتکاری کرن دے عمل نوں حقیقت وچ وٹایا جا رہیا سی اوہوں ساڈے اردو
 شاعر ایس پریشانی وچ پھسے ہوئے سن کہ کوئی قافیہ غزل وچ نبھے جان توں رہ نہ جاوے.....
 ساڈے اتھے صابن وچن لئی دی شاعری ہوندی اے“

پنجابی وچ وی صورتحال اردو توں وکھری تاں نہیں؟ میری ایس گل نال بہت سارے
 شاعراں دے متھے اُتے وٹ آون گے پر حقیقت ایہی اے۔ نیا کہ ساڈا کلاسیکی شاعری دا بھنڈار
 دنیا دی ہر زبان نالوں اچیراے پر کمپیوٹر ٹیکنالوجی، دل دی سرجری، دماغ دے اپریشن وچ ایہ بھنڈار
 کیہ کم دے سکدا اے؟ اچھے کماں واسطے پہلاں ساٹوں کارگری تیار کرنے پندے نیں، کارگری تیار
 کرن لئی ایہ علم پڑھانے پندے نیں تے پڑھائی پنجابی وچ کرن لئی ایہناں سارے علماں وی
 لفظی نوں پنجابی وچ کرنا پوے گا۔ میں پرانے بھنڈار دی رڈیا نہیں کر رہیا پر مستقبل واسطے نواں

بھنڈا رتیار کرنا وی ضروری ہے۔ سنسکرت و رگی زبان کول دی ادبی بھنڈا رگھٹ نہیں سی پراج اوہ زبان کتھے ہے؟ اسیں پنجابی دا حال سنسکرت ورگا نہیں ہون دیتا۔

محمد آصف خاں ہوراں دا ”کن لیکھا“ وچ ایہ بھاء بہت ودھیا ہے کہ سائوں نوں لفظاں واسطے سبھ توں پہلاں اہنی بولی دی جھولی پھر وئی چاہیدی ہے۔ اُنج انگریزی تے ہور ترقی یافتہ زبانوں توں فایدا چکن وچ وی کوئی ہرج نہیں۔ بیٹے سے وی پنجابی زبان اتھے آون والی ہر زبان توں فراخ دلی نال لفظ لیندی رہی ہے۔ ایہناں وچوں کجھ لفظ روپ بدل کے تے کجھ ان بن ورتیندے رہے۔ فارسی ہندوانہ توں ہدوانا، عربی ابتر توں اوتر تے اوترا، سنسکرت اکھشی تے ہست توں اکھ تے ہتھ ساڈی زبان وچ انج گھلے ہوئے نیں چوں دودھ وچ کھنڈ۔ لفظ لین داکم ہر وڈی زبان نے کیتا ہے۔ فارسی چراغ عربی وچ جا کے ”سراج“ ہو جاندا ہے یونانی کو پھینیس، کفن بن جاندا ہے تے تاجو، تابوت بن جاندا ہے۔ کسے عرب توں اچھے لفظاں دی عربی وچ موجودگی اتے چتتا نہیں۔ ہسپانوی زبان دے ادھے لفظ عربی توں ادھارے نیں، فیر ساڈی زبان وچ کجھ لفظ دوجیاں بولیاں توں آ جادن تاں کیہ ہرج ہے۔ البتہ دوجیاں بولیاں توں لفظ آونے چاہیدے نیں ”مزاج“ نہیں۔

گل کیہ سائوں نوں لفظ بنا کے تے اوجیاں زبانوں توں ادھار لے کے بھیتی توں چھیتی اہنی زبانوں ایس قابل بنا دینا چاہیدی ہے کہ اوہ سائیں دے اوکھے توں اوکھے مسئلے، فلسفے وچ خیال دیاں سبھے باریکیاں، کول فن دیاں ساریاں فنی نزاکتاں تے معنیاں دے نکلے نکلے فرق نوں بیان کر سکے۔ ایہ کم بڑی احتیاط نال کیتا جانا چاہیدی ہے۔ خیال رکھیا جاوے کہ اک لفظ واسطے اک ای متبادل ہووے، اردو دا نگ انج نہ ہووے کہ کئی کئی متبادل بن جان تے ورتوں وچ اک وی نہ آوے۔ ایس کم واسطے لہندے، چڑھدے تے باقی دنیا دے پنجابی سیائیاں دی کوئی قوم انتری تنظیم ہوئی چاہیدی ہے جھوی ہر علاقے دے سیائیاں دے مشورے تے صلاح نال لفظ سازی داکم کرے تے اچھے لفظ بنائے جہڑے پورے پنجاب واسطے قبولن جوگ ہوون۔ لفظ سازی دے ایس کم وچ پنجابی نوں ماضی وچ دودھ پیمان والی ہر زبان توں مدد لئی جاوے پر پنجابیت دا پورا خیال رکھیا جاوے۔ پرتیہا شیل، تلنا تمک ادھین وانگوں کارہائے نمایاں، منہائے مقصود ورگے لفظ پنجابی وچ اوپرے وی نیں تے مکروہ وی۔ لفظ اچھے ہوون جہڑے پورے پنجابیاں وچ رائج ہون۔ ایس تنظیم داکم شاہ مکھی تے گر مکھی دے نال نال رومن لپی وچ وی چھاپیا جاوے تاں جے

ہر تھاں سمجھیا جاسکے۔

ساڈے کجھ سو جھواناں نے اک ہور کم پھڑیا ہو یا اے۔ اوہ اصطلاحات دی بجائے گل دے مفہوم ول دھیان دیندے نہیں تے کلے کارے لفظ دی تھاں گل توں پورے فقرے وچ بیان کر دیندے نہیں۔ ایہ عمل اوہناں دے ابلاغ واسطے تاں ٹھیک ہووے گا پر پنجابی واسطے اُکا بے فایدا اے کیوں جے ایس کارے دے سٹے وچ اصطلاحات نہیں بن رہیاں۔ کل توں جدوں پنجابی نوں سرکاری تے تعلیم وسیلا بھان دا مسئلا سامنے آوے گا تاں ساڈے کول کتاباں تے ہون گیاں پر اصطلاحات نہیں۔ ایہ آکھنا بے معنی اے کہ لوڑ پین نال سارے کم ہو جان گے۔ ایس ویلے اسیں ہتھ اُتے ہتھ دھر کے کیوں بیٹھے رہیے؟

(3) ساڈا اک وڈا مسئلا ”ادبی“ قسم دے فقرے نہیں۔ واحد توں وی جمع بنا دتا جاندا اے۔ حضور فیض گنجپور وگے لفظ ساڈی زبان دامتزاج نہیں سن پر اردو تے فارسی نے کافی اثر پایا اے۔ زبان توں سدھا ساد ابتان لئی سبھ توں پہلاں ساڈوں ایہناں توں چھکارا پانا ہووے گا۔ عربی تے انگریزی ورگیاں زبانوں وچ انج دے فقرے کدھرے نہیں ملدے نہ ای کلے بندے واسطے جمع دا صیغہ ورتن دا رواج اے۔ عربی توں اک فقرے دا ترجمہ اویکھو:

”بنی اسرائیل نے آکھیا: اے موسیٰ! توں تے تیرا خدا جا کے لڑو“

پھانسی تختے اُتے عیسیٰ نے آکھیا ”ربا توں مینوں کلیاں جھڈ دتا اے“

ایہدے ٹا کرے اُتے اردو وچ ادبی فقرے تے جمع دے صیغے ہا سو بیٹی کیفیت پیدا کر دیندے نہیں۔ اردو مہیناوار ”سیارہ ڈائجسٹ“ نے کسے زمانے وچ ”میری بیوی“ دے نال نال اک سلسلا شروع کیتا سی جہدے وچ دکھو دکھ لوک اپنی بیوی بارے لیکھ لکھدے سن۔ مگروں ایہدے ورگا اک سلسلا ”ہمارے شوہر“ شروع کیتا گیا۔ ”میری بیوی“ وانگ ایس سلسلے داناں ”میرے شوہر“ ہونا چاہیدا سی پر ایس لفظ توں سوال پیدا ہوندا سی کسے شوہر؟ ایس پاروں لفظ بدلنا پیا۔ انجے ای اک اخبار وچ کئی جہی خبری ”خاتون ایم پی اے کا خاوند فوت ہو گیا“ ذرا گوہ کر دجے ایس خبر توں ادب نال لکھیا جاندا ”خاتون ایم پی اے کے خاوند فوت ہو گئے“ تاں کنج لگدا۔ اردو والیاں توں ایہ کوڑھ راس آ گیا اے پر پنجابی دامتزاج انج دا نہیں۔ دو تن نسلاں پہلاں تک پنجابی وچ ”آدری جمع“ دا صیغہ کوئی نہیں سی ہوندا ہُن وی نہیں ہونا چاہیدا۔

انگریزی تے عربی وچ وی مخاطب واسطے ”تسین“ دا کوئی صیغہ نہیں ہوندا۔ اکو You نال

ہر تھیں کم چلا لیا جاندا اے۔ اصل وچ آدریاں ادب، گل کرن والے دے دل تے دماغ وچ ہوندا اے، ایہدے واسطے جمع داصیغا ورتتا بے معنی گل اے۔ جے عربی تے انگریزی ورگیاں زبانان ”آدری جمع“ دے بغیر کم چلا لیندیاں نیر تے اوہناں دے ”مہذب زبانان“ ہون وچ شہا کوئی نہیں تاں پنجابی وچ وی کم چل سکدا اے۔ زبان دی گریٹوں سوکھا کرن دے عمل وچ ساٹوں سبھ توں پہلاں آدری جمع دی ورتوں پچھڑ دینی چاہیدی اے۔

”ابا جی گئے“ ورگے ذومعنی فقرے دی تھیں ”ابا گیا“ وچ کوئی ہرج نہیں۔ جے بہت ای اوکھ اے تاں ”ابا جی گیا“ آکھیا جاسکدا اے۔ سگوں بہتر ایہی اے کہ ”جی“ دالفظ جو پہلاں ای آدری لفظ اے، اوہنوں ورت کے آدری جمع نوں مکا دتا جاوے۔ (پنجابی دے شمالی لہجیاں ڈوگری، گوجری، وغیرا وچ ایہ کم موجود وی اے)۔ تھلوکت فقرے ویکھو، مینوں تاں ایہناں وچ کوئی عیب نہیں نظر آوندا۔

”اللہ جی اجی کتاب وچ لکھدا اے.....“

”امی جی مینوں آکھن لگی.....“

”وڈا ویر جی کل راو لینڈی توں واپس آوے گا۔“

(4) جمع دے صیغے نوں پنجابی وچ لوڑتوں بہت ودھ ورتیا جاندا اے۔ آدری جمع دے نال

نال اک ہوو صیغا جو ایس ورتنے آں، اوہ اے مونث واحد لئی وی مونث جمع داصیغا۔ مثال:

(الف)	مذکر (واحد):	ڈاکٹر ہوری جان گے۔
(ب)	مذکر (جمع):	ڈاکٹر ہوریں جان گے۔
(ج)	مونث (واحد):	ڈاکٹر ہوری جان گیاں۔
(د)	مونث (جمع):	ڈاکٹر ہوریں جان گیاں۔

اتھے ساٹوں (ج) واسطے وی مذکر واحد داصیغا ورتن نوں رواج دینا چاہیدا۔ یعنی مونث

واسطے دی ”ڈاکٹر ہوری جان گے“ پنجاب دے بعض علاقیاں وچ جمع واسطے مذکر ہووے یاں

مونث اکو صیغا ورتیا جاندا اے۔ ایس اصول نوں پورے پنجاب وچ چالو کرنا چاہیدا اے۔

(5) جمع دے صیغے نوں گھٹان داکم اک ہوو طرحاں وی ہو سکدا اے۔ جہڑے لفظاں دے

جوڑے پنجابی وچ ورتے جانداں نیں اوہناں وچوں پہلا لفظ واحد کر دتا جاوے۔

مثال

ایس قانون پٹھ کھوتیاں گھوڑیاں نوں اکو سوئی نال بکيا جاوے گا
ایس قانون پٹھ کھوتے گھوڑیاں نوں اک سوئی نال بکيا جاوے گا
انجے ای بھیداں بکریاں دی تھان بھیدا بکریاں سنکياں ساتھیاں دی تھان سنگی ساتھیاں
ورگے مرکب ورتتے چاہیدے نیں۔

ایہدے نال ساڈی املاء دا مسئلا وی بہتر ہو سکدا اے ذرا غور کر۔ جے ایس بکرے
بکریاں دی تھان بکریاں بکریاں (بکرے آں بکری آں) لکھیے تاں کنا مسئلا بن سکدا اے۔
”گھوڑیاں گھوڑیاں“ (گھوڑے آں گھوڑی آں) لکھیا ہووے تاں بڑی اوکھ نال سمجھ آوندی
اے کہ پہلاں لفظ مذکر لئی تے دو جامونٹ لئی اے۔ ”گھوڑے گھوڑیاں“ لکھن نال مسئلا حل ہو
جاندا اے۔

(6) پنجابی وچ اک مسئلا ایہ اے کہ جمع داصیغا آون نال پورے دا پورا فقر جمع ہو جاندا

اے۔ مثال دیکھو

○ واحد: چنگی کتاب

○ جمع: چنگیاں کتاباں (دوویں لفظ جمع ہو گئے)

ایسے مثال نوں ہور ودھا کے دیکھدے آں:

○ واحد: میری چنگی تے موٹی نیلی وڈی کتاب

○ جمع: میریاں چنگیاں تے موٹیاں نیلیاں وڈیاں کتاباں

تسیریں دیکھیا سوائے لفظ ”تے“ دے، فقرے دے سارے لفظ ای ”جمع“ بن گئے۔ ایہدے
نال لکھن وچ بہتا ویلا لگدا اے۔ پنجابی دے گوانڈھ دی زبان ہندی وچ ایہ فقرہ ایج ہووے گا:

○ واحد: میری اچھی اور موٹی نیلی بڑی کتاب

○ جمع: میری اچھی اور موٹی نیلی بڑی کتابیں

صرف اک لفظ جمع ہو یا باقی سارا فقرہ اوہی رہیا۔

انگریزی وچ وی جمع بنان دا کم انجے ای سوکھا اے، سوائے لاطینی تے باہری انداز دے کجھ

لفظاں دے باقی ہر تھاں صرف اک s یا es لاکے مقصد پورا ہو جاندا اے۔ بہتا ہو یا تاں f دی تھاں ve لالیا۔ اک اسیں پنجابی آں جہڑے فقرے دے ہر لفظ نوں جمع کیتے بنا گل ای پوری نہیں سمجھدے۔

دنیا دیاں اکاڈکا ہور زبانوں وچ جمع بناون دا پنجابی انداز موجود اے پر ایہ کوئی ایڈی فخر وانی گل وی نہیں۔ ایس کم واسطے ساٹوں انگریزی انداز اپنانا چاہیدا اے تے اکو لفظ جمع دی علامت دے طور اُتے ورتیا چاہیدا اے۔ باقی سارا فقرا واحد ای رہوے، جمع صرف اوس لفظ نوں کیتا جاوے جہدی لوڑ ہووے۔ میری چاچے اک لفظ ”گان“ اجہیا اے جہڑا جمع بناون واسطے ورتیا جا سکدا اے۔ کتاب گان، قلم گان، صندوق گان وغیرا۔ ایہ فارسی زبان راہیں پہلاں ای ساڈے لوکاں نوں پتا اے۔ انج اپروکت فقرا ایہ بنے گا:

o واحد: میری کتاب

o جمع: میری کتاب گان

o واحد: میری چنگی تے موٹی نیلی وڈی کتاب

o جمع: میری چنگی تے موٹی نیلی وڈی کتاب گان

ایہ گل منن والی اے کہ اے ایہ فقرا اوپر لگدا اے پر جے اسیں پنجابی نوں ترقی دینی اے تاں انج دے کچھ کوڑے گھٹ ضرور کھرنے پین گے۔ پنجاہ یاں سو سال بعد دی پنجابی ایہ نہیں ہووے گی جو انج اے۔ کسے حد تک روزوار ”لوکاں“ وچ جمع دا ایہ انداز ورتیا جا رہیا اے تے خیر وچ ایہا اوپرا نہیں لگدا۔

بہت سارے لفظ اچھے نیں جہڑے کئی صورتاں وچ واحد تے جمع دوہاں دی واری اکو انداز نال ورتے جانداں نیں۔

الف۔ چھت اُتے اک بلب لکھا ہویا سی۔

ب۔ چھت اُتے چار بلب لگے ہوئے سن۔

(حالاں کہ بلب دی جمع ”بلباں“ وی ورتیندا اے..... چار بلباں وچوں دو خراب سن.....)

عام بول چال وچ شاید ایہدے نال فرق نہیں پیندا پر عدالتی تے تیکنیکی زبان وچ ایہو جے

فرق وچکار نکھیر ہونا چاہیدا اے۔ ایس لئی ’ب‘ والے فقرے نوں انج ہونا چاہیدا اے۔

چھت اُتے چار بلب گان لگے ہوئے سن۔ ایہ فقرا گل زیادا واضح کر دیندا اے۔

اک ہو مثال دیکھو:

الف۔ اوہ اک سرکاری افسر ہے۔

ب۔ اوہ دوویں سرکاری افسر نہیں

ج۔ سرکاری افسراں نوں کم زیادا کرنا چاہیدا ہے۔

د۔ کجھ سرکاری افسر رشوت وی لیندے نیں۔

آخری تن حالتاں وچ افسردی جمع استعمال کیتی گئی اے پر ’ب‘ تے ’د‘ وچ اوہی لفظ ورتیا گیا

اے جہڑا واحد واسطے ہوندا اے جد کہ ’ج‘ وچ ’’افسراں‘‘ دا لفظ وی جمع واسطے اے۔ اتھے تال

جمع واسطے افسرگان ورتیا جاسکدا ہے۔

○ ڈیم دی تعمیر واسطے چین توں ماہر آوے گا۔

○ ڈیم دی تعمیر واسطے چین توں ماہر آون گے

اتھے دو بے فقرے وچ جمع دا لفظ اے ’بے‘ ماہرگان‘‘ لکھیا جاوے تال گل بہتر ہو جاندی

اے۔ واحد تے جمع وچ نکھیر بہت ضروری اے۔

ایسے مسئلے دے حل واسطے اردو اخباراں نے انگریزی طریقے تال ’’ز‘‘ لاکے جمع بھانا شروع

کردتا ہے۔ ’ججز‘ رولز وغیرا۔ لفظ ’’جج‘‘ توں بعض حالتاں وچ پتا نہیں لگدا کہ اک جج دی گل ہو رہی

اے کہ زیادا جج نیں۔ ایس لئی ججز لکھ کے جمع دا احساس دویا جاند اے۔

مختلف حالتاں وچ فعل دی حالت بدلنا وی ساڈی زبان دی گریمرٹوں گتھل دار کردا

اے۔ اک لفظ اے ’’کردا‘‘ وکھو وکھو فقریاں وچ ایہدیاں حالتاں دیکھو:

کردا، کردی، کردے، کردیاں، کردیاں

اوہ کردا اے اوہ کردے نیں / اوہ کردیاں نیں توں کردا ایں، تہیں کردے اوہیں کردا آں، اسیں

کردے آں

اک ہو حالت وی اے: ایہ گل کردیاں ساٹوں پتا لگا..... یعنی فقرے دے مطابق ایہ فعل مذکر

مونث، جمع وغیرا ہوندا لگا گیا اے۔ جے ایسے فعل توں اسیں ’’بے جنس‘‘ بنا کے صرف ’’کردا‘‘ وچ

بدل دیئے تال فقرے سادے بن سکدے نیں۔

اوہ کرداے (واحد) 'اوہ کردنیں (جمع) 'توں کردایں (واحد) 'تسیں کرداؤ (جمع) 'میں کرداں
(واحد) 'اسیں کرداں (جمع)

لفظ میں 'اوہ' 'تسیں' وغیرا توں حالت دا پتا لگ جاندا اے 'باقی کسراے' / نہیں وغیرا نال پوری ہو
جاندا اے تے فعل 'توں' بار بار بدلن دی لوڑ نہیں رہندی۔

ایہو حالت 'صفت' دی اے۔ 'موٹا' 'صفت' توں ویکھدے آں۔

اوہ موٹا اے / اوہ موٹی اے / اوہ موٹے نہیں / اوہ موٹیاں نہیں / اسیں موٹے آں / اوہناں موٹیاں لوکاں
لئی نساؤ کھا اے۔

یعنی ایہدیاں ایہ حالتاں ہیاں: موٹا، موٹی، موٹے، موٹیاں تے موٹیاں

ایہناں پنج حالتاں نوں اکو 'موٹ' وچ بدل کے دیکھیے:

اوہ موٹ اے / اوہ موٹ نہیں / توں موٹاں / اسیں موٹاؤ / میں موٹاں / اسیں موٹاں /
میں اوہناں سارے موٹ لوکاں توں آکھیا.....

انج زبان وچ اجہیاں تبدیلیاں چھیتی کیتیاں کسے توں ہضم نہیں ہوندیاں۔ جے اسیں
پنجابی توں سائیس تے ٹیکنالوجی دی زبان بنانا اے تاں انج دے کجھ کوڑے گھٹ بھرنے پین
گے۔ البتہ ایہ کم کسے سرکاری سرپرستی یاں لوکاں دی وڈی صلاح نال ای ہو سکدا اے۔ اتھے میرا
مقصد صرف کجھ بچھاواں توں ریکارڈ اُتے لیاونا سی۔

فارسی لپی لوڑاں تھوڑاں

کھوج تے پرکھ دو اچھے کھیتز نہیں جہناں وچ بندے دازر پکھ رہا بہت ضروری ہوندا اے۔ جے پارکھ یاں کھوج کارز پکھ نہ ہووے تاں ٹھیک ٹے نہیں نکلدے سگوں ایہ آکھنا گتھاں نہیں کہ کسے وی کھوجی تے پارکھ توں اوس کم وچ اُکا ہتھ نہیں پانا چاہیدا جہدے وچ اوہ نہ پکھ تے غیر جانبدار نہ رہ سکد اہو وے۔ ساڈے اتھے چالو دیہار بن گیا اے کہ سٹے پہلاں متھ لئے جاندا ہے نہیں تے بعد وچ ”تحقیق“ کر کے گل توں ثابت کردتا جاندا اے۔ بھوویں ایہ کم کسے گھٹیا توں گھٹیا معیار مطابق وی ”کھوج“ تے ”پرکھ“ نہیں اکھوانا چاہیدا۔

ایس ویلے میرے سامنے پروفیسر سید محمد سلیم ہوراں دی کتاب ”اردو رسم الخط“ اے۔ ایہ کتاب مقتدر اٹومی زبان نے 1981 وچ چھاپی سی۔ مقتدر ادا دفتر اونہیں دینیں 34 بلاک نمبر 7 گلشن اقبال کراچی ہوندا سی۔

کتاب دے تعارف وچ مقتدر ادا دے قائم مقام کرسی وان آفتاب حسن ہوراں فرمایا اے ”اردو رسم الخط“ کے متعلق پروفیسر سید محمد سلیم صاحب کی یہ کتاب ایک عمدہ اور کارآمد تالیف ہے جو نذر قارئین کی جا رہی ہے۔

اردو پسے بارے کوئی وی گل ساڈی بحث داوشا نہیں بن سکدی پر بدقسمتی نال ساڈے پنجاب وچ پنجابی لئی وی اوہیو فارسی لپی ورتی جاندی اے جو اردو لئی ایس لئی ایہدا اجازت لینا ضرور اے۔ چیتے رہوے کہ اتھے ناگری یاں ہندی لپی دیاں خوبیاں گنوا تا وی ساڈا مقصد نہیں اے پر علمی کھوج دی منگ ایہو ہوندی اے کہ دُدھ دا دُدھ تے پانی دا پانی کیتا جاوے۔ دُو جے دیاں خوبیاں توں وی اکھوں پر وکھ نہ کیتا جاوے تے اپنیاں خامیاں اُتے وی جہات مار لئی جاوے۔

چھپانوے صفحے دی ایس کتاب وچ عربی رسم الخط دی قدامت عربی رسم الخط کی وسعت عربی خط کا تشکیلی دور عربی خط کا نظام اعراب اردو زبان عربی خط میں، جمل ارقام اعداد اور مخفقات اردو رسم الخط کی جامعیت اردو خط کی طباعت تے چند تجاویز دے سرناویاں پٹھ اردو لپی دا اجازت لینا گیا اے تے چوہیں کہ میں اُتے لکھیا اے ہر تھاں پروفیسر انا سیامپ دا دکھالا کردیاں ہویاں اردو

رسم لخطوں دنیا داسبھ توں اچا اعلیٰ ودھیاتے کناں بھریا رسم لخط متھیا گیا اے۔ اردو رسم لخط دے ”مکمل تے گناں دے بھرے“ ہوون دا ذکر ایس کتاب وچ شیپ دے مصرعے دے طور اُتے درتیا ملدا اے تے جوش بیان وچ پروفیسر صاحب تھان تھان اُتے ایہ گل وی بھل جاندا ہے نیں کہ اوہ کجھ صفحے پہلاں لکھی اپنی ای گل دی تردید کری جا رہے نیں۔

ساری کتاب دیکھ کے مایوسی ہوندی اے۔ ایس گل دا وی کدھرے پتا نہیں لگدا کہ پروفیسر ہوری سوائے اردو لپیٹوں (پتا کسے معقول دلیل اے) اُچیان توں وکھ ہو کر کیہ گل کہنی چاہندے نیں۔ ہورتے ہو اوہ اردو رسم لخط دے حرفاں دی گنتی 36 دسدے نیں۔ اوہناں دی کتاب دے صفحا 30 اُتے ایہ اکھری ترتیب اِنج اے۔

اب پ ت ث ج ح خ د ڈ ذ ر ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ہ
ء لای

ایس گل ٹوں ٹھیک سمجھیا جاوے تاں اردو اُکھراں دی کل گنتی 39 ہوندی اے کیوں جے ایس فہرست وچ ایسے ای حرف نیں۔ صرف 12 صفحے بعد صفحا 42 اُتے فرماندے نیں۔
”فارسی اور عربی کے مخصوص حروف کا اضافہ کر دینے کے بعد اردو حروف تہجی کی تعداد 36 ہو گئی۔“
اب پ ت ث ج ح خ د ڈ ذ ر ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ہ
(ھ) ء (ے)

اتھہ گنتی 36 ای اے۔ ایہ 36 دی گنتی بناون لئی اوہناں نے اُکھراں وچوں ”لا“ ٹوں غایب کر دتا اے۔ ”ھ“ ٹوں ”ہ“ دا انگ بنا دتا اے تے کئی اوڈی اے ٹوں اگو گتیا اے۔
ہورا گے چلو۔ فرماندے نیں: ”سب سے بڑی مشکل مخلوط آوازاں کو ظاہر کرنے میں پیش آ رہی تھی۔ مخلوط آوازیں ہندی زبان کے ساتھ مخصوص ہیں۔ عربی فارسی اور ترکی زبانوں میں یہ آوازیں موجود نہیں ہیں۔ عربی خط میں ان آوازوں کو ظاہر کرنے کا مسئلہ خاصا دشوار تھا۔ ہندی خط میں یہ آوازیں مفرد ہیں۔ اگر ان کے لئے مفرد حروف وضع کئے جاتے تو اردو حروف تہجی کی تعداد بہت بڑھ جاتی۔ اہل اردو نے ان آوازوں کو مرکب قرار دے کر مسئلہ کو بڑی خوبصورتی سے حل کر لیا۔ انہوں نے ہندی مخلوط آوازاں کے لئے ”ھ“ کو بطور لاحقہ استعمال کیا۔ اس طرح ان حروف کو لکھا تو مرکب جاتا ہے مگر پڑھا جاتا ہے مفرد ہندی میں گیارہ مخلوط آوازیں ہیں۔ اردو میں ان کو اس طرح ادا کیا جاتا ہے۔ بھ پھ تھ ٹھ جھ چھ ڈھ ڈھ ڈھ کھ گھ۔“

کچھ عبارتیں وچ عام املائی غلطیاں

2 جب آذان دی جائے تو ہر کام چھوڑ دو یہاں تک کہ قرآن پڑھنا بھی، جو شخص آذان کے درمیان بات کرتا ہے تو موت کے وقت اسے نکل نصیب نہیں ہوگا
اس کو ایک دوست تک ضرور پہچانہ کیوں کہ اچھی بات بتانہ بھی صدقہ ہے

1

پہلے تو یہ دیکھ لو کہ تم نے کیا کیا غلطیاں کی ہیں۔ اگر تم نے ان غلطیوں کو سنبھالا تو تم کو اللہ تعالیٰ کی رحمت سے محروم نہ کرے گا۔ اللہ تعالیٰ کے فضل سے تم کو اللہ تعالیٰ کی رحمت سے محروم نہ کرے گا۔ اللہ تعالیٰ کے فضل سے تم کو اللہ تعالیٰ کی رحمت سے محروم نہ کرے گا۔

4 آج کا سوال
کون سا وقت سب سے زیادہ خوب صورت
مرتبہ ہے؟
1. سب سے پہلے 2. سب سے آخر 3. مزاحمت

3

جاگنے کس کو پانے کی خواہش میں
میں رانا خود کو کھو رہا ہوں۔

سینوں پانے بڑھاپہ مونا پو غیر لکھنا غلط ہے۔ اچھے ای بتانہ سے پہچانہ دی
نوٹ: شکل نمبر 1 ای پنجابی دی کتاب، جوں اے نمبر 5 آن لائن نیوز ایجنسی دے شکر پے مال۔
باقی توفیقیں کب دیاں پوٹاں نہیں

نال ای فٹ نوٹ وچ فرماندے نیں ”مخلوط آوازیں ان کے علاوہ بھی ہیں۔ رھ ٹھ ٹھہ“
نھ جیسے گیارہویں چولہا، تمھارا، ننھا چونکہ ان کا استعمال بہت قلیل ہے اس لئے ان کو نظر انداز کر دیا
جاتا ہے اور صرف گیارہ مخلوط آوازیں ہی تعلیمی کتابوں میں درج کی جاتی ہیں۔

ایس کی جہمی عبارت وچ فاضل پروفیسر ہوراں کئی تھاں اُتے ٹھیدے کھادے نیں۔ اک پاسے
اوہ گجھ اکھراں ٹوں ”مخلوط آوازیں“ کہندے نیں پر نال فرماندے نیں ”ان حروف کو لکھا تو
مرکب جاتا ہے مگر پڑھا جاتا ہے مفرد۔ گویا ”مخلوط آوازیں“ مفرد پڑھیاں جان دیاں نیں۔ کیہ گل
ہوئی؟ لگدا اے پروفیسر ہوراں دا اپنا ذہن وی صاف نہیں کہ ایہ آوازاں مخلوط نیں، مرکب نیں یاں
مفرد۔ واقعی اہل اردو نے مسئلے ٹوں بہت خوبصورتی نال حل کیتا اے۔

بھ توں لے کر گھ تک دیاں آوازاں لئی اوہناں ”گیارہ مخلوط آوازیں“ دسیاں نیں پر نال ای رھ
لھ ٹھہ ”نھ چار آوازاں ٹوں نظر انداز کرن بارے وی دس پائی اے۔ ایہناں وچاریاں آوازاں دا
قصور صرف ایہ اے کہ ایہناں دا استعمال گھٹ اے۔ گویا جہڑے اکھراں دا استعمال گھٹ ہووے
اوہناں ٹوں لپی وچوں کڈھ دینا چاہیدا اے؟ فیرتاں ”ژ“ دا اکھرا کا ای نہیں رہن دینا چاہیدا
کیوں جو اوہ نرا چار پنج لفظاں وچ آوند اے۔

سواددی گل اے کہ ایسے عبارت وچ اوہ ”رھ“ دی مثال وچ گیارہواں (گیارہواں نہیں)
لکھدے نیں جہدے وچ ایہ اکھر موجود ای نہیں۔

ہور دیکھو۔ فرماندے نیں ”اہل اردو نے ان آوازاں کو مرکب قرار دے کر مسئلہ کو بڑی
خوبصورتی سے حل کر لیا“ دوسطراں بعد ایہ فقرہ اے ”یہاں ایک سوال پیدا ہوتا ہے کہ ان حروف
کے ساتھ ”ہ“ کو کیوں ضم کیا گیا، اس کی بظاہر کوئی معقول وجہ سمجھ میں نہیں آتی۔ کمال اے ناں بغیر
معقول وجہ دے، مسئلہ خوبصورتی نال حل ہو گیا۔ معقول وجہ نہ سہی پروفیسر ہوری کوئی ”نامعقول
وجہ“ ای دس دیندے۔ آخر باقی کتاب وچ وی تاں اوہناں پنج کیتا ای اے۔

اگے اوہ ”نامعقول وجہ“ دی موجود اے۔ لکھدے نیں۔

”دوسرا خیال یہ ہے کہ قدیم زمانہ میں ہندی الفاظ کو عربی خط میں لکھتے تھے اور یہ بات ظاہر کرنے
کے لئے یہاں مخلوط ہندی آواز موجود ہے، عربی حرف کے نیچے چھوٹی سی دبنادیتے تھے۔ یہ بتانے
کے لئے کہ یہ ہندی مخلوط آواز ہے جیسے کات لکھتے تھے اور کھاٹ پڑھتے تھے۔ کچھ عرصہ بعد ہ کو
حروف کے ساتھ ملا کر لکھنے لگے اس طرح لفظ کھاٹ بن گیا۔“

سبحان اللہ! کیہ دانشوارانا تحقیق فرمائی اے۔ ایہ علمیت ہو روی کئی دانشوراں نے اپنیاں کتاباں وچ فرمائی اے ایس لئی نہیں کہیا جاسکدا اے کہ ایس گل داندھ کہنے رکھیا سی۔ کوئی ایسا مسودا وی پیش نہیں کیتا جاندا جہدے توں ایس گل داثبوت ملدا ہووے۔ لہجے دانشور انگریزی بارے کجھ نہیں فرماندے۔ انگریزی وچ وی Sh' Ph' Kh' Gh' Ch تے Th وچ h یعنی ہرلا کے اکھر موجود نہیں، ایس توں وکھ 'Jh' Dh' Bh' ورگے جوٹے وی موجود نہیں۔ ایہناں وچوں پہلے جوٹے زیادتر مفرداوازاں لئی ای نیں Ch نال چ بن جاندی اے Kh نال خ تے کھ..... ہرلا کے انگریزی وچ گھٹو گھٹ 9 واڈھوا اکھر موجود نہیں جو پرچلت 26 اکھراں نالوں وکھرے نیں۔

اردو یاں مقامی زبانوں وچ ”ھ“ دی شکل رلا کے نویں اکھر بناون داندھ وی انگریزاں دے آون مگروں ای ہو یا اے جو انگریزی دی نقل اے پر ساڈے سیاہیاں نوں ایہ ساہمے دی گل نہیں دسدی۔ جے دس پوے تاں دانشوری کیہ ہوئی؟ سگوں ایہ دسادی کتھاں نہیں ہووے گا کہ دو اکھی ”ھ“ دی ورتوں تاں ویہویں صدی دے مڈھ دی گل اے ایس توں پہلاں سدھی سادی ”ہ“ ورتی جاندی سی۔ پھول نوں پھول تے بھول نوں بھول لکھیا جاندا سی۔

لگ بھگ ادھی کتاب عربی لپی دے مڈھ تے نساہے (ارتقا) نال تعلق رکھدی اے ایس لئی اوہدے بارے گل کرن دی استھہ گنجائش نہیں۔ اردو لپی دے مکمل تے جامع ہوون دے سلسلے وچ اوہناں دی اپنی عبارت وچوں اک فقر اپیش اے۔

”یعنی عربوں کی زبان حمیری (بروزن مستری) کہلاتی تھی“ (صفحہ 25)

گل کرن توں پہلاں دس دیئے کہ کتاب وچ لفظ ”حمیری“ وچ ”م“ دے تھلے زیر وی لائی گئی اے۔ چونکہ پروفیسر صاحب آپ ای عربی نظام اعراب دے مکمل تے جامع ہوون بارے اظہار خیال فرما چکے نیں ایس لئی اسیں اوہناں دی گل نوں درست من کے بعد دے بریکٹ والے لفظ ”مستری“ نوں نظر انداز کر دے آں۔ میم تھلے زیر لکن نال ایس لفظ دا اچارن شاید ”حمی ری“ ہووے چاہیدا اے۔ پر بریکٹ والے لفظ دے شکل تے ایہوں ”حمیری“ پڑھیا جانا چاہیدا اے۔ چکا مکمل رسم لخط اے کہ اک نامانوس لفظ نوں پڑھن لئی اوہدا وزن وی دسنا پیندا اے۔ گویا جد تک کسے لفظ دے نال اوہدا ”وزن“ نہ دسیا جاوے لفظ نوں ٹھیک نہیں پڑھیا جاسکدا۔ واقعی بہت ”جامع“ رسم لخط اے۔

کتاب ”اردو رسم الخط“ داسبھتوں ودھ ہاسو پیناتے مزا حیا صتا اوہ اے جتھے لکھاری نے الف واء یا تے ہائے (ہ) دیاں شکلاں بارے بحث کیتی اے۔ ایہ بحثاں کتاب دے صفحا 35، 39 تے 45 آتے نیں۔ پہلاں اوہناں عربی وچ ایہناں اکھراں دی ورتوں بارے گل کیتی اے، مگروں فارسی تے فیر ہندی او ازاں لئی ورتوں دی گل اے۔ اسیں ایہناں صفحیاں اُتے دکھری دکھری بحث دی بجائے ہر اکھر بارے بحث نوں کٹھا کر دتا اے۔ پروفیسر سید محمد سلیم واء دے سلسلے وچ لکھدے نیں (صفحا 35، 39 تے 45)

○ واؤ معروف: ضمہ کے بعد جب واؤ آتا ہے تو وہ واؤ معروف کہلاتا ہے۔ ایسا واؤ کھینچ کر پڑھا جاتا ہے جیسے نور طور۔

○ واؤ ماقبل مفتوح: فتح کے بعد جب واؤ آتا ہے تو اس کو واؤ ماقبل مفتوح کہتے ہیں۔ نور، جور
○ واؤ مخلوط: واؤ مخلوط اپنے ماقبل حروف کے ساتھ مل کر مخلوط آواز دیتا ہے۔ یہ اختلاط عموماً: حرف

خ کے ساتھ ہوتا ہے جیسے خواب، خواہر، خواستگاری

○ واؤ معدولہ: یہ واؤ لکھنے میں آتا ہے لیکن تلفظ میں ادا نہیں ہوتا ہے۔ درحقیقت یہ اپنے ماقبل ضمہ کی حرکت کو واضح کرنے کے لئے آتا ہے جیسے خورشید، دوکان

○ واؤ عطف: واؤ عطف داسموں یا دو صفتاں کو جوڑتا ہے۔ اس وقت اس کا تلفظ محض پیش جیسا ہوتا ہے جیسے خیر و شر، قلب و نظر

○ واؤ مجہول: بعض ہندی الفاظ میں واؤ سے ماقبل ضمہ کی حرکت توں موجود ہوتی ہے لیکن یہ واؤ معروف نہیں ہوتا۔ اس کو کھینچ کر نہیں پڑھتے ہیں بلکہ خفیف طریقے پر پڑھے ہیں۔ ایسے واؤ کو مجہول کہتے ہیں جیسے چور، شور، بول

○ واؤ بدل الف: بعض الفاظ میں واؤ لکھتے ہیں اور الف پڑھتے ہیں جیسے صلوات کو صلوات اور زکوات کو زکوات پڑھتے ہیں۔ ایسے واؤ پر کھڑاز بر بطور نشانی لکھ دیتے ہیں۔

○ واؤ زائد برائے تیسر: عربی زبان میں عمر کے دو نام ہیں۔ ایک عمر بن الخطاب ہے اسی میں ع پر ضمہ ہے دوسرا عمر بن العاص ہے اس میں ع پر فتح ہے۔ تمیز کرنے کے لئے فتح والے عمر کے آگے واؤ زائد لکھتے ہیں جو پڑھنے میں بالکل نہیں آتا جیسے عمرو بن العاص۔

○ ی معروف: کسری کے بعدنی آئے تو وہ معروف ہوتی ہے جیسے امیر کلیم
 ○ ی ماقبل مفتوح: فتمہ کے بعد جب ی آتی ہے تو اس کو یائے ماقبل مفتوح کہتے ہیں جیسے شیخ، خیر
 ○ یائے بدل الف: بعض الفاظ میں ی لکھتے ہیں اور الف پڑھتے ہیں جیسے مصطفیٰ کو مصطفیٰ اور فتویٰ
 کو فتوٰ پڑھتے ہیں۔ ایسی ی پر کھڑا زری بطور نشانی لکھ دیتے ہیں۔
 ○ یائے مجہول: بعض ہندی الفاظ میں ی سے قبل کسرہ ہوتا ہے لیکن یہ ی معروف نہیں ہوتی ہے۔
 اس کو کھینچ کر نہیں پڑھتے ہیں بلکہ یہ حرکت خفیف ہوتی ہے جیسے جیل، کھیل
 ○ یائے معروف کے لئے اہل اردو یہ (ی) شکل لکھتے ہیں اور یائے مجہول کے لئے یہ (ے) شکل
 لکھتے ہیں۔ بشرطیکہ آخر کلمہ واقع ہو جیسے دوری، جلدی اور چندے، بندے
 پروفیسر ہوراں ی دی اک ہو شکل داڈ کر نہیں کہتا۔ اوہ اے یائے مصممتہ یعنی کنسوننٹ ی (یار، یکا
 ور گے لفظاں والی ی)

انجی دیاں کل شکلاں چھہ بن جان دیاں نیں۔

واہ دیاں 8 تے ی دیاں 6 شکلاں واسطے اکو اک لکھتی روپ ورتیا جاندا اے ایہد ا مطلب ایہ ہویا کہ
 جہڑے لفظ وچ اک ”و“ ورتیا گیا اوہنوں 8 انداز نال اچار یا جاسکتا اے تے جہڑے اکھر وچ اک
 ”ی“ آگئی اوہنوں 6 انداز نال پڑھیا جاسکدا اے۔ ایہدے باوجود اردو رسم لخط جے مکمل تے
 جامع اے تاں پروفیسر ہوراں لئی ای ہو دے گا۔

صفحہ 37 اُتے ارشاد ہوندا اے۔

”عربی خط در حقیقت سامی زبان کے لئے وضع ہوا ہے۔ فارسی اور اردو یہ دونوں زبانیں ہند
 آریائی خاندان السنہ سے تعلق رکھتی ہیں۔ آریائی خاندان السنہ سامی خاندان السنہ سے بالکل مختلف
 ہے۔ بہت سی سامی آوازیں ایسی ہیں جو آریائی زبانوں میں نہیں پائی جاتیں اور بہت سی آریائی
 آوازیں سامی زبانوں میں نہیں پائی جاتیں۔“
 صفحہ 50 اُتے لکھدے نیں۔

”بنی بویہہ کی حکمرانی کے دور میں دیوان استیفاء (وزارت خزانہ) کے کتاب (اہل کار)
 اور حساب (حساب دان) مالی رقومات کو الفاظ میں لکھتے تھے۔ کثرت استعمال سے ان الفاظ نے
 رمزیہ شکلیں اختیار کر لیں جن کو دفتر کے اہل کار تو بخوبی پڑھ لیتے تھے لیکن عوام ان کو نہیں پڑھ سکتے

تھے۔ اہل دفتر کو یہ طریقہ پسند آیا.....“

دو دس گلاں درست نیس۔ عربی خط سامی زبان لئی گھڑیا گیا سی تے اوہدے لئی ای بھرواں اے۔ ساڈیاں زبانان نوں ایہدے نال لکھن دی کوشش انھی کولوں ڈانگ کھوہن دے برابر اے۔ دفتری کارندیاں نوں ایہ لپی ایس کر کے دارا کھاندی سی کہ لوکائی نوں سمجھ وچ نہیں سی آندی، لوکاں دیاں مشکلاں ودھدیاں سن تے اینج دفتری کارندیاں دے رشوت کھان دے موقع پیدا ہوندے سن۔

گل اگے ودھاؤں توں پہلاں ایس اردو لپی دے حق وچ اک قصیدہ اوکھدے آل جو کتاب دے صفحہ 59 اُتے اے۔

”جس طرح اردو زبان مالامال ہے اسی طرح اردو زبان کار رسم الخط بھی جامع رسم الخط ہے۔ کوئی دوسرا رسم الخط جامعیت میں اردو خط کا مقابلہ نہیں کر سکتا.....“

صفحہ 161 اُتے لکھدے نیس

”اردو کا عربی خط ہندی کی ناگری لپی سے افضل ہے۔ سنسکرت کے تین چار حروف کے علاوہ ہندی زبان کے تمام حروف اردو خط میں آسانی سے ادا کئے جاسکتے ہیں۔ ہندی کا کوئی لفظ ایسا نہیں ہے جو اردو خط میں نہ لکھا جاسکتا ہو بلکہ ہندی الاصل مخلوط آوازوں کو بھی اردو خط میں بہتر طریقہ پر ظاہر کیا جاسکتا ہے۔“

ہو یا ناں اردو خط دا کمال! ہندی دے لفظ ہوون تے اوہناں دی لکھائی ہندی نالوں بہتر اردو وچ ہووے۔ فاضل مصنف نے چونکہ جھوٹھ بولیا اے ایس لئی مثالاں نہیں دتیاں۔

حقیقت ایہ اے کہ ہندی تاں ہوئی ای اردو سنسکرت دے سینکڑے نہیں ہزاراں لفظ اچھے نیس جہڑے اردو وچ درست طریقے نال لکھے ای نہیں جاسکدے۔ لفظ فرض نوں ہندی وچ کرت وئے آکھیا جاندا اے جہڑا اردو وچ لکھدیاں ”کرتویہ“ لکھیا جاندا اے۔ کون ”کرتویہ“ لفظ نوں کرت وئے پڑھے گا؟ کسے نوں وی پڑھا کے ویکھ لو ہر کوئی ایہنوں ”کر + تو + یا“ ای پڑھے گا۔ اینجے ای اک لفظ ”ادھین“ بمعنی مطالعہ اے۔ ایہنوں ہر کوئی ”اد + ہی + ن“ ای پڑھے گا بھاویں کسے ایم اے پی ایچ ڈی کولوں پڑھو اوکھو۔ درست تلفظ ادھ + ن اے۔ برصغیر وچ آون والی قوم دانان ”آرٹھ“ سی جھنوں ”آریہ“ لکھیا جاندا اے تے سائے ”آریا“

پڑھ دے نیس۔ لفظ ”دیوتا“ (دے+وتا) توں پوری قوم ”دے+او+تا“ بول رہی اے۔
 حقیقت ایہ اے کہ اردو رسم لفظ لفظاں دے جوڑاں دے بد شکل ڈھانچیاں دا اک ابھیانظام
 اے جہڑا صرف تنگے نال ای پڑھیا جاندا اے تے ایہنوں پڑھن لئی سوائے مہارت دے، ہور کوئی
 شے نہیں چاہیدی ہوندی۔ کئی وار غلط لکھیا ہوندا اے پورے لفظ وچوں نقطے غائب ہوندے نیس پر
 فیروی ایہنوں ”ٹھیک“ پڑھ لیا جاندا اے۔ اک لفظ اے ”پنجانی“ رواں عبارت وچ ایہ لفظ کے
 توں وی پڑھو اوکھو ہر کوئی ایہنوں ”پنجابی“ ای پڑھے گا بشرطیکہ ایس توں پہاں ”ہل“ دا لفظ نہ آیا
 ہووے۔ اردو لکھائی وچ سے لفظ توں پورے فقرے دے پس منظر وچ ای پڑھیا جاسکدا اے تے
 ایس گل دی وی ضمانت کوئی نہیں کہ پورا فقرہ پڑھ کے وی لفظ توں ٹھیک ای پڑھیا جاوے گا۔ اجے
 نامانوس، او بڑ لفظ چناں وچ وئے ی دی کوئی شکل لکھی جائے، ادہناں توں درست پڑھن دا تاں
 سوال ای پیدا نہیں ہوندا۔ پوری قوم لفظ ”دیو“ توں ”دے+او“ پڑھی جا رہی اے جد کہ ایہدا
 ٹھیک تلفظ ”دے+و“ اے۔ سو ”سنسکرت کے تین چار حرف“ نہیں سگوں ”تین چار ہزار“ لفظ
 اجے ہوون گے چہناں توں اردو راہیں ٹھیک لکھیا ای نہیں جاسکدا۔
 اگے فرماندے نیس:

”ہندی زبان میں وہ حروف نہیں پائے جاتے جو عربی زبان کے ساتھ مختص ہیں۔ یہ آٹھ
 حرف ہیں: ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق، اردو خط میں ان الفاظ کو آسانی سے لکھا جاسکتا ہے“
 (صفحہ 61)

پہلی گل تے ایہ اے کہ ایہ ”الفاظ“ نہیں ”حروف“ نیس۔ پروفیسر ہوری اکوساہ وچ ایہناں
 توں حروف وی لکھ گئے نیس تے الفاظ وی۔ دو جی گل ایہ اے کہ ہرزبان دی لپی اوس زبان دے
 اپنے واسطے ہوندی اے۔ ایہ کسے زبان لئی گھاٹ والی گل نہیں کہ اوہدے وچ دو جیاں زبانناں دے
 لفظ نہیں لکھے جاسکدے۔ سوال صرف ایہا ہوندا اے کہ کیہ اوس زبان وچ اوہدے اپنے لفظ ٹھیک
 طریقے نال لکھے جاسکدے نیس۔

تجاہل دا ثبوت دیندے ہوئے ایسے صفحے اُتے لکھدے نیس ”ف جیسی عام آواز بھی ہندی
 ناگری خط میں موجود نہیں ہے“

ایہ گل جہالت دی حد تک پہنچے ہوئے تعصب وچ اتھے ہوون دے نتیجے وچ ای لکھی
 جاسکدی اے کیوں جے اگے چل کے اوہ آپ لکھدے نیس ”موجودہ صدی کے آغاز میں ہندی

والوں نے بعض حروف پر نقطے لگا کر نئے حروف وضع کئے ہیں اور ہندی خط کو وسعت دی ہے۔ نقطہ لگانے کا طریقہ بھی اردو سے مستعار لیا ہے۔“

ایس آخری فقرے نوں ذہن وچ رکھ کے پروفیسر ہوراں دی ایسے کتاب دے صفحہ 28 نوں پڑھوتاں ایہ عبارت ملدی اے۔

”سب سے پہلے ابوالاسود دہلی نے اصلاح خط کی جانب توجہ کی۔ انہوں نے اپنے شاگردوں کی مدد سے حروف پر اعراب لگائے۔ اعراب کا اظہار نقطوں کے ذریعہ کیا۔“

دوہاں عبارتوں نوں رلا کے پڑھیا جاوے تاں لگدا اے کہ ابوالاسود دہلی نے شاید اردو دی اصلاح کیوتی سی۔ جے نہیں تاں فیہ نقطے لاوون دا طریقہ اردو دا کویں ہو گیا؟ ایہ اس ذہنیت دا ثبوت اے جہدے مطابق اردو والے ہر شے اُتے تل ماری جان دے نیں۔

ایسے عبارت نوں ذہن وچ رکھ کے ایہ فقرے وی پڑھ لوو۔

”ڈھانچے اور ساخت کے اعتبار سے اردو زبان دراصل ہندی ہے۔ اس کے بنیادی الفاظ کا ذخیرہ ہندی الفاظ پر مشتمل ہے“ (صفحہ 41)

بس ایہو فقرہ ایس کتاب دا اکواک ٹھیک فقرہ اے۔

علمی بددیانتی تے دھوکھے بازی دا اک ہور نمونہ دیکھو جو کتاب دے صفحہ 62 اُتے اے۔

مخلوط آوازیں تو خاص طور پر ہندوستان کی آوازیں ہیں۔..... ہندی خط میں مخلوط آوازیں کے لئے دس مفرد حرف ہیں بھ، پھ، تھ، ٹھ، جھ، ڈھ، ڈھ، گھ، گھ، اردو خط میں ان کو مرکب قرار دے کر ان کو ادا کرنے کا ایک عام قاعدہ وضع کر لیا ہے۔ اس قاعدے کے مطابق یہ دس آوازیں بھی ادا کی جاسکتی ہیں۔

ہندی میں مذکورہ دس حروف تو ہیں۔ اگر مزید مخلوط آوازیں ہوں تو اس کا کیا کریں۔ مثلاً رھ،

ڑھ، لھ، مھ، نھ، خاص ہندی آوازیں ہیں۔ گیارہواں (پروفیسر ہوری رھ دی مثال دیندیاں غلط لفظ پیش کردے نیں) بڑھنا، چولھا، ملھار، کھار، ننھا ہندی الفاظ ہیں جن میں یہ مخلوط آوازیں استعمال ہوتی ہیں۔ ہندی خط میں ان کے لئے کوئی مفرد حرف موجود نہیں ہے۔ اردو خط میں ان کو آسانی سے لکھا جاسکتا ہے.....“

کنا فراڈ بھریا فقرہ اے جہنوں لکھدیاں پروفیسر ہوراں دا ایمان وی نہیں ڈولیا۔ کیہ ایہ لفظ

نستعلیق تے اُردو دیاں لم ڈھینگ وِ رگیاں سُرخیاں

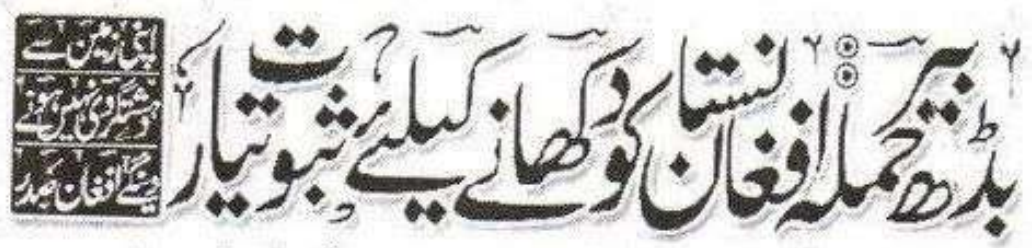
لفظ اک دوے اندر آتے چڑھاکے ڈنگے چبے کر کے لکھے جانداں تے نہیں پڑھن والا اللہ توکل تے اندازے نال پڑھداں

ڈوئی وِ رگیاں 7 شکلاں بولے تے بجلی دی اشکار وِ رگیاں 5 شکلاں توں وکھا وصال 'نخف' راہ کے کس 22 شکلاں دا سرخی نال تعلق نہیں۔
 بہشتی دواں کی نوں وِ ہتھن وکی پڑھیا جاسکدا اے۔ موصلاتی وچ مواد کھراے تے صلا تری وکھراو کے تے ور کے دیکھا کوئی فرق نہیں
 فندنگ اور موصلاتی وچ موصلاتی دالفظ اورتوں پہلاں چنا گیا اے

ذرا بھارت تہا پوریاں وِ لفظ وکھنا سو کوئی نوں سو۔ کوئی پے پڑھو راہ تہا پوریاں تہا پوریاں تہا پوریاں تہا پوریاں
 12 لفظاں دی سرخی وچ ڈوئی وِ رگیاں 5 شکلاں بولے تے بجلی دی اشکار وِ رگیاں 5 شکلاں پاکے کل 29 شکلاں، انگشت نال کوئی تعلق نہیں

بڈھ وکھراتے ہیر وکھرا حملہ دے اتے کولن: 'افغان وکھراتے تہا پوریاں کو کھانے' تہا پوریاں۔
 ضمنی سرخی تہا پوریاں 9 لفظاں دی سرخی وچ 3 ڈوئیاں 2 بولے 1 بجلی اشکار تے 1 وِ رگی شکل

تہا پوریاں۔ بڑا۔ پڑ۔ وکھراے وکھراے پڑھے جاسکداں تے نہیں
 ضمنی جہز کے 10 لفظاں دی سرخی وچ 4 ڈوئی وِ رگیاں 5 شکلاں دو تہا پوریاں بولے ادھاس 'سا' تے ہیر وکھراں یا تہا پوریاں 14 نال 5 شکلاں

ہندی وچ نہیں لکھے جاندا؟ جے ہندی خط وچ ایہناں لئی کوئی مفرد حرف نہیں اے تاں مرکب حرف ہونا چاہیدا اے۔ آخر اردو وچ وی تاں ایہناں اوازاں لئی اوہناں دے بقول مخلوط حرف نہیں۔ دو جے اردو خط وچ ایہناں نوں اسانی نال لکھیا جاسکدا اے تاں کیہ ہندی خط وچ مشکل نال لکھیا جاندا اے؟ اوہ کہہ دی مشکل اے؟ ٹسیں ویکھیا کوں دو بے ربط فقریاں راہیں پروفیسر ہوراں کیہ فراڈ کرن دی کوشش کیتی اے۔ رب دے بند پوے جے ایہ لفظ ہندی نہیں تاں اوہناں نوں لکھن لئی اکھروں ہندی لپی وچ ضروری موجود ہون گے۔

ہور ویکھو۔ صفحہ 62

مزید براں انگریزی میں واؤ کی مخلوط آواز استعمال ہوتی ہے۔ اردو میں اس کو بھی ادا کیا جا سکتا ہے جیسے وھاٹ، وھیٹ۔ مگر ہندی میں اس کے لئے کوئی حرف موجود نہیں ہے۔ ان آوازوں کے لئے ہندی میں مرکب حروف لکھتے ہیں۔ (پروفیسر ہوراں ایہ نہیں دسیا کہ اردو وچ وی کوئی حرف موجود نہیں تے مرکب حروف نال ای لکھیا جاندا اے)۔ گویا ”مرکب حروف“ اردو وچ لکھے جاوے تاں خوبی اے تے جے اوہی ناگری لپی (ہندی) وچ ہون تاں خامی اے۔

تمہاری زلف میں پنچنی تو حسن کہلائی

وہ تیرگی جو مرے نامہ اعمال میں ہے

”ہندی خط کا نظام اعراب بھی ناقص ہے۔ سکون اس میں بالکل نہیں ہوتا۔“

ایہ گل وی اُکا غلط اے تے ہندی نہ جانن دی دلیل۔ یاں فیروزہ چلی وی ہوسکدی اے۔ ہندی وچ ساکن اکھراں والے لفظ وی ہوندے نیں (بھادیں گھٹ) تے اوہناں نوں لکھن دا طریقہ وی موجود اے۔ ”کرائتی“ ”جھروکا“ ”پریم“ ورگے لفظاں وچ ک جھ تے پ دے اکھ ساکن ای تے نیں جو پروفیسر ہوراں نوں نظر نہیں آئے۔ دو جے پاسے اوہناں نوں اردو نظام اعراب ہر خامی توں پاک دسد اے جہدے وچ صرف تن اکھر (ا و ی) تے تن علامتاں (زیر بر پیش) نال چودھان علامتاں داکم سیا جاندا اے۔ ایس ”مکمل نظام اعراب“ دے نال لکھیا اک لفظ حاضر اے..... بیبیاں۔

مکمل نظام اعراب وچ ایہد اتلفظ ایہناں چار انداز نال کیتا جاسکدا اے۔

○ بے بی آں (انگریزی Baby دی جمع)

○ بی بی آں (بی بی دی جمع)

○ بے بے آں (بے بے یعنی ”ماں“ دی جمع)

o بی بے آں (بی بے / پی بے یعنی شریف لوک)
 اردو لپی واقعی بہت مکمل اے۔ بھلا ہندی و چاری اپنے جوگی کتھے کہ اکولفظنوں گھٹوگھٹ چار
 اندازنال پڑھیا جاسکے تے ہر لفظ با معنی وی ہووے۔

”بعض ہندی الفاظ کے لکھنے میں التباس ہو جاتا ہے.....“ (صفحہ 63)

سانوں تال کدی نہیں ہو یا، پروفیسر ہوراں نوں ہوندا ہووے گا۔ پر اردو وچ تال ایہ وی
 پتا نہیں لگدا کہ لفظ کتھے مکیا اے تے دو جا کتھوں شروع ہو یا اے۔ پروفیسر ہوراں دی کتاب دے
 ایسے صفحے توں اک فقر اوکھو:

اردو زبان کا عربی خط ترک کر دیا جائے

جے ایس فترے نوں انج پڑھیا جاوے تال کیہ ہرج اے؟

اردو زبان کا عربی خط ترک کر دیا جائے

کیوں جی؟ تہاڈے کول کیہ ثبوت اے کہ لفظ او تھے ای مکدے نیں جتھے تسیں مکائے
 نیں؟ جہڑاں بند ایہ زبان سکھد اے او ہدے کولوں پچھو کہ کیہ ورتدی اے۔ نقطے لکھن دا ایہ
 حال اے کہ محرم تے مجرم دعائے دعا ورگے لفظاں بارے سینکڑے لطینے پرچلت نیں۔ لکھن ویلے
 نقطے ذرا سچے کہے ہو جاوے تال کجھ دا کجھ پڑھیا جاسکدا اے۔ اکھر کدھرے جوڑے کتھے
 جاندے نیں تے کدھرے کتھے کتھے۔ اکولفظ وچ دو اکھر جوڑے کتھے جاندے نیں تے
 چارو کھرے۔ لفظ ”اردو“ وچ ہر اکھر وکھرا کھرا اے۔ لفظ ”خوشنویسی“ وچ تن جوڑے بن گئے
 نیں جہناں وچ اک جوڑے دو اکھری اے تے باقی دو تن اکھری نیں۔ ایسے کتاب وچ اک لفظ
 ”دارالترجمہ“ ورتیا گیا اے جہدے وچ پہلے چار اکھر وکھرے نیں ”فیر“ ”لتر“ اے تے ”فیر“ ”جمہ“
 ایس اکولفظ وچ کل چتھے ٹوٹے نیں۔ اے اسیں اتھے اعراب دی گل ای نہیں کیتی۔ واقعی ہندی
 لکھن وچ التباس ہوندا اے اردو وچ اکانہیں ہوندا۔

صفحہ 64 اُتے فرمان ہوندا اے: ”دنیا کی تمام زبانوں میں حروف صحیح Consonants

کی آوازیں متعین ہوتی ہیں۔ ایک آواز کے لئے صرف ایک حرف مخصوص ہوتا ہے مگر رومن خط
 اس اصول کی پیروی سے آزاد ہے۔“

اتھے پروفیسر ہوراں نے رومن تے انگریزی خطنوں اکو متھ دتا اے۔ جہڑیاں مثالان

دیتاں نیں اوہ سبھے انگریزی دیاں نیں تے گل رومن دی کر رہے نیں۔

دو جا کیہ اردو وچ اک آواز اک اکھر دا اصول ہے اے؟ الف تے ع ت س ص ذ ز ض

ظُت طُت کُت کُت..... اک او از لئی اک اکھر دے اصول دی سبھ توں بہتی انگھھتے اردو وچ ای ہوندی اے پر پرفیسر ہوراں خورے سٹے پئے ایہ کتاب لکھی اے۔ ایہ توں آکھدے نیں چھاتی دا چھ توں مہنا دینا۔

صفحہ 70 اُتے اپنی محبت دا اظہار اِنج کر دے نیں: ”حسن اور رعنائی میں اردو خط بے مثال بن جاتا ہے۔ کوئی دوسرا خط اس کی گرد کو بھی نہیں پہنچ سکتا۔“

ایہ فقرہ وی ایویں اُنھے تعصب تے زگسیت دا سٹالے۔ اردو وچ ”گولائیاں“ تاں ہے نیں پر ایہ کسے پکھوں وی جو میٹری دے اصولاں تے پورا نہیں لتھدا۔ ایس خط دا کوئی پتا نہیں ہوندا کہ کہڑے کوئے توں شروع ہو کے کتھے جا مکدا اے۔ انتہائی اُپر توں لے کے انتہائی تھلے تک ایہدے اکھر کھلر جاندا ہے نیں کمپیوٹر دے آون نال ایہ خط ہور وی بے ڈھنگا ہو گیا اے تے اکثر کسے اک لفظ دے کشکے اپری سطر وچ جاوڑدے نیں۔ دوجے پاسے رومن ناگری، گرنگھی تے ہور لپیاں تناسب دی ودھیا مثال نیں۔ ہر حرف اپنی لائن تے تھاں وچ رہندا اے اکھر دے دوجی لائن وچ جا کے ہر ڈاہن دا سوال ای پیدا نہیں ہوندا، اکھر جو میٹری دے اصولاں دے مطابق نیں تے دوروں ویکھیاں ترتیب دا احساس ہوندا اے جد کہ نستعلیق لپی نال لکھیا صفحا دُوروں ویکھیاں اک بھدا منظر پیش کر دالے تے سارے ای اکھرتے لفظ اپنی اوقات توں باہر نکل رہے ہوندے نیں۔

اردو کتاب وچ سطر اں دی گنتی انگریزی کتاب توں بہت گھٹ ہوندی اے۔ انگریزی دی عام کتاب وچ چاکھی بتالی لائیاں ہوندیاں نیں پر اردو کتاب وچ ایس توں ادھیاں۔ کیوں جے ہر لفظ اُتے تے تھلے کھلر یا ہوندا اے تے سطر اں ودھان نال لفظ اک دوجے وچ سرتے لتاں ڈاہن لگ پیندے نیں۔

ایہ درست اے کہ نستعلیق دیاں گجھ لکھتاں فن دے مرتقے نیں پر اوہدا مول کارن ایس لپی دی کوئی خوبی نہیں سگوں ایہ اے کہ اک تاں اوہناں توں آل دوان ڈزاین کر کے سجایا گیا اے دوجا اوہناں وچ شعر لکھے گئے نیں۔ تجا عبارت چند سطر اں اُتے ادھارت اے جہنوں سجا پھہا کے لکھیا گیا اے۔ بس ایہی گل اے، نستعلیق دی لکھی ہر عبارت تاں فن د امر قہ نہیں بن جاندی۔

ایس ڈنڈی ہار ”تحقیق“ دا اک ہور نمونا ویکھو۔ طے کر دتا گیا اے کہ اردو لپی وچ اکھراں دی گنتی وی دنیاویاں زباناں وچ سبھ توں مناسب اے۔

”اول تو اردو زبان میں حروف تہجی کی تعداد کچھ ایسی زیادہ نہیں ہے۔ بعض دوسری زبانوں کے حروف کی تعداد کہیں زیادہ ہے۔“ (صفحہ 71)

رومن حروف = 26 حروف

اردو حروف = 36 حروف

ہندی حروف = 48 حروف

سندھی حروف = 52 حروف

ایہ ساری گنتی وی جان بچھ کے غلط دتی گئی اے۔ رومن دے 26 حرف نہیں ہوندے۔ ایہ گنتی انگریزی اکھرا لی دی اے جد کہ وکھو وکھ یورپی زبانوں وچ اکھراں دی گنتی 22 توں 32 تک اے۔ ہندی دے کل اکھر 48 نہیں سکوں 52 نیں۔ سندھی اکھراں دی گنتی 56 اے تے اردو دے اکھر وی 36 نہیں سکوں ”مخلوط“ اکھر رلا کے کل 52 ای بن جان دے نیں۔ اکھراں دی گنتی ہندی تے اردو وچ اکو جنی اے۔ پروفیسر ہوراں اک ہو رڈنڈی ایہ ماری اے کہ سندھی دے ”56“ اکھراں وچ تے مخلوط اکھر گن لئے نیں پر اردو اکھراں دی گنتی گھنا کے دین خاطر ایہناں وچ مخلوط اکھر شامل نہیں کیے۔ انج ڈہرے اصول دا دکھالا کیتا اے۔

جو یں معشوق وچ کوئی برائی نظر نہیں آسکدی پروفیسر ہوراں ٹوں وی اردو لپی وچ کوئی خامی نہیں دسدی۔ پر اوہناں نوں پتا اے کہ لوک ایسے بے وقوف نہیں۔ اوہناں نوں اک اوائلی وادھوا اکھروالی گل دا پتا اے ایس عام اعتراض دی گل انج کر دے نیں۔

”اردو خط میں ایک ہی آواز کے لئے کئی کئی حروف موجود ہیں۔ اس سے طالب علموں کو دشواری پیش آتی ہے..... اس اعتراض میں جن حروف کی جانب اشارہ کیا گیا ہے وہ یہ ہیں۔ ث س ص ز ذ ض ظ ح ع“ (صفحہ 71) (تہا پروفیسر ہوراں ذکر نہیں کیتا)

جواب دین دی بجائے پروفیسر ہوری گل ٹوں کر اے پاؤن دا جتن انج کر دے نیں:

”اردو زبان میں ایک تہائی سے زیادہ الفاظ عربی اور فارسی زبانوں سے درآمد کیے گئے ہیں۔ علمی اور معیاری زبان میں عربی اور فارسی زبانوں کے الفاظ کی تعداد اس سے بھی زیادہ ہے۔ اتنے اہم جزو کو نظر انداز کرنے سے اردو ایک بولی تو رہ سکتی ہے لیکن علمی زبان ہرگز نہیں بن سکتی۔ اردو میں عربی فارسی الفاظ کی موجودگی ایک ناگزیر ضرورت ہے۔“

پروفیسر ہوراں ٹوں ٹس نہیں اے کہ اردو کوئی علمی زبان اے۔ انج دی اردو وچ ریڈیو لے کے فونوٹیسٹ تک سارے لفظ انگریزی دے نیں عربی فارسی دے نہیں۔ اصل وچ مذہبی کارناں

پاروں اردو لپی وچوں اُپر لے وا دھوا کھراں دا نکالا کسے دے دس داروگ نہیں، عربی فارسی داتے ایویں ناں لیا جاندا اے۔

صفحہ 73-74 اُتے فرمایا اے۔

”اردو خط ترکیبی ہے۔ حروف کو جدا جدا لکھنے کے بجائے حروف کو جوڑ کر مرکب لفظ لکھتے ہیں۔ مرکب لفظ میں حروف کا غالب حصہ موجود رہتا ہے اس لئے اس کے پہچاننے میں کوئی خاص دشواری پیش نہیں آتی۔ لیکن دوسری طرف اس کا فائدہ یہ ہے کہ لفظ کا لکھنا سہل ہو گیا۔ لکھنے میں وقت کم صرف ہوتا ہے اور جگہ بھی کم درکار ہوتی ہے۔ مرکب لفظ ایک اکائی کی شکل اختیار کر لیتا ہے۔ لفظ حروف کی گٹھری نظر نہیں آتا۔“

ایہ فقرہ وی تضادات نال بھرواں اے۔ اردو خط وچ ای تاں لفظ ”حروف کی گٹھری“ دسدے نیں باقی خطاں وچ تاں ہر اکھراہی تھان اُتے لکھیا جاندا اے۔

ایہ گل وی بغیر ثبوت دے آکھی جاندی اے کہ اردو لکھن وچ وی باگھٹ لگدا اے۔ درست اردو لفظ لکھن لکھیاں پہلاں لفظ دی بنیادی ڈھانچہ لکھیا جاندا اے، فیہ اُتے تے تھلے کئی کئی تھان نقطے پائے جاندے نیں، فیہ درست لکھن لئی اعراب تے علامتاں۔ اک اردو لفظ لکھن لئی قلم نوں کئی کئی وار چکھا پیندا اے جو تیز لکھائی دے اصولاں دے اُلٹ اے۔ ہور زبانوں وچ قلم نوں اوووں کاغذ اتوں چکھیا جاندا اے جدوں اک لفظ پورا لکھ لیا جاندا اے پر اردو لفظ لکھدیاں قلم نوں کئی کئی واری چکھیا تے رکھیا جاندا اے۔ نقطے ایسے بے پناہ نیں کہ رب ای پناہ وچ رکھے۔ ذرا دیکھو پیٹھلے لفظاں وچ کئے کئے نقطے نیں:

(اٹھ نقطے پورا لفظ لکھدیاں پنج چھ واری قلم چکھیا جاندا اے)

تحقیق

(ست نقطے)

نسبتی

(ست نقطے + تن بنیادی ڈھانچے)

شہنشاہ

(ست نقطے + دو بنیادی ڈھانچے)

شباباش

(ست نقطے + دو بنیادی ڈھانچے)

شمولیت

(نوں نقطے + تن بنیادی ڈھانچے)

شیش ناگ

(اٹھ نقطے + چار بنیادی ڈھانچے)

چشم دیدہ

(نوں نقطے + تن بنیادی ڈھانچے)

اشتر اکت

(نوں نقطے + تن بنیادی ڈھانچے)

اشتمالیت

پیشاب

(نوں نقطے + دو بنیادی ڈھانچے)

اتھے چیتے رکھن والی گل ایہ اے کہ لفظ دے اک توں پنج تک بنیادی ڈھانچے اُتے تھلے کنے سارے نقطے پاؤن مگروں دی لفظ دا ٹھیک پڑھیا جانا ضروری نہیں ہوندا۔ مزید درستی لئی اُتے تے تھلے اعراب تے ہور علامتاں وی پامیاں ضروری نیں جہناں وچ شد، جزم، تنوین وغیرا شامل نیں۔

اخیر اُتے سچی گل پروفیسر ہوراں دی گل زبان اُتے آ ای گئی اے صفحاں 83-84 اُتے فرماندے نیں۔

”بلاشبہ اردو خط موزوں بھی ہے اور جامع بھی اور دوسرے رسم الخطوں کے مقابلے میں برتر بھی ہے تاہم اہل نظر سے یہ بات مخفی نہیں ہے کہ اس خط کے بعض گوشے ابھی تک اصلاح طلب ہیں.....“

”..... اردو املاء کی مشکلات اردو اعراب کی وجہ سے ہیں۔ عربی خط میں اعراب کی کل چھ شکلیں استعمال ہوتی ہیں لیکن اردو زبان میں اعراب کی بارہ شکلیں رائج ہیں۔ اردو کی زائد شکلوں کو بھی انہی چھ شکلوں سے ظاہر کیا جاتا ہے۔ اس صورت میں ایک حرف اعرابی ایک سے زائد اعرابی صورتوں کو ظاہر کرتا ہے۔ اس وجہ سے پڑھنے والوں کو الجھنیں پیش آتی ہیں۔ یہاں سے مشکلات پیدا ہوتی ہیں۔“

اگے چل کے لکھدے نیں:

”اردو کے حروف اعرابی صحیح کے طور پر بھی استعمال ہوتے ہیں اور حروف اعرابی کے طور پر بھی استعمال ہوتے ہیں۔ املاء میں ایسی کوئی علامت نہیں ہے جس سے تمیز ہو سکے کہ کس وقت یہ حروف صحیح ہیں اور کس وقت یہ حروف اعرابی کے طور پر استعمال ہو رہے ہیں۔ جب یہ حروف اعرابی کے طور پر استعمال ہوتے ہیں تو اس وقت ایک حرف چار یا پانچ اعرابی حالتوں کو ظاہر کرتا ہے اور ان چار پانچ صورتوں میں تمیز کرنے کے لئے کوئی علامت املاء میں موجود نہیں ہے۔ مشکلات کا اصلی سبب ان حروف کی کئی کئی حالتیں ہیں۔ املاء قاری کی اس معاملہ میں کوئی امداد نہیں کرتا کثرت مطالعہ سے ایک ملکہ پیدا ہو جاتا ہے اور سیاق کلام سے رہنمائی مل جاتی ہے۔ بہر حال یہ ایک زبردست خامی ہے۔“

جدوں ایس ایس عبارت تُوں صفحاں 59 اتلی عبارت ”کوئی دوسرا رسم الخط جامعیت میں اردو خط کا مقابلہ نہیں کر سکتا“ نال رلا کے پڑھدے آں تاں پروفیسر ہوراں دی ”علمی بصیرت“ اُتے داد

دوہن ٹوں جی کردا اے۔ ”زبردست خامی“ دے باوجود بلا مقابلہ جامعیت اردو دا ای وصف اے۔

اردو رسم الخط دیاں خامیاں اینیاں نیں کہ اوہناں دی گنتی کرن لئی وی پوری عمر چاہیدی اے۔ صرف زور بیان نال ایہنوں دنیا دا سبھ توں ودھیا رسم الخط متھ دینا احتمال دی جنت وچ رہن دے برابر اے۔ ایہدے وچ نہ تال اعراب دا کوئی مناسب انتظام اے نہ لفظاں دیاں شکلاں تے لکھاوٹ وچ کوئی تناسب اے تے نہ ای لفظاں دے شروع ہوون تے مکن دا پتا لگدا اے۔ اک دے بعد اک لفظ اک دوجے اُتے چڑھا کے لکھیا جاندا اے۔ کدھرے چار چنچ اکھر جوڑ کے لکھے جان دے نیں تے کدھرے اک لفظ دے چار اکھراں ٹوں وکھرا لکھیا جاندا اے۔ ایہدے پڑھن لئی کافی سارا تجربا چاہیدا اے تے بقول پروفیسر صاحب ”کثرت مطالعہ سے ایک ملکہ پیدا ہو جاتا ہے“ پرایہ کیہ ہو یا کہ کوئی زبان پڑھن لئی پہلاں اوہدے وچ کثرت مطالعہ کیتا جاوے تاں جے ٹھیک پڑھنا آ جاوے۔

اردو لپی وچ کوئی خوبی وی اجہی نہیں جہدے پاروں ایہنوں دو جی کسے لپی نالوں برتر ٹھہرایا جاوے البتہ ڈھیر خامیاں پاروں ایہ بہت ساریاں لپیاں نالوں بدتر ضرور اے۔ دنیا دی صرف اکو لپی ایہدے نالوں وزھ کے اوکھی اے یعنی چینی لپی۔ پراوہدے وچ وی اک خوبی اے کہ اکو شکل ٹوں ہر علاقے دارہن والا بند اپنے علاقے دے مطابق اُچار لیندا اے۔ فرض کیتا اک شکل اے (#) جہڑی بندے لئی درتی جان دی اے۔ ایہنوں چین داہر رہن والا اپنے انداز نال پڑھ لیندا اے۔ مین کہن والا مین پڑھ لوے گا، بند کہن والا بند پڑھے گا تے منکھ کہن والا ایس شکل ٹوں منکھ پڑھ لوے گا۔ یعنی لکھائی پکھوں چین داہر اسی دوجے دی لکھت پڑھ لیندا اے۔ اردو لپی وچ ایہ خوبی وی موجود نہیں تے اک بندے دا لکھیا لفظ ”محرم“ دوجے کول جا کے ”مجرم“ پڑھیا جاندا اے۔

پہلے ایڈیشن مگروں.....

ایس کتاب دا پہلا ایڈیشن آیاں اج 18 کو سال ہو چلے نیں۔ ایسے چروچ کسے کتاب دی جانچ پرکھ تے لگوتی دے حوالے نال کجھ نہ کجھ اندازا ہو جاندا اے۔ کتاب چھپدیاں سارا اک باپیل مچ گئی۔ انج لگداسی جوئیں پنجابی زبان دا سبھ توں وڈا مسئلا املاء ای رہ گیا اے۔ ہر اوس بندے نے جہدا پنجابی نال دُور دا تعلق دی نہیں سی، کتاب بارے راء دینا ضروری سمجھیا تے اپنے نمبر ٹنگے۔ اوہ لوک جہناں نوں پتا ای نہیں کہ لپی ہوندی کیہ اے تے جہڑے لپی نوں لپی بولدے نیں، اوہناں وی ایہدے بارے گل کیتی۔ اک صاحب نے مینوں دسیا، تہاڈا نوں غنا مینوں پسند نہیں آیا..... گل اوہ اڑنوں بارے کر رہے سن۔

جینوں لکھاری تے کھوجکار میرے استاد محمد آصف خاں ہوراں ایہدے بارے بھرواں تہرا کیتا (اوہناں دی لکھت ایس کتاب بارے اکواک متوازن بھروئیں تے پڑھ کے لکھی گئی لکھت سی) کجھ گلاں ول دھیان وی دوا یا، اڑنوں دی تجویز دے سلسلے وچ چپ رہے۔ وچوں اوہ ایس کتاب وچ تجویز کیتی شکل دے حمایتی سن تے ذاتی ملاقاتاں وچ اوہناں نے ایس گل دا اعتراف وی کیتا سی کہ اڑنوں دی ن والی شکل ای سبھ توں بہتر اے۔ جدوں میں اوہناں نوں ایہو صورت اپنا لین بارے آکھیا تاں اوہناں نے مذاق دے رنگ وچ فرمایا کہ جہڑی شکل میں آپ تجویز کیتی اے، اوہنوں چھڈ کے تیری تجویز کیتی اپنا لوان تاں میری ”کمپنی“ مینوں مارے گی۔ انج بعد وچ اوہناں نے دو نقطے والی اڑنوں دی ورتوں چھڈنی شروع کردتی۔

ایس کتاب بارے پڑھے لکھے لوکاں نے گھٹ ای کوئی گل کیتی پر نمبر ٹنگن والیاں نے اونچی علمیت دے اظہار لئی ایہو ویلا مناسب سمجھیا۔ اصلوں اجے لوکاں دا مسئلا نہ پنجابی سی نہ املاء۔ اوہ تاں کسے بہانے اپنا ناں شمار کرانا چاہندے سن۔ فیصل آباد دے اک ڈاکٹر صاحب نے گھر بیٹھے ای فرمادتا کہ ایہ املاء تجویز کرن والے مکہ تے مدینہ نوں وی مکاتے مدینا لکھ رہے نیں جہدے نال اسلام نوں خطرات لاحق ہو رہے نیں۔ مینوں پتا لکیا تاں میں اوہناں نوں کتاب دی اک

کاپی رجسٹری راہیں گھل دتی، نال خط لکھیا کہ جے میں کدھرے ایس کتاب وچ اجہی تجویز دتی ہووے، اپنی کسے تحریر وچ انج لکھیا ہووے یاں لکھن دی ترغیب ای دتی ہووے تاں میں سزاوار آں۔ نہیں تے تہاڈی ایہ گل میرے اُتے بہتان اے جس پاروں قیامت دے دن میں تہاڈا گریبان پھڑن دا حقدار ہوواں گا۔ اگوں اوہناں دا جواب نہیں آیا۔

گل ایہ اے کہ پنجابی بارے گل کرن دا حق دی اوہناں دا اے جہڑے پنجابی وچ لکھدے پڑھدے نیس تے ایہدے لئی عمراں گل رہے نیس۔ اردو وچ ڈاکٹریٹ کر لین والے تے ساری زرگی اردو پڑھان والے نوں ایہ حق نہیں مل جاندا کہ اوہ پنجابی بارے وی قیمتی مشورے مفت دین اُپوے تے اوہ وی نراسنی سٹائی پاروں۔

اک ہو صاحب نے اپنے کالم وچ لکھیا کہ:

”میں پرانے زمانے دا بند آں، مینوں پرانی لہ تے ای چلن دیو۔“

ضرور چلو جناب، پر اوہ لہ اکساہری تے ہووے۔ اوہناں دی سورت یوسف دی تفسیر دی کتاب وچوں ای میں لفظ جہی دی املاء جی، جیہی، جیہی و رگے پنج ست انداز نال لکھی دکھائی، نہ/نا/ناناں..... وچ کوئی فرق نہیں ہی کیتا گیا..... نہیں/نہیں..... بارے وی اوہناں دا ایہی حال سی۔ میں خط وچ ایسے پاسے دھیان دو ان دی گستاخی کیتی تاں اوہناں نے جواب نہیں دتا۔ بعدوں اک تھان لکھیا کہ ”مینوں سوکناں والے مہے مارے گئے۔“

میرے علم مطابق دنیا وچ کدھرے وی دو مرداں وچکار ”سوکن“ والا رشتا نہیں ہوندا۔ ایہنوں خد پرستی دی انتہا ای آکھیا جاوے گا کہ اک بند تہاڈی کسے غلطی ول دھیان دوائے تے تسیں موجود غلطی نوں منن دی بجائے گل کرن والے بارے جذبات دا اظہار شروع کر دیو۔

اک ہو برائٹ آئیڈیا ایہ پیش کیتا گیا کہ سانوں املاء وچ کسے سدھار دی ضرورت نہیں، ”ساڈے واسطے وارث شاہ دی املاء ای معیار اے۔“ اک دو حضرات نے میاں محمد بخش ہورال دی املاء نوں معیار مقرر فرمایا۔

اجہے جہاں دی عقل دا ماتم کیتے بغیر ایہو آکھیا جاسکد اے کہ جی نہیں، وارث شاہ یاں بلھے شاہ دا احترام اپنی تھان ساڈے واسطے اوہناں دی املاء اُکا ای ورتن جوگ نہیں۔ ایس کتاب وچ سیف الملوک دے اک پرانے نسخے دا نمونہ پیش کیتا گیا اے۔ ساڈے سیانے جہن ایہ املاء ورت کے نہیں، صرف پڑھ کے ای دکھا دین۔ میاں محمد بخش والا نسخا تے صرف اک سو سال پرانا اے۔

کلاسیکی شاعراں دی ساری بزرگی دے احترام باوجود نہ تے اوہناں دی املاء تے نہ ای اوہناں دی لفظی ساڈے اج داسا تھ دے سکدی اے۔ ایہناں سارے آدرجوگ بزرگاں دے زمانے وچ ہوائی جہاز توں لے کے کمپیوٹر، انٹرنیٹ، ٹیلی فون، موبائل فون، ٹیکس، کچھ وی موجود نہیں سی۔ سو ”دل“ دے معاملات وچ اسیں ایہناں کولوں رہنمائی لوں گے پر ”دماغ“ دے معاملے وچ اُکا نہیں۔

اک ہور خشامدی نے اپنے اخبار دے خُدی پسند تے خشامد پسند مالک نوں خُش کر کے اپنی نوکری پکی کرن لئی پنج ست بندیاں دا اکٹھ کروا کے ثابت کیتا کہ اردو اخبار دے مالک ہوری پنجابی املاء دے وئی سیائے نیں تے اوہناں نے اپنے پنجابی اخبار وچ جو کچھ تجویز کردتا اے، اوہی آخری حرف اے۔ اج اوہ پنجابی اخبار باقی ای نہیں، خشامدی پتا نہیں کتھے اے تے اکٹھ وچ رلت کر کے ہاں وچ ہاں ملا کے، چاہ بسکٹ کھاپی کے اٹھ جان والے اپنے اپنے گھر نیں۔ سگوں اک دوتاں اگلے گھر وئی جا چکے نیں۔

اک صاحب نے انٹرنیٹ اُتے اپنے مضمون وچ میری عقل بارے شک شبھہ دا اظہار کیتا کہ دایرا (گول جزم) تے نستعلیق دا حصا ای نہیں کیوں جے باقی لکھائی کانے والے قلم نال ہوندی اے تے دایرا ریپڈ (خاص قسم دا ڈرائیونگ وغیرہ اپین) نال پایا جاندا اے۔ میں اوہناں نوں یاد کرایا کہ اج دے زمانے وچ پوری دنیا اُتے قلم نال لکھن والے مرٹک گئے نیں۔ سکولاں وچ وی ساڈی نسل آخری سی چہنے تختی قلم لکھی۔ اج ایہو نستعلیق اسیں بال پوائنٹ نال لکھدے آں جو دایرا وی اوئی ای سہولت نال پالیندا اے۔ کمپیوٹر واسطے دایرا تے قلم اکو گل اے۔ بعدوں اوہناں دا مضمون میٹ اُتے دیکھن نوں نہیں ملیا۔

املاء دے مسئلے اُتے میری محمد آصف خاں نال کافی گل بات رہی۔ میں اوہناں نوں کہندا ہوندا ساں کہ تہانوں سائینسی تے اکساہری املاء وچ جہڑے کچھ لفظ اوپرے لگدے نیں، تسیں ساری زندگی اوہ لفظ کدی ورتے ای نہیں، نہ کدی ورتے نیں۔ ٹھیٹھ زبان وچ اوہ عربی فارسی والے لفظ ورتے ای نہیں جاندے۔ تسیں کدی لفظ ”مسئلا“ نہیں لکھیا، نہ ای ”فیصلہ“ لکھدے او۔ تسیں گھنڈی، ٹھجھل، نیاں تے انج دے لفظ لکھدے او تو جادی تھاں دھیان لکھدے او جتھے تک ہندی لفظاں دا تعلق اے، تسیں آپ مندے او کہ ٹ/ھ والے لفظاں دے اخیر اتے الف ای آوند اے۔ یعنی ٹا کرا، وٹا، کٹا، کھاتا وغیرہ نال تسیں وی متنق او۔ فیہر اختلاف کا ہدا ہو یا؟ ٹھیٹھ

پنجابی لکھن والے دامسکلاتے ایہ ہے ای نہیں۔ اوپر اپن صرف اوہناں نوں محسوس ہوندا اے جہڑے میرے ورگی اردوائی پنجابی کے مجبوری پاروں لکھدے نیں تے اوہدے وچ عربی فارسی بھا کھا دے لفظ بہتے ورتدے نیں۔

پہلے ایڈیشن دے بعد اک چنگا کم ایہ ہو یا اے کہ غیر شعوری طور اُتے املاء اکساہری ہوندی جا رہی اے (لیہوں میری بڑھک متھن دی بجائے 2000 توں پہلاں تے بعد دے پنجابی کتاباں تے رسالے ویکھ کے چیک کیتا جاسکدا اے) بہت سارے جہاں نے تہرا بھجین دے باوجود کتاب وچ تجویز کیتیاں کجھ نہ کجھ تجویزاں چپ چپیتے اپنا وی لہیاں۔ محمد آصف خاں ہوراں وی کجھ لفظ سدھے کر لے سن باقیوں دا میں ناں نہیں لیندا، ایویں کسے نوں شرمندا کرنا اپنا مقصد نہیں۔ اچھے جہاں دا تہ دل توں شکر یا جہناں نے ایس کتاب دے نتیجے وچ بھادیں اک لفظ دی املاء وی بدل لئی۔

دوہور ڈاکٹر جہاں نے ایڈوں ودھ کے مہربانی کیتی۔ اک سوانی ڈاکٹر ہوراں کتاب نال محبت دا اظہار اناج کیتا کہ پوری کتاب دی تلخیص کر کے مضمون داروپ دے دتا تے میرا کوئی ذکر کیتے یاں کتاب دا حوالا دتے بغیر اپنے ناں نال چھپوایا۔ اک ہور جہن نے سوائے اڑنوں دے باقی ساریاں تجویزاں نوں مضمون داروپ دے کے اپنی گائیڈ وچ چھاپ دتا۔ صرف غلام مصطفیٰ بسمل ہوراں اپنی کتاب وچ ایہ تجویزاں میرا حوالا دے کے لکھیاں۔

ایہناں ورھیاں وچ پڑاں بیٹھوں بہت سارا اپنی وگ گیا اے۔ اوڈوں رومن لپی ورتن دی گل سفنے ورگی سی اناج ساڈے نکلے نکلے بال موبائل سیٹ اُتے رومن راہیں مہینج کر دے نظر آوندے نیں۔ انگریزی ہور پردھان ہوندی جا رہی اے، کمپیوٹر دے بعد انٹرنیٹ انسانی زندگی وچ ہور ودھ دخیل ہو گیا اے۔ تے کمپیوٹر بہر حال اکساہرے پن نوں پسند کر دالے۔ اچھے حال وچ اکساہری املاء دی لوڈ وی ہور ودھ گئی اے۔ ایسے پاروں کتاب دا ڈو جا ایڈیشن جہاں دی سیوا وچ پیش اے۔ تیزی نال بدلے حالات دے مطابق مناسب ترمیم وی کردتی اے۔ سگوں رومن والا باب تے نویں سریوں لکھنا پیا اے کیوں جے موبائل فون دی انھی ورتوں نے انگریزی اکھالی دی پنجابی واسطے ورتوں لازمی کر چھڈی اے۔ دوبارا اوہی شاہ حسین والی عرض کراں گا۔ ہور توفیق نہیں کجھ میرے.....

جائزہ

تاں

تاریخ

تعلیم

کرم کار:

کتابیں: (پنجابی وچ)

جمیل احمد پال

21 مارچ 1958

اسم اے پنجابی (یونیورسٹی آف) ایم اے اردو (یونیورسٹی آف)

اسم اے سیاسیات پی ایچ ڈی

ایسوسی ایٹ پروفیسر (پنجابی) گورنمنٹ شاہیہ کالج لاہور

(1) واپسی واسفر (کہانیاں)

(2) منی پلانٹ (کہانیاں)

(3) اکلا پے واسنگل (کہانیاں)

(تھوڑے فرق نال گرکھی وچ وی)

(4) گلوب کہانی (35 زبانوں دیاں 75 کہانیاں واسترجم)

(5) عذاب دن عذاب راتاں (ناول)

(6) پنجابی کلاسیکی ادب (ترتیب)

(7) لہورنگ دھرتی (لپی انتر)

(8) پڑھاتے سمندر (ارنٹ ٹیمکے دے ناول واسترجم)

(9) امتحان وچ چوکے نمبر (پڑھیاراں لئی)

(10) پنجابی اردو لغات (پڑھیاراں لئی)

(11) پنجابی قاعدہ (زل کے)

(12) پنجابی کویں لکھیے (املاء بارے)

(13) لندن لاہور ورگا اے (سفر ناما)

(14) میٹیل دی چھماں وچ (سفر ناما)

(15) میری پنجابی کتاب (بالاں لئی پہلی توں پنجویں تک پورا سیرٹ)

(16) پاکستانی پنجابی افسانہ (سٹھ سالہ چون)

(17) تھے پنجاب دیاں کہانیاں (چون)

بہت ساریاں پڑھیاراں واسترجم

(1) جگر لخت لخت (پنجابی کہانیاں واسترجم)

(2) شاہکار ہندی کہانیاں (ہندی کہانیاں دے ترتیب)

(3) املتاس کے پھول (مشرقی پنجاب دیاں کہانیاں واسترجم)

(4) امتحانوں میں زیادہ نمبر

(1) پرچا کاری (صحافت)

(2) لہور دیاں گھیاں (ناول)

(3) آپھل زکھ (ناول)

(4) اڈاس رت دے گیت (شاعری)

(5) گرگھن قاعدا

(6) پنجواں وچ لہندا پھرماں (گئے گواپے جھاں سزاں بارے لکھ)

(8) کجھی (ہاس رس لکھ)

اردو وچ:

ان چھپیاں:

پنجاب پبلشرز

پنجابی کوئیں لکھیے

جمیل احمد پال

